

www.teacher.org.np

शिक्षक

मूल्य रु २०/-

कात्तिक २०६८

समीक्षात्मक सिकाइ
- जोहन पासमोर

बोल्लबाट खोज्ने,
सुन्नेबाट सोच्ने
- डा. विद्यानाथ कोइराला

शिक्षक नेता र
तिनका स्कूल

पढ्नसँगै
सोच्न सिकाऊँ

दिनहुँ ब्रश गर्दा पनि दाँतमा Problems ?

बेला भएकै छ तपाईंको दृश्यपेष्ट बदल्ने।
अपनाउनुहोस् डाबर रेड पेष्ट। यसमा छ
लवाङ्ग, पुदिना, टिमुर जस्ता १३ प्राकृतिक
तत्वहरू जसले किटाणुहरूलाई टाढा राखी
दाँत र गिजालाई राख्छ स्वस्थ र बलियो।
अनि तपाईं आफैँले भन्नु हुनेछ -

Problems पर हट !

ज्ञान-विज्ञान शैक्षिक सहकारी
संस्था लिमिटेडका लागि
अध्यक्ष दीपक थापा द्वारा
प्रकाशित

सम्पादक

राजेन्द्र दाहाल

सल्लाहकार सम्पादक
केदार शर्मा

सहायक सम्पादक
सुदर्शन घिमिरे

वरिष्ठ संवाददाता
बाबुराम विश्वकर्मा

संवाददाता
प्रमोद आयाम

ले-आउट
विपेन्द्र घिमिरे
खड्गबहादुर मगर

प्रमुख कार्यकारी अधिकृत
पीताम्बर कट्टेल

विज्ञापन
रामचन्द्र घिमिरे

लेखा
बन्दिना श्रेष्ठ

बिक्री वितरण/ग्राहक सेवा
हरि ढकाल, तारानिधि रेग्मी

कार्यालय

ज्ञान-विज्ञान सहकारी
संस्था लिमिटेड
(शिक्षक मासिक)

मचागा: (मच्छिन्द्रमार्ग),
जावलाखेल, ललितपुर,
पो.ब.नं. ३९९, ललितपुर

फोन: सम्पादकीय- ५५४३२५२
व्यापार/विज्ञापन- ५५४८९४२

ग्राहक गुनासो (उपत्यका
मात्र)- ४२६५६८६,
फ्याक्स: ५५४९९९६

इमेल: mail@teacher.org.np,

वेब: www.teacher.org.np,

मुद्रण: जगदम्बा प्रेस, हात्तीवन,
ललितपुर

जिप्रका लपु द.नं ५३/०६५/०६६

पढ्नसँगै सोचन पनि सिकाउँ

स्कूलहरूले विद्यार्थीलाई
पाठ्यक्रमले निर्धारण
गरेका ज्ञान मात्र दिने
होइन, उनीहरूलाई उच्च
स्तरको सोचाइ सीपको
विकास गराउन उत्तिकै
आवश्यक छ ।

आवरण

पृष्ठ ३८-४९

विद्यालयमा समीक्षात्मक चिन्तन

जोहन पासमोर

पृष्ठ ८२-८५

समाचार

१२-१८

बन्थो स्रोतव्यक्ति निर्देशिका ■ अध्यक्ष नहुँदा बढुवा
अवरुद्ध ■ संघको पेशागत प्रतिबद्धता ■ 'लैङ्गिक
समानताका लागि महिला शिक्षक'

स्तम्भ

विषय-सन्दर्भ २, हेराइ र बुझाइ ३, प्रतिक्रिया र सुझाव ४, मनका कुरा ८, जिज्ञासा र जवाफ ५६, फुर्सद ५९, आलोपालो ६४

अन्य सामग्री

शिक्षक नेता र तिनका स्कूल	१६
आत्मनिर्भर शिक्षक राम्रा शिक्षक ! डा. दिपु शाक्य, २८	
खल्लिभरि शैक्षिक सामग्री लालप्रसाद शर्मा, ३९	
सुनौ त, विद्यार्थी के भन्छन्! लोककुमार श्रेष्ठ, ३२	
बोल्नेबाट खोज्ने र सुन्नेबाट सोच्ने डा. विद्यानाथ कोइराला, ४६	
पृथ्वी तताउने फुच्चे वायु ! डा. तीर्थबहादुर श्रेष्ठ, ५०	
कति पढाइनुपर्ने हो, कति पढाइँदैछ ? जीवन खड्का, ५४	

बहस शिक्षा र शिक्षकका समस्या

पृष्ठ २२-२५

- खडानन्द रिमाल
- शिवप्रसाद न्यौपाने
- पवित्रा तिमिसिना
- केशवराज जोशी
- शिवशरण झवाली
- विष्णुकुमार ओली

ग्राहक तथा बिक्रेताहरूले समयमै पत्रिका प्राप्त नभएमा फोन नं. ८७२९५८००४८ मा तत्काल जानकारी गराउनुहोला । यो नम्बरमा जानकारी गराउँदा पनि पत्रिका प्राप्त नभएमा फोन नं. ८८५९९३६३४५ मा प्रमुख कार्यकारी अधिकृतलाई खबर गरिदिनुहोला ।

समीक्षात्मक चिन्तनले बनाउँछ सिर्जनशील

शिक्षक मासिकका यस पटकका प्रमुख लेखहरू समीक्षात्मक चिन्तन (Critical thinking) मा केन्द्रित छन्। मानिसको व्यक्तित्वलाई गरिमा र सार्थकता प्रदान गर्ने दुईवटा महत्त्वपूर्ण पक्षहरूमा एउटा हो सिर्जनशीलता र अर्को समीक्षात्मकता।

सामान्यतया सिर्जनालाई हृदयको र समीक्षालाई मस्तिष्कको उपज मानिन्छ। तर यिनको प्रवृत्तिमा एउटा साझा कुरा भने अवश्य छ- त्यो हो भिन्न दृष्टिकोण। दृष्टिकोणमा भिन्नता या मौलिकता छैन भने व्यक्ति न त सिर्जनशील हुनसक्छ न त समीक्षात्मक नै।

सिर्जनशीलताको परिभाषा सजिलो छ- “केही नयाँ र महत्त्वपूर्ण कुराको सिर्जना गर्नु नै सिर्जनशीलता हो।” त्यो नयाँ कुरा कुनै समस्याको समाधान (देशलाई स्वतन्त्र बनाउने रणनीति वा गुरुत्वाकर्षणको सिद्धान्त वा कुनै औषधि पत्ता लगाउने काम) हुनसक्छ; कुनै वस्तुको आविष्कार वा विकास हुनसक्छ वा कला, साहित्य, सङ्गीत वा रमाइलो ठड्डा- जे पनि हुनसक्छ। नयाँ र अरूले नगरेको काम भए मात्र सिर्जना हो, अर्काले गरिसकेको कुरा मात्र भए अनुकरण हो। कुनै काम नयाँ मात्र भएर पुग्दैन, त्यो सार्थक पनि हुनुपर्छ। समाजले त्यसबाट केही न केही पाउनुपर्छ। एउटा खुट्टामा उभिने वा तीन दिन तीन रात बोलिरहने जस्ता समाजलाई केही फरक नपर्ने काम गरेर विश्व कीर्तिमान बनाउनु लहड वा सनक हुनसक्छ, सिर्जनशीलता होइन।

धेरै मानिसहरू सिर्जनाको स्रोत प्रतिभा हो र प्रतिभा जन्मजात हुन्छ भन्नेमा विश्वास गर्छन्। कसैले बाहिरबाट प्रतिभा थोपार्न सक्दैन। यो विचारका पक्षधरहरू भन्छन्, “लक्ष्मीप्रसाद देवकोटालाई शिक्षकले वा उनका आमाबाबुले कविता लेख्न सिकाएको भए उनका अरू दाजुभाइ वा उनका अरू सहपाठीलाई पनि त सिकाउँथे होलान् नि!” यो भाग्यवादी सोचाइ त हो नै यसले सिर्जनशील व्यक्तिहरूका बारेमा पनि गहिरो जानकारी राख्न प्रेरित गर्दैन। यस्तो कुरा मान्ने हो भने जे छ त्यसैमा चित्त बुझाएर बसे हुन्छ। समाजलाई बदल्ने मानिसहरू जन्माउनमा शिक्षक, अभिभावक र समाजको कुनै भूमिका हुन्छ भन्ने कुरा नमान्ने हो भने तपाईं-हामी कसैको पनि पेशागत उपयोगिता समाप्त हुन्छ। शिक्षा प्रणाली र शिक्षक-अभिभावकहरूमा प्रतिभा चिन्ने र त्यसलाई चम्काउने क्षमता भएको भए अहिलेभन्दा धेरै प्रतिभाशाली व्यक्तिहरू समाजमा चम्किइरहेका हुनेथिए होलान् र मानव समाज अहिलेभन्दा सुखी र समृद्ध हुनसक्थ्यो होला पनि त भन्न सकिन्छ नि !

सिर्जनशील व्यक्तिहरूको जीवनीको अध्ययन गर्दा उनीहरूमा प्रचुर मात्रामा समीक्षात्मक दृष्टिकोण रहेको पाइन्छ। उनीहरू समाजप्रति गहिरो चासो राख्छन् र आफ्ना कारणले धेरै मानिसहरूलाई फाइदा होस् भन्ने चाहन्छन्। उनीहरूमा एकदमै धेरै उत्सुकता हुन्छ, प्रश्न गरेर थाक्दैनन्।

उनीहरू अरूलाई मात्र प्रश्न गर्ने होइनन्, आफ्नै कामसित पनि सितिमिति सन्तुष्ट हुँदैनन्। उनीहरू अन्याय सहँदैनन् तर त्यसको प्रतिकारमा अहिंसक विधिहरू नै अपनाउँछन्। उनीहरू जहिले पनि, जेको पनि विकल्पको खोजीमा हुन्छन् र परम्पराका निरर्थक पर्खाल भत्काउन पाउँदा एकदमै र माउँछन्। उनीहरू स्वतन्त्रताका पक्षधर हुन्छन्। उनीहरू गरि खानका लागि काम गर्दैनन्, बरु आफूलाई मन लागेको कुरा गरिन्छाड्नका लागि भने भोकै बस्नदेखि लिएर धेरै लामो तपस्या र साधना गर्न पनि तयार हुन्छन्।

के यी कुरा सिकाउन सकिन्न र ?

संस्कृतमा एउटा नीति श्लोक छ, जसको आशय छ, “संसार मा अयोग्य व्यक्ति हुँदैन तर उसको प्रतिभालाई चिन्ने व्यक्ति भने दुर्लभ हुन्छन्।” सिर्जनशीलता पढाउनेहरू भन्छन्, “प्रत्येक व्यक्तिमा भएको सिर्जनशील प्रतिभालाई प्रेरित गर्न र उजिल्याउन सकिन्छ। साधारण दर्शनदुडोलाई जति तरासे पनि हीराको चमक आउँदैन भन्ने कुरा सबैलाई थाहा छ, तर साधारण दुडोलाई पनि राम्ररी काट्न सकिन्छ भन्ने कुरा विर्सनुहुँदैन। सबै दुडोलाई तिनको प्रकार हेरेर काट्ने हो भने तिनीहरू हीरा बराबर नभए पनि, कतिपय अर्थमा बढी उपयोगी र महत्त्वपूर्ण हुन्छन् भन्ने कुरामा पनि कुनै शङ्का छैन। बालबालिकाहरूका व्यक्तिगत स्वभाव र क्षमताको पहिचान गर्न सक्ने हो र तिनलाई फरक कोणबाट संसार लाई हेर्न सिकाउने हो भने तिनलाई सिर्जनशील हुन मद्दत गर्न सकिन्छ।

शिक्षक मासिक चाहिँ स्वभावतः शिक्षकहरूमा नै विश्वास गर्छ र यो काम गर्न पनि शिक्षकहरूकै वाटो हेर्छ। विद्यार्थीहरूलाई गरिखान सक्ने बनाउने कामको थालनी शिक्षकहरूबाटै हुनसक्छ, हुनुपर्छ। विद्यार्थीहरूलाई ‘पढ्ने, रट्ने, जाँच दिने, पास गर्ने र जागिर खाने चक्रको विकल्प पनि हुन सक्छ है’ भन्ने कुरा कसैले सिकाउन सक्छ भने त्यो पनि शिक्षक नै हो।

सिर्जनशीलता सिकाउन सजिलो छैन र यसको थालनी पनि त्यति गाह्रो छैन। यसनिमित्त शिक्षकले सिर्जनशीलतालाई प्रेरित गर्न सकिन्छ भन्ने कुरामा विश्वास गर्नु, समीक्षात्मक चिन्तनलाई बढावा दिनु र राम्रा मानिसहरूबाट प्रेरणा लिने काम सदैव जारी राख्नुपर्छ। देशका वा संसारका कहलिएका सिर्जनशील व्यक्तिहरूका जीवनीको सार्थक अध्ययनले बालबालिकाभित्रको ‘केही गर्ने’ चाहना ज्वाझिन्न थाल्छ। उनीहरू नयाँ ढङ्गबाट सोच्न थाल्छन्। नेल्सन मण्डेलाको भनेका छन्, “महात्मा गान्धीबाट एकदमै प्रेरित थिएँ।” संसारका प्रत्येक सफल व्यक्तिले अर्को सफल व्यक्तिलाई आदर्श मानेका हुन्छन्।

यी उपाय यतिमा सीमित भने छैनन्। तर थालनीका लागि यी मात्र पनि यथेष्ट हुनसक्छन्।

स्वर्ग र नर्कको परिभाषा

एकजना पहलमानलाई आफ्नो बलका बारेमा ठूलो घमण्ड थियो। उनको रिस पनि कडा थियो। तैपनि परेका बखत सबैलाई मद्दत गर्ने बानीका कारण उनी गाउँलेहरूबीच लोकप्रिय थिए।

पहलमानलाई एकदिन लाग्यो, “यो संसारमा मैले पाउने र भोग्ने जति भोगिसकें, अब मैले स्वर्ग र नर्कका बारेमा सोच्नुपर्छ।” उनले गाउँलेहरूसामु स्वर्ग र नर्कका बारेमा जिज्ञासा राखे। तर गाउँलेहरू उनका प्रश्नको जवाफ दिन सक्षम थिएनन्।

त्यहीताका गाउँमा एकजना दुब्ला-पातला साधु बास माग्न आइपुगे। गाउँलेले साधुलाई बास दिएर पहलमानलाई स्वर्ग र नर्कका कुरा बताइदिन आग्रह गरे। साधुले ‘कोसिस गर्ने’ वचन दिए।

गाउँलेले पहलमानलाई साधुकहाँ पुऱ्याए। पहलमानले विनम्रभावमा स्वर्ग र नर्कसम्बन्धी आफ्नो प्रश्न दोहोर्याए। तर प्रश्न सुन्नेवित्तिकै साधु रुडङ्ग चिच्याउन थाले, “तँ जस्तो मुस्तण्डलाई स्वर्गका बारेमा जान्ने कुनै अधिकार छैन। सुँगुर जस्तो मोटाउँदैमा र राँगो जस्तो बलियो हुँदैमा ठूलोमान्छे भइन्छ?”

पहलमान छक्क परे। उनका चेलाचपेटाहरू त साधुमाथि खनिइहाले। यत्तिकैमा साधुले भने, “यी यही हो नर्क; यस्तै हुन्छ... !”

पहलमानले चेलाचपेटाहरूलाई रोके। साधुले थपे, ‘नर्कको द्वार भनेको अहङ्कार हो; दुर्व्यवहार हो, दुर्वचन हो। दुर्व्यवहारले प्रतिशोध जन्माउँछ र प्रतिशोधले हिंसा। नर्कको प्रमुख चरित्र नै असहनशीलता र हिंसा हो। यही कुरा बुझाउन मैले अघि कडा वचन प्रयोग गरेको थिएँ। शायद नर्क कस्तो हुन्छ भन्ने तिमिले अब बुझ्यौ होला !”

पहलमान छक्क परे। अनि सोधे, “स्वर्ग चाहिँ कस्तो हुन्छ त बाबा ?”

साधुले भने, “खासमा स्वर्ग र नर्क भनेको मानिसको व्यवहारले जन्माउने लोकहरू हुन्। असहनशीलता, दुर्वचन, दुर्व्यवहार, हिंसा, प्रतिशोध आदिलाई संसारबाट निकालिदिनुहोस्, स्वर्ग त्यही हो।”

पहलमानले साधुका पाउमा नतमस्तक हुँदै भने, “छर्लङ्ग भयो प्रभु !”

Bringing Excellence To Child

A Complete Solution for School And Montessori

Authorized distribution of Nepal
BIBHUSHI INTERNATIONAL
MULTIPURPOSE COMPANY PVT. LTD.
 (Opp. Chahena International Academy), Snet Talle, Kupon, Kathmandu, Nepal
 Tel: +977-1-4812514, 2297165, E-mail: bimprivate1td@gmail.com

OUR DEALERS:

P.J. Enterprises, Bharatpur, Chitwan
 Vicky Stationery, Indrachowk, Kathmandu
 Educational Sports Material Suppliers, Hetauda, Makwanpur
 Sanskriti Trading House, Prithvichowk, Pokhara

www.bibhushi.com

प्रतिक्रिया र सुभाव

सभासद्का नाममा खुलापत्र !

सभासद् राधेश्याम अधिकारीले 'शिक्षकका नाममा खुलापत्र' (शिक्षक, भदौ २०६८) मार्फत गर्नुभएका अपेक्षाको म सम्मान गर्न चाहन्छु। तपाईंले उठाएका कुराहरूमा तर्क-वितर्क वा बहस गर्न चाहन्नं। शिक्षकले शिक्षकको मूल धर्मलाई विर्सनुहुंदैन भन्ने कुरामा कुनै विवाद नै छैन। तथापि, तपाईंले लेख्नुभएका निम्नलिखित कुरातर्फ केही स्पष्ट पार्न चाहन्छु।

संविधान अन्तर्गतको शासनव्यवस्था चालु हुँदा पनि शिक्षक विद्यार्थीले शिक्षालयलाई राजनीतिकरण गर्न जसरी प्रोत्साहित गरे, अरु गर्दैनन्; यो ठूलो भूल हो भन्ने मलाई लाग्छ। जय नेपाल, लाल सलाम, जय मधेश जे नारा लगाए पनि अन्ततोगत्वा यसको पछि सक्रिय भएर लाग्ने शिक्षक समुदायका कारण यो पेशाको मान-सम्मान घट्दैछ।

शिक्षकले गर्ने गरेका वा गरिरहेका

भूललाई मैले व्यक्तिगत रूपमा स्वीकार गरे पनि केही कुरातर्फ सभासद् भएको कारणबाट त्यसतर्फ तपाईंको ध्यान आकृष्ट गराउन खोजेको छु।

शिक्षक मूल्याङ्कनका केही विधिहरू शिक्षा नियमावलीले स्पष्ट पारेको छ। तर कार्यदक्षताको आधारमा पुरस्कार वा दण्डको व्यवस्था प्रभावकारी छैन। शिक्षा दिवसको अवसरमा प्रत्येक वर्ष दिइने शिक्षा पुरस्कारको निर्णय कति विश्वसनीय छ भन्नेबारे सभासद् स्वयंलाई थाहा नभएको हैन। यस सन्दर्भमा एकजना साथीको कुरा याद आउँछ। उहाँ भन्ने गर्नुहुन्थ्यो, शिक्षक तीन किसिमका हुन्छन्— (क) Dutiful (ख) Beautiful (ग) Wonderful। उहाँकै परिभाषा अनुसार (क) प्रकारको शिक्षक सधैं विद्यालयमा बसी लगनशील भएर काम गर्दछ। (ख) प्रकारको शिक्षक विद्यालयमा र जिशिकाका साथै अन्य सम्बन्धित सबै ठाउँमा पुग्दछ। अनि (ग) प्रकृतिको शिक्षक चाहिँ विद्यालयमा कहिल्यै बस्दैन,

तर जिशिकालगायत अन्य ठाउँमा धाउन कहिल्यै चुक्दैन। दुर्भाग्यवस, अहिले (ग) प्रकृतिको अर्थात् Wonderful शिक्षक बन्नेतर्फ बढी तँछाड-मछाड छ।

२०६८ भदौकै शिक्षक मा 'हामी शिक्षक' शीर्षक अन्तर्गत प्रकाशित "सामुदायिक विद्यालयप्रति गुमेका विश्वास फिर्ता ल्याउन सबभन्दा पहिले हामी शिक्षकले राजनीतिक पार्टीहरूसँगको आवद्धता परित्याग गर्न सक्नुपर्दछ। राजनीतिक पार्टीका भ्रातृ संस्थाका रूपमा स्थापित शिक्षक संघ, सङ्गठनको विघटन र सम्पूर्ण शिक्षकहरूको साथै सङ्गठनको रूपमा एकल शिक्षक युनियनलाई स्वीकार्नुपर्दछ" भन्ने कथनप्रति म पूर्ण रूपमा सहमत छु तर राजनीतिक पार्टीहरूबाट बन्दै गएका 'युनियन' दर्ता हुनबाट कसले रोक्ने? बन्देज गरिएका कुरा गर्न लागेका वा गर्न खोजेका शिक्षकलाई कसले दण्ड निर्धारण गर्ने? नियम पालना गर्ने शिक्षकलाई हुने राजनीतिक दबावबाट कसले बचाव गर्ने?

तसर्थ, सरकारबाट हुने क्रियाकलापहरू पार्टीगत नीतिको आधारमा नभई इमानदारी, पारदर्शिता र दूरदर्शिताको आधारमा हुन थालोस् तथा पुरस्कार र दण्डको व्यवस्था पनि ऐन-कानूनमा निर्धारित गरेबमोजिम मात्रै हुनसकोस् भनी शिक्षा ऐन निर्माणकर्ता समेत भएको नाताले यहाँको ध्यान आकृष्ट गराउन खोजेको छु। कतै धृष्टता हुन गएको छ भने क्षमा चाहन्छु।

धन्यवाद।

शिवेश्वर लाल
सेवा निवृत्त शिक्षक, सहादेवा-४, सर्लाही

गल्ती भएछ

शिक्षक मासिकको २०६८ जेठ अङ्कको आह्वान बमोजिम कक्षाकोठा स्तम्भ अन्तर्गत 'लेख्नुहोस् पुरस्कार जित्नुहोस्' भन्ने प्रतियोगिताका लागि पठाइएको मेरो लेख रचना शिक्षक को २०६८ असोज अङ्कमा छापिदिनुभएकोमा हार्दिक धन्यवाद। 'यसरी पनि गर्न सकिन्छ गोडमेल' भन्ने शीर्षकमा पेज नं ५२ मा छापिएको उक्त लेखमा लेखकको नाम 'हेमलता उप्रेती' हुनुपर्नेमा 'हेमलाल उप्रेती' हुनगएको र त्यसैगरी उक्त पत्रिकाको पेज नं ५६ को 'पुरस्कार नतिजा' मा पनि 'हेमलता उप्रेती' हुनुपर्नेमा 'हेमलाल सुवेदी' हुनगएकाले

उक्त नाम/थर सच्याई 'हेमलता उप्रेती' बनाइदिनुहुन अनुरोध गर्दछु।

हेमलता उप्रेती

श्री आदर्श उमावि, इलाम

(टिप्पणी: उप्रेतीजी, तपाईंले पठाउनु भएको लेखको पुछारमा 'हेमलाल उप्रेती' नै लेखिएकाले सोही नाम छापिन गएको हो। पुरस्कृत नाम-थरमा हाम्रो असावधानीका कारण गल्ती हुन गएको हो। त्यसनिम्ति हामी क्षमाप्रार्थी छौं। -सं.)

खै त समान पोशाक ?

शिक्षक साउन २०६८ मा प्रकाशित 'पोशाक भत्ता स्थायीलाई मात्रै' भन्ने

समाचार सान्दर्भिक लाग्यो। विद्यालयमा सम्पूर्ण शिक्षकहरूबीच समानता ल्याउने उद्देश्यले पोशाक सुविधाको मानक ल्याइएको होला। तर विद्यालयमा रुन् अनुशासन भड्कने तरिकाले आधा अंश भन्दा पनि कम मात्र रहेका स्थायी शिक्षकहरूलाई मात्र यो सुविधा प्रदान गर्नु भेदभावपूर्ण भएन र? सरकारले या त हजारौं हजार अस्थायी शिक्षकलाई प्रक्रियाबद्ध ढङ्गबाट स्थायीमा लैजाने अथवा प्रक्रियाअनुसार अवकाश दिएर स्थायी पदपूर्ति गर्न सक्नुपर्छ या राज्य कोषबाट तलब भत्ता खाने गरी नियुक्त भएका सम्पूर्ण शिक्षकहरूलाई यो सुविधा

प्रदान गर्नुपर्छ । स्थायी शिक्षकहरूले पोशाक सुविधावापत पोशाक भत्ता बुझ्नेको पनि निकै समय भइसक्यो; तर खै त समान पोशाकमा ती स्थायी शिक्षकहरू विद्यालयमा आएका? के सरकारले नीति ल्याएपछि त्यसको उचित कार्यान्वयन भए/नभएको मूल्याङ्कन चाहिँ गर्नुपर्दैन ?

दीपक भट्टराई
जोगवाणी प्रावि, भुवनपोखरी-३,
असोदी, पाल्पा

एक व्यक्ति, दुई पद

नेपालका सार्वजनिक विद्यालयका शिक्षकको मासिक तलब रु.२० हजारभन्दा माथि छैन । तर उच्च माध्यमिक तह समेत सञ्चालित विद्यालयका प्राचार्य र अन्य शिक्षकहरूको मासिक तलब रु.३० हजारको हाराहारीमा रहेको छ । सरकारी निकायमा 'एक व्यक्ति, एक पद'को व्यवस्था रहेको भए पनि उमावि-कक्षा सञ्चालन गर्ने सामुदायिक विद्यालयहरूमा भने यसरी एक व्यक्ति दुई पद अनुसार सेवा सुविधा लिने र भने कार्य भइरहेको छ । यो न्यायोचित छैन । यसमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले अनुसन्धान गर्नु जरुरी छ ।

दोहोरो तलब खाने प्रवृत्तिले गर्दा विद्यालयको आर्थिक भार बढाएको छ ।

एउटै संस्थामा एउटै व्यक्ति स्थायी र करार वा आंशिक भएका छन्, एउटै विद्यालयमा दुईवटा हाजिरीमा हस्ताक्षर गरेका छन् र दशैलगायतका भत्ता समेत दोहोरो बुझ्नेका छन् । यदि प्राचार्यलगायत उमावि तहमा पढाउने शिक्षकले आफ्नो तलब बराबरको साविक तलब सुविधा पाउँछन् भने हाम्रा विद्यालयहरूमा अझै पनि तल्लो तहको दरबन्दी रहेर माथिल्लो तहको कक्षा लिन विवश थुप्रै शिक्षकहरू रहेका छन्, के उनीहरूले साविक जतिकै अतिरिक्त तलब पाएका छन्? उनीहरूले चाहिँ नपाउने तर 'प्लस टु'मा पढाउने शिक्षकले चाहिँ सरकारी सुविधा भन्दा बढी सुविधा लिन कसरी पाएका छन्? यो सोचनीय छ ।

अधिकांश सरकारी उमाविहरू भवनलगायत जनशक्ति अभावका कारण बिहान सञ्चालित छन् । एउटै विद्यालयको प्राचार्यले बिहान काम गरेवापत दिउँसोको आफ्नो योग्यता र श्रेणी अनुसारको तलब भन्दा बढी बिहानको तलब र ग्रेड सुविधा लिन्छ । एउटै व्यक्तिले एउटै संस्थामा कसरी दोहोरो ग्रेड सुविधा पाउँछ? के यसो गर्नु विद्यमान ऐन-नियम अनुरूप छ? बिहान पढाएवापत उसले आंशिक रूपमा केही रकम पाउनुपर्छ तर पूरा स्केलमा दशैँ भत्ता र ग्रेड कसरी पाउँछ?

केही सरकारी शिक्षकहरूबाट भइरहेको यस्तो ब्रह्मलुटप्रति व्यवस्थापन समिति र सरोकारवाला सरकारी कार्यालय मौन बसेका छन् । यस्तो अनैतिक कार्यले गर्दा विशुद्ध रूपमा उमावि कक्षामा मात्र अध्यापन गर्ने शिक्षकहरू चर्को मारमा परेका छन् ।

सरकारले उमाविहरूलाई दुईवटा शिक्षक बराबर मासिक रूपमा रु.१७,२०० का दरले अनुदान दिँदै आए पनि कतिपय विद्यालयले विभिन्न वखेडा फिकेर त्यो पैसा शिक्षकलाई पूरै दिएका छैनन् । यस्तो व्यवहारले 'प्लस टु'मा मात्र काम गर्ने शिक्षकहरूलाई पीडा पुगेको छ ।

भगवान खनाल, गोरखा

प्राथमिक शिक्षा

मातृभाषामै राप्नो

जागिर खाने क्रममा मैले २०४६/१२/१५ मा श्री कालीदेवी प्रावि, पोखरीभञ्ज्याङ, फुलासी-८, रामेछापमा काम गर्न शुरु गरें । त्यहाँ दुई-चार जना बाहेक तामाङकै बच्चाहरू अधिक थिए । कक्षा १ मा पढाउने क्रममा 'क भन' भन्दा सबै विद्यार्थीले 'क भन' नै दोहोर्‍याए । यसबाट मलाई थाहा भयो कि मैले नेपाली भाषामा दिएको निर्देशनको मर्म उनीहरूले ठीक ढङ्गले बुझ्न सकेका छैनन् । त्यसपछि मैले उनीहरूलाई तामाङ भाषामा नै पढाउन शुरु गरें । केही अभिभावक र माथिल्लो कक्षाका तामाङ केटाकेटीहरूसँग उनीहरूको भाषा सिक्दै पनि गएँ । 'भन'को सट्टा पाङ्गो, 'हेर'को सट्टा च्यागो, 'देखाऊ'को सट्टा हुन्यो, 'लेख'को सट्टा ब्रिड भन्न थालेपछि उनीहरूलाई मेरा कुरा बुझ्न सजिलो मात्रै भएन; आपसी विश्वास र आत्मीयता पनि बढ्न गयो । मेरो शिक्षण

एउटै व्यक्तिले एउटै संस्थामा कसरी दोहोरो ग्रेड सुविधा पाउँछ ? के यसो गर्नु विद्यमान ऐन-नियम अनुरूप छ ? बिहान पढाएवापत उसले आंशिक रूपमा केही रकम पाउनुपर्छ तर पूरा स्केलमा दशैँ भत्ता र ग्रेड कसरी पाउँछ ?

प्रतिक्रिया र सुभाव

यात्रा २० वर्ष पूरा हुन लाग्यो । आज म दावीका साथ भन्न सक्छु, प्राथमिक शिक्षा मातृ भाषामा नै हुनुपर्छ अनि मात्र विद्यार्थीहरूमा पढ्ने रहर, जोस र जाँगर पैदा गराउन सकिन्छ ।

XX XX XX

एसएलसी उत्तीर्ण विद्यार्थीहरूले गरेर खान सक्ने सीपमूलक शिक्षा माध्यमिक शिक्षामा हुनुपर्छ । हालको शिक्षाले गफ मात्र सिकाउने हुँदा यसलाई एक-दुई वटा कोर्पका पुस्तक नै फेरी सीपमूलक शिक्षा दिनुपर्नेछ ।

जस्तो कि एसएलसी उत्तीर्ण गरेका विद्यार्थीले कम्तीमा सियो, हप, सके

सच्याइएको

(शिक्षक को २०६८ असोज अङ्कमा प्रकाशित 'शिक्षकले मात्रै केही गर्न सक्दैनन्' भन्ने शीर्षकको लेखमा शिवप्रसाद न्यौपानेको ठेगाना सिन्धुपाल्चोक हुनुपर्नेमा त्रुटिवश अन्यथा पर्न गएकोमा सखेद सच्याइएको छ । -सं.)

घडी, रेडियो बनाउन सिकोस्, जानोस् र व्यवहारमा उतारोस् अनि उसका अभिभावक पनि खुसी हुन्छन् । आमाबुवा दुःख गरेर पढाउँछन्, एसएलसी उत्तीर्ण गराउँछन् तर केटाकेटीहरू बेरोजगार भएर बस्दा उनीहरूको मन दुःखी हुन्छ ।

त्यसैले माध्यमिक शिक्षा उत्तीर्ण गरेका विद्यार्थीहरूलाई एउटा न एउटा सीपमा दक्ष बनाउन राज्यले व्यवस्था गर्नु जरुरी भइसकेको छ ।

वासुदेव चौहान, सिद्धेश्वर प्रावि, आँपबोटे,
फुलासी-५, रामेछाप

विश्वविद्यालयका प्राध्यापकहरूबाट अध्यापन गराइने यस काठमाडौँ शिक्षा क्याम्पसमा एम.एड. (अङ्ग्रेजी, नेपाली, स्वास्थ्य, शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन र पाठ्यक्रम) बी.एड. एकवर्षे र तीनवर्षे (अङ्ग्रेजी, नेपाली, स्वास्थ्य, गणित, जनसंख्या, सामाजिक, शैक्षिक प्रशासन र सुपरिवेक्षण)

+२ (शिक्षा, मानविकी, व्यवस्थापन र कम्प्युटर विज्ञानका कक्षा सञ्चालन भइरहेको छ ।
तीनथाना, काठमाडौँ, फोन: ४३१९८४३)

नेपालको पहिलो सामुदायिक शिक्षा क्याम्पस

काठमाडौँ शिक्षा क्याम्पस
पद्मोदय उमाविको भवन, रामशाहपथ, काठमाडौँ,
फोन: ०१-४२३०२४०, ८८५१०१९६४६, ८८४१३२५०००, ८८४१२६५५४४,
नोटिस बोर्ड नं.: क्याम्पस सूचना-१९१८०१४२३०२५०, विद्यार्थी सूचना-१९१८०३०३३०२५१
उक्त नं. हप्ता नेपालभरिका लोकल फोनबाट सम्पर्क गर्न सकिनेछ ।
E-mail: kscram@ksc.edu.np, URL: www.ksc.edu.np

KSC Notice

- ✓ विभिन्न विषयका विशेषज्ञहरूद्वारा छुट्टै स्रोत कक्षाको व्यवस्था गरिएको ।
- ✓ वेबसाइट नोटिस बोर्ड तथा फेसबुकमार्फत सूचना प्रदान र आधुनिक प्रविधिबाट अध्यापन ।
- ✓ कक्षा सञ्चालन सौँझ ४ देखि ८ तथा प्रशासन दिनको १ देखि सौँझ ८ बजेसम्म
- ✓ अग्यास शिक्षण (एम.एड., एक वर्षे बि.एड. र बि.एड. तेस्रो वर्ष) कार्तिक २० गतेबाट

बि.एड. प्रथम वर्षमा छात्रघृति सहित भर्ना खुल्यो ।

Most demanded by students

सरकारी तथा निजी विद्यालयका लागि

TALEJU
ENGLISH
PRACTICE BOOK

By : Surya Prasad Ghimire

For Class VII, VIII, IX, & X Classwise Book

तलेजु प्रकाशन

काठमाडौँ, फोन ४२५२९६६, ४२२९२६८

शिक्षक मासिकको जरूरी सूचना

'शिक्षक मासिक शिक्षकहरूको मात्रै हुनुभएन, विद्यार्थी र अभिभावकको पनि हुनुपर्‍यो' भन्ने हाम्रा पाठक र शुभेच्छुकहरूको धेरै पुरानो माग पूरा हुन लागेको जानकारी शिक्षक को अघिल्लो अङ्कमै गराइसकिएको हो ।

त्यसअनुसार, आगामी अङ्क (मङ्सिर, २०६८) देखि शिक्षक मासिक थप आठ पृष्ठ मोटो (७२+४) हुनेछ । थप गरिएका पृष्ठहरूमध्ये कम्तीमा दुई पृष्ठ युवा तथा विद्यार्थीका निम्ति समर्पित हुनेछन् । त्यस्तै अभिभावक तथा विद्यालय व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरूका दृष्टिकोण, सुझाव, उपलब्धि र योगदानका निम्ति पनि पृष्ठ रहनेछन् । शिक्षा र ज्ञान-विज्ञान तथा प्रविधिको क्षेत्रमा देश-विदेशमा भइरहेका नयाँ-नयाँ चिन्तन, आविष्कार, अनुसन्धान, पुस्तक आदिवारे उपयोगी जानकारी दिनका निम्ति केही नयाँ स्तम्भहरू थप्ने हाम्रो प्रयास रहनेछ ।

पृष्ठ थप्दा पत्रिकाको उत्पादन लागत स्वाभाविक रूपमै बढ्ने हुनाले बढेको लागत धान्न पत्रिकाको मूल्य बढाउनु हाम्रो एक मात्र विकल्प भएको छ । त्यसैले मङ्सिर अङ्कदेखि शिक्षक को मूल्य रु.५० हुनेछ । त्यस अनुसार वार्षिक ग्राहक शुल्क रु.६०० हुनेछ ।

विशेष आग्रह: विद्यार्थी-युवा तथा अभिभावकका निम्ति थप हुने पृष्ठमा के कस्ता स्तम्भ तथा सामग्रीहरूलाई स्थान दिनु उचित होला ? कृपया आफ्नो सुझाव र रचनाहरू यही कात्तिक २३ गतेभित्र आइपुग्ने गरी तलको ठेगानामा पठाइदिनुहोला ।

शिक्षक मासिकप्रति तपाईंको सहयोग र सद्भाव
सदासँ प्राप्त भइरहने अपेक्षा राखेका छौं !

शिक्षक
मासिक

मच्छिन्द्रमार्ग, जावलाखेल, ललितपुर,
पो.ब.नं. ३९९, ललितपुर
फोन: सम्पादकीय- ५५४३२५२, ५५४८९४२
फ्याक्स: ५५४९९९६
इमेल: mail@teacher.org.np
वेब: www.teacher.org.np

सकारात्मक परिवर्तन जीवन्त प्रश्नबाट न कि मरेका उत्तरबाट

संसारका सबै वस्तुहरू सापेक्ष रूपमा मात्र एक-अर्कोसँग दुरुस्त मिल्छन्। निरपेक्ष व्याख्या गर्दा अथवा सूक्ष्म रूपमा हेर्दा सबै वस्तु एक-अर्कोभन्दा भिन्न हुन्छन्। यो तथ्यलाई स्वीकार गर्दा विद्यार्थीहरू पनि एकअर्कासँग फरक क्षमता, रुचि रूप वा रङ भएका हुने कुरा सहजै स्थापित हुन्छ।

सामान्यतः परीक्षामा धेरै उत्तर मिलाउने र कक्षामा प्रथम, द्वितीय स्थान हासिल गर्नेलाई उत्कृष्ट मान्ने चलन छ। महान् वैज्ञानिक तथा स्रष्टाहरू थोमस एल्वा एडिसन, अल्बर्ट आइन्स्टाइन र रवीन्द्र नाथ टैगोरहरू विद्यालयमा गोज्याङ्ग्रा ठहरिएका व्यक्ति हुन्। तैपनि उनीहरूले विश्वलाई दिएको ज्ञान र आविष्कार अद्वितीय छ। त्यसैले प्रश्न उठ्छ कस्तो विद्यार्थी प्रतिभाशाली हो? प्रथम वा विशिष्ट श्रेणीमा परीक्षा पास गर्ने विद्यार्थीले निश्चय नै प्रतिस्पर्धाहरूबाट छानिन सफल भई उच्चस्तरको जागिर खानुको साथै आफू र आफ्नो परिवारलाई सुखी, खुसी र सम्पन्न राख्न सक्छन्। प्रतिभा र क्षमतालाई त्यतिमै पनि सीमित गर्न सकिन्छ। तर मेरो बुझाइमा प्रतिभा र क्षमता भनेको तथ्यहरूसँगै नयाँ सत्य पत्ता लगाउनु हो। साथै संवेगहरूको बुझाइ र कलात्मक प्रस्तुति पनि हो। यो कुरा उल्लेख गरिरहँदा परीक्षामा उच्च अङ्क ल्याउनेको खिलाफमा कलम चलाएको कदापि होइन।

आईज्याक न्यूटनले विद्यालयमा गुरुत्व सम्बन्धी पढाइ भएका कारणले नै गुरुत्वको बारेमा जानेका होइनन्। बाफको शक्तिको बारेमा पढेकाले जेम्सवाटले बाफको शक्ति पत्ता लगाएका होइनन्। मार्कोनी भन्दा अगाडि कुनै टाढाबाट पठाएको आवाज कुनै यन्त्रको सहायताले नजिकै जस्तो सुन्न सकिन्छ भन्ने कुरा पागलहरूले मात्र मान्थे होलान्। गाँठी कुरा चाहिँ के भयो भने यी वैज्ञानिकहरूले तथ्य माथि प्रश्न उठाए। न्यूटन भन्दा अगाडि पनि रूखबाट स्याउ खस्थ्यो। तर उनले प्रश्न उठाए, किन खस्छ? जेम्सवाटले पनि प्रश्न उठाए, किन किल्लीको विक्रो उम्लेको पानीको बाफले हुत्याउँछ?

क्षमता र प्रतिभाको सवाल यहीँनेर छ। हामी उत्तर दिनेलाई प्रतिभाशाली भन्दौं तर विश्वमा परिवर्तन त प्रश्न उठाउनेले गरेर देखाइदिएका छन्। प्रश्नबाट नै विश्वमा महान् परिवर्तनहरू भएका छन्। विज्ञान-प्रविधिमा नयाँ-नयाँ आयामहरू थपिएका छन्। सुन्दर रचनाहरू सिर्जना भएका छन्। त्यसैले अब म विद्यार्थीको उत्तर दिने क्षमतालाई सम्मान गर्दै प्रश्न उठाउने क्षमताको प्रशंसा गर्न थालेको छु।

एक दिन कक्षामा मैले विद्यार्थीलाई नौलो खालको गृहकार्य दिएँ। त्यसमा प्रश्नको उत्तर ल्याउनु भनिएको थिएन। विद्यार्थीहरूलाई विद्यालयबाट फर्केर भोलिपल्ट विद्यालय

नवज्योति मावि, शोराबेसी पुग्दा

दभदौ २०६८ को कुरा हो। पर्वतको भुक्ताडले गाविसको शोराबेसीस्थित नवज्योति थम मा.वि.को वार्षिक कार्यक्रममा विद्यार्थीहरूले गाएको *बोर्डिङ मनपन्यो भन्छन्, मलाई त शोरा नै मन पन्यो!* गीतले मन छोयो। विद्यालयमा त्यस्तो विद्यार्थीलाई मन पर्ने के कुरा छ त? उत्सुकता जाग्यो। विद्यालयका राम्रा पक्षको खोजी गर्न थालें।

सरसर्ती अवलोकनबाट विद्यालयको बालविकास केन्द्रमा बालबालिकालाई सजिलै बस्न, खेल्न र सुत्न मिल्ने कार्पेटको व्यवस्था, व्यक्तिगत सामग्री राख्न मिल्ने च्याक, कार्पेटमा बसेर पुस्तक-कापी राख्न, लेख्न, पढ्न मिल्ने होचा टेबुल, विद्यार्थीका खाजालगायत सामग्री राख्न मिल्ने च्याक, भित्तामा ज्ञानवर्द्धक पोस्टर, तालिका, नक्सा र टेबुलमा राखिएका खेलका सामग्रीले बालविकास केन्द्र साना बालबालिकालाई उपयुक्त भएको प्रस्ट हुन्थ्यो। अन्य कक्षाकोठा सफा थिए। भित्तामा चार्टहरू सजाइएका थिए। कार्यालय कक्षमा शिक्षकहरूको लागि पुस्तक र सामान राख्न मिल्ने च्याकसहितको गोलाकार

टेबुल, विभिन्न चार्ट, तस्विर, नक्साहरूले भित्ता पनि सजिएका थिए। विद्यालयलाई आर्थिक र अन्य तरहेले सहयोग गर्ने दाताका तस्विरहरू पनि सजाइएका थिए। कार्यालयको एकछेउमा कम्प्युटर थिए। समग्रमा, कार्यालय व्यवस्थित देखिन्थ्यो।

विद्यालयका शिक्षक र छात्रछात्राका अलग-अलग शौचालय पनि सफा थिए। हरेकमा पानीको व्यवस्था थियो। विद्यार्थी र शिक्षकले नियमित 'ड्रेस' प्रयोग गर्ने कुरा शिक्षक र विद्यार्थीलाई देखा नै जानकारी भइसकेको थियो। विद्यालयको पुस्तकालयमा ठूला विद्यार्थी र शिक्षकलाई मात्र होइन साना साना पुस्तक पल्टाउने र पढ्ने बानी नबसेका बालबालिकालाई पनि आकर्षण गर्ने खालका सचित्र पुस्तकहरू राम्ररी सजाइएका थिए।

शिक्षकहरू विद्यालयको कामलाई आफ्नै काम ठान्दछन् भन्ने कुरा शिक्षकहरूले कार्यक्रममा निर्वाह गरेको जिम्मेवारीले देखाउँथ्यो। शिक्षक, अभिभावक र विद्यार्थीका भनाइबाट विद्यालयमा बाल क्लब सक्रिय रहेको, प्रत्येक दिन विद्यार्थीलाई पिटी खेलाइने, नियमित रूपमा अतिरिक्त क्रियाकलाप हुने, निरन्तर विद्यार्थी

आउँदासम्ममा बाटोमा हिँड्दा, बस्दा, काम गर्दा, साथी र छिमेकीहरूसँग भेट हुँदा अनौठो लाग्ने कुरा के-के भए, के-कस्ता जिज्ञासा उत्पन्न भए ती सबैलाई प्रश्न बनाएर ल्याउन भनौं। विद्यार्थीले विभिन्न प्रश्नहरू ल्याए र मसँग कारण जान्न खोजे। ती प्रश्नमध्ये केही म आफैँले समाधान गर्न सक्ने थिए; केही प्रश्न सम्बन्धित विषयशिक्षकसँग सोधेर बताइदिँएँ। केही प्रश्नको समाधान खोज्न मलाई पनि धेरै अध्ययन गर्नु पर्‍यो। त्यति मात्र होइन सम्बन्धित विषयको विशेषज्ञलाई समेत भेट्नु पर्‍यो र करिब एक महिनाको प्रयासपछि मात्र सबै प्रश्नको समाधान दिन सकें। विद्यार्थीलाई दिमागमा उत्तर भरिदिने र उत्तरै फार्ने तरिकाबाट शिक्षण गरेको भए म त्यति सार्थै कजिनुपर्ने थिएन। प्रश्न फार्ने तरिका अपनाउँदा म आफैँ पनि विद्यार्थी भएँ। मेरो सम्पूर्ण क्षमता विद्यार्थीले निचोरेर लिन पाए। यसले म आफैँलाई पनि धेरै सिकायो।

शिक्षाको अर्थ अन्तरनिहित प्रतिभालाई बाहिर ल्याउनु हो। हाम्रो वर्तमान शिक्षा प्रणाली कल्पना र जिज्ञासा उत्पन्न गर्ने कुराभन्दा विषयगत सूचना सङ्ग्रह गर्ने र सङ्ग्रहित सूचनाहरू परीक्षामा व्यक्त गरेर विद्यार्थीको प्रतिभा र क्षमताको लेखाजोखा गर्ने कुरामा बढी केन्द्रित छ। यो ज्ञान र सूचनामा आधारित पद्धति हो। ज्ञान विगत र वर्तमानसँग सम्बन्धित हुन्छ। जबकि कल्पना र जिज्ञासा वर्तमान र भविष्यसँग सम्बन्धित हुन्छ। कल्पनाले सृजना निम्त्याउँछ र आविष्कारको वा परिमार्जनको सम्भावनालाई अग्रगति दिन्छ।

हामीले मान्दै आएको परम्परागत सोच अनुसार धेरै सूचना सङ्ग्रह गर्ने व्यक्ति नै क्षमतावान्-प्रतिभावान् मानिन्छ। तर मेरो पछिल्लो बुझाइ अनुसार विगतबाट सिकेर भविष्यको कल्पना गर्न सक्ने; जिज्ञासा र तथ्यप्रति प्रश्न उठाउन सक्ने तथा तथ्यको सत्य खोज्न एवं नवीनता पहिल्याउन सक्ने

व्यक्ति नै साँचो अर्थमा क्षमतावान् र प्रतिभाशाली हो।

मेरो १४ वर्षको शिक्षण अनुभवमा; एउटा कक्षामा अति प्रतिभाशाली र अति मन्द क्षमता भएका विद्यार्थी निकै कम हुन्छन्। मध्यम खालका विद्यार्थी नै धेरै हुन्छन्। तसर्थ शिक्षण रणनीति अति प्रतिभाशालीलाई उचित गति दिने र न्यून क्षमता भएका विद्यार्थीलाई मूल प्रवाहमा ल्याउन सक्ने खालको हुनु जरुरी हुन्छ। प्रतिभाशाली विद्यार्थीहरूलाई विषय-शिक्षकको प्रत्यक्ष निगरानीमा शिक्षण अभ्यास गर्न दिँदा तिनको ज्ञान र सीपमा निखार आउँछ भने त्यसबाट कमजोर विद्यार्थीले उचित लाभ लिन पाउँछन्।

अर्को कुरा; हरेक विद्यार्थीको कुनै न कुनै प्रतिभा हुन्छ। चित्रकला, गीत-सङ्गीत, खेलकूद वा फरक-फरक विषयमा दक्षल हुन्छ। विद्यार्थीको यही क्षमतालाई चिनेर प्रयोग गर्न सक्नु शिक्षकको पेशागत खुबी हो। विद्यार्थीमा कुनै न कुनै खुबी हुन्छ भनेर शिक्षकले तिनलाई भविष्यप्रति आशावादी र दृढ सङ्कल्पित तुल्याउन सक्ने हो भने कुनै पनि विद्यार्थीले सिक्न नसक्ने भन्ने कुरा हुँदैन। शिक्षकले हरेक विद्यार्थीको फरक क्षमता; विशिष्ट प्रतिभा र विविधताको पहिचान सँगै त्यसको सम्मान गर्न पनि सक्नुपर्छ। आखिर प्रकृतिमा पनि कुनै पनि चिज सापेक्ष रूपमा मात्रै एक-अर्कोसँग ढाँज्न सकिन्छ। निरपेक्ष रूपमा त हरेक वस्तुको आफ्नै संरचना, गुण, रूप, रंग, आकार र प्रकार छन्। एउटै रूखको पात पनि अर्को पातसँग पूर्ण रूपमा मिल्दैन। विद्यार्थीहरू पनि प्रकृतिरूपी अनन्त जङ्गलका एउटा सदस्य न हुन्।

भेषबहादुर अधिकारी

प्राचार्य, श्री राधाकृष्ण उमावि, बाकामलाङ्ग, पाल्पा
vesh_adhikari@yahoo.com

मूल्याङ्कन गरिने, विद्यार्थीको नतिजाको विषयमा अभिभावकसँग छलफल, समुदाय र वि.व्य.स.का पदाधिकारीहरूबाट नियमित अनुगमन जस्ता राम्रा कुराहरू पनि विद्यालयमा भएको पुष्टि भयो। अभिभावकको चाहना अनुसार कक्षा एकदेखि पाँचसम्म अङ्ग्रेजी माध्यम अपनाइएको रहेछ। धेरैजसो विद्यालयका वार्षिक उत्सवहरूमा जाँदा दिक्क लाग्ने फिल्मका र बजारमा चलेका गीतका चक्का लगाएर विद्यार्थी नाँच्ने र समय बर्बाद गर्ने जस्तो कुरा यहाँ भएन। विद्यार्थीका आफ्नै शिक्षाप्रद गीत र स्थानीय भेषभूषासहितका नृत्य हेर्न पाउँदा दिन गएको पत्तै भएन। बरु अन्य जिल्लाका राम्रो गर्ने विद्यालयहरूको सम्झना आयो। अर्घाखाँचीको सन्धिखर्कस्थित युवावर्ष मा.वि.का प्रअलाई सम्झें। त्यस सामुदायिक विद्यालयमा भर्ना नपाएर सन्धिखर्कका अन्य बोर्डिङ स्कूलमा विद्यार्थी भर्ना गर्नुपर्दा अभिभावक दुःखित भएको, अन्य जिल्लाका निजी विद्यालयबाट निकालेर त्यस विद्यालयमा आफ्ना बालबालिकालाई भर्ना गरिदिन कर्मचारीले दिने गरेको दबावको अनुभव मलाई ताजै थियो।

कार्यक्रममा विद्यालयको लागि रु.३५ देखि रु.११ लाखसम्म चन्दा दिनेका नाम मात्र होइन; विद्यालयमा शिक्षा कार्यालयबाट कति रकम आयो र कुन कुन शीर्षकमा खर्च भयो भन्ने कुरा सबै अभिभावकले बुझ्ने भाषामा सुनाइयो। सबै आय-व्यय

छापिएको प्रतिवेदन अभिभावक र पाहुनालाई बाँडियो। यस्तै कुराले गर्दा हुनसक्छ; विद्यालयको चौरमा त्यतिको अभिभावक हलचल नगरी दिनभरी बसेका। विद्यालयले आफ्ना कुरा अभिभावकसँग पारदर्शी रूपमा बाँड्नुपर्दछ र अभिभावकको सुझाव अनुसार आफ्ना गतिविधिलाई सुधार गर्दै लैजाँन्छ भने अभिभावकले विद्यालयलाई माया नगर्ने कुरै आउँदैन।

नवज्योति थम मावि त्यहाँको समुदायको रोजाइमा परिसकेको तथ्य पारिपट्टि कास्कीतर्फको सडक छेवैको बोर्डिङ स्कूलका प्रिन्सिपलले आफ्ना विद्यार्थी यो विद्यालयमा आउन थाले भनी गरेको गुनासोबाट पनि पुष्टि हुन्थ्यो। विद्यार्थीका प्रतिभा मौलाउन पाउँछन्, विद्यार्थीका समस्याप्रति विद्यालयले ख्याल राख्दछ र शिक्षकहरू आदर्श तथा मिहिनेती छन् भने विद्यार्थीलाई विद्यालय मन नपर्ने कुरै हुँदैन। त्यसैले होला विद्यार्थीलाई मात्र होइन अभिभावकलाई समेत शोराबेसी मन परेको। धन्यवाद छ विद्यालयलाई समुदाय र विद्यार्थीको आकर्षण बढाउन सफल विद्यालयका प्रधानाध्यपक, शिक्षक, वि.व्य.स. पदाधिकारी र सम्पूर्ण विद्यालय सहयोगीहरूलाई।

रमाकान्त शर्मा, जिशिअ, पर्वत
Sharma.ramakanta@gmail.com

गुणात्मकताको कसी शिक्षक !

थकित शरीर, आलस्य मन, बूढो शरीर र राजनीतिक पृष्ठपोषण लिएर विद्यालय प्रवेश गर्ने हजारौं कामचोर अदक्ष शिक्षकहरूले आफूलाई सच्याउँदै कर्तव्यनिष्ठताको बोध गर्न सक्नुपर्दछ। समस्याको समाधान शिक्षकको कोर्टमा नै बढी छ।

“सर! मेरो छोरो कसरी फेल भयो? एउटा छोरो, बर्बाद भइहाल्यो नि! किन सर मेरो छोराले विद्यालयमा राम्रोसँग पढ्दैन, गृहकार्य गर्दैन?”

चिन्तित अनुहार लिएका एक अधबैसे अभिभावक मलाई प्रश्नको खात लगाउँदैथिए। मैले उहाँलाई सम्झाउने प्रयत्न गर्दै भनँ, “घरमा अलि बढी ख्याल गर्नुहोस्। साथीभाइको सङ्गत र व्यवहारले पनि केही समस्या थपेको छ। त्यसो त; सिक्नलाई ऊ खास उत्साही नै देखिँदैन। उसलाई केही घरायसी समस्या छ जस्तो छ।” समस्याको कारण घर र घरको वातावरणलाई इङ्गित गर्दै म समस्याबाट मुक्त हुने प्रयास गर्दैथिएँ। छोटो वार्तालापपछि उनी बाटो लागे। मैले उनलाई अनुरोध गर्दै भनेको थिएँ, “उसको सन्दर्भमा हामी आफैँ पनि चिन्तित छौं। म सक्दो प्रयास गर्नेछु।”

यस्ता सन्दर्भहरू प्रायः आइपर्छन्। अभिभावकहरू आफ्ना छोराछोरीको भविष्यको लागि बढी नै चिन्तित देखिन्छन्; जुन स्वाभाविक पनि छ। तर लगभग प्रत्येक दिन सामना गर्नुपर्ने यस्ता प्रश्नले मलाई घोरिन बाध्य पार्ने गरेका छन्। के हामी शिक्षकहरूले सही शिक्षण गरिरहेका छौं? के हाम्रो शिक्षणले विद्यार्थीमा उत्सुकता थपेको छ? विद्यार्थीको ध्यानलाई पठन-पाठन क्रियाकलापतर्फ रचनात्मक तवरले खिचन सफल भएका छौं? किन हाम्रो शिक्षणले कमजोर विद्यार्थीमा सुधार ल्याउन सकेन? के हामी शिक्षकले नै आफ्नो शिक्षण क्रियाकलापको विश्लेषण र मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने भएको हो?

हो, शिक्षकको शैलीमा केही परिवर्तन अत्यावश्यक छ। अदक्ष व्यक्तिलाई शिक्षण प्रक्रियाद्वारा सबल र सक्षम जनशक्तिमा रूपान्तरण गराउने सक्षमता राख्ने शिक्षकहरू सक्षम, सक्रिय र सकारात्मक हुनैपर्छ। ज्ञानका र सूचनाका अनन्य स्रोत मानिने शिक्षकको परिभाषा र दायित्व दुवैमा परिवर्तन आएको छ। अब शिक्षक सर्वेसर्वा होइनन्; मात्र सहजकर्ता हुन्। सिकाइको निमित्त वातावरण निर्माण (पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तकको उपलब्धता, सिकाइमा रुचि, इच्छा, तत्परता र आवश्यकताको भावना निर्माण, स्वाध्यायन संस्कृतिको निर्माण, आपसी छलफल र विमर्शबाट सत्य-तथ्यको नजिक पुग्ने यथार्थताको बोध, उद्देश्यप्राप्तिको लागि समर्पण र निरन्तरताको महसुस आफ्नो क्षमता सम्भावनालाई चिन्न) गर्नुपर्दछ। त्यसैगरी विद्यार्थीलाई निष्क्रिय ग्रहणकर्ताबाट अनुसन्धानकर्ताको रूपमा प्रयोगमा ल्याउनुपर्दछ। यसले विषयवस्तुमा विद्यार्थीको सक्रिय सहभागिता बढाउँछ। पुरातन सोच र अहम् एवं व्यक्तिवादी संस्कृतिले सिर्जनात्मकताको सृष्टि आफ्नो ज्ञान अरूमा थोपार्ने मात्र सजिलो बनाउँछ।

शिक्षकले शिक्षण गर्दा विषयवस्तुमा अत्यधिक सोचको लागि वातावरण तयार पारी विद्यार्थीहरूलाई निर्धक्कसँग आफ्ना विचार, अनुमान र कल्पनाहरू अरूको सामु पेश गर्न दिनुपर्दछ।

यसबाट सोच्नेशक्ति एवं कल्पनाशक्तिमा वृद्धि हुनाको साथै आफ्नो विचारमा अरूलाई सहमत गराउन आवश्यक पृष्ठभूमि तथा तथ्यहरूको सङ्कलन, अध्ययन र विश्लेषण गर्न अनिवार्य बनाउँछ। आफ्नो प्रस्तुतिमाथि अन्य साथीहरूको प्रश्न भएमा चित्तबुझ्दो उत्तर दिने क्षमता बढ्छ, जसले सामाजिकीकरणमा सहयोग पुऱ्याउँछ। शिक्षकले एक चरणको छलफल भइसकेपछि विषयवस्तुसँग सम्बन्धित सामग्रीहरू उपलब्ध गराई अध्ययन गर्न सहजीकरण गर्नुपर्दछ। विद्यार्थीको उमेर, क्षमता, कक्षा र आवश्यकताको आधारमा विषयवस्तु र यसको गहिराइमा पुग्ने सवालमा शिक्षकले विशेष भूमिका खेल्नुपर्दछ। यतिञ्जेलसम्म विद्यार्थीहरू आफ्ना अनुमान र यथार्थताका बीचमा तुलना गर्न सक्षम भइसकेका हुन्छन्। कुनै पनि प्रश्नको जवाफ छलफलबाट पत्ता लगाउन सक्छन्। अब शिक्षकले ती सङ्ग्रहित बुँदा र अन्य अपुग बुँदाहरू प्रस्टसँग कालोपाटीमा लेखी हाम्रा दैनिक जीवनमा घटेका र घट्ने खालका सन्दर्भ/उदाहरणहरू प्रस्तुत गरी विषयवस्तुको धारणा प्रस्ट बनाउन सक्नुपर्दछ। यसरी सिकिएको सिकाइ चिरस्थायी, जीवनोपयोगी र जीवन्त पनि हुन्छ।

शिक्षकले विषयवस्तु पढाउनु भन्दा अगाडि त्यो विषय प्रस्टसँग बुझ्न आवश्यक पर्ने आधारभूत शीर्षक एवं उपशीर्षकहरूको सिकाइमा ज्ञान भए/नभएको पहिचान गरी आवश्यकता अनुसार उपचार गर्न सक्नुपर्दछ। प्रत्येक विद्यार्थीको पारिवारिक, सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक पक्षहरू फरक हुने भएकाले रुचि, चाहना, आवश्यकताका साथै सिक्ने क्षमता र तत्परतामा पनि विविधता आउँछ। यस्ता फरक क्षमताका विद्यार्थीलाई एउटै कक्षामा राखी शिक्षण गर्न विशेष सीपको आवश्यकता हुने हुँदा शिक्षक अध्ययनशील, तार्किक, धैर्य र अनुशासित बन्न सक्नुपर्दछ। विद्यार्थीहरूका बीचमा गृहकार्य, कक्षाकार्यका साथै उत्तरपुस्तिकाहरू साटासाट गरेर एकले अर्काको राम्रा पक्षहरूको अनुसरण गर्ने वातावरण सृजना गरी आफ्नो सिकाइको घेरो फराकिलो बनाउने अवसर जुटाइ दिनुपर्दछ। अध्ययनका क्रममा ठीक भए कसरी र बेठीक भए कसरी भन्ने तरिकाले विश्लेषणात्मक अध्ययन गर्ने बानीको विकास गराउनुपर्दछ। गल्ती गर्ने र गल्ती दोहोऱ्याउने सम्भावित क्षेत्रहरूको पहिचान गरी त्यसमा न्यून बनाउन शिक्षण रणनीतिमा फरक ढङ्गले सोचन थाल्नुपर्दछ।

थकित शरीर, आलस्य मन, बूढो शरीर र राजनीतिक पृष्ठपोषण लिएर विद्यालय प्रवेश गर्ने हजारौं कामचोर अदक्ष शिक्षकहरूले आफूलाई सच्याउँदै कर्तव्यनिष्ठताको बोध गर्न सक्नुपर्दछ। समस्याको समाधान शिक्षकको कोर्टमा नै बढी छ। यदि यी र यस्ता विषयमा सच्चिन थाल्यौं भने अभिभावकहरू गुनासा र प्रश्नहरू लिएर होइन स्यावासी र बधाईका शब्द लिएर विद्यालय पुग्नेछन्। आखिरमा राम्रो काम गर्नेको पहिचान भएरै छाड्छ।

प्रकाश पौडेल
धादिङ्गवेसी, धादिङ्ग

मेरो कोसिस

दुई वर्षअघि कक्षा १ मा शिक्षण गर्ने अवसर प्राप्त भयो। शिक्षण पेशामा प्रवेश गरेको एकदशक भए पनि यसअघि सानो कक्षामा कहिल्यै शिक्षण नगरेको हुनाले शुरु-शुरुमा निकै अत्यास लाग्यो। साना ठूला विभिन्न उमेर समूहका बच्चाहरू एकैपटक एकैस्वरमा कराउँदा के सिकाउने, कसरी सिकाउने भनेर हरेस नै खाएँ। करिब एक हप्ताजति त के सिकाउने भन्ने अतोपत्तो नै भएन। तैपनि माथिल्ला कक्षामा धेरै वर्ष पढाइसकेको अनुभवका आधारमा विस्तारै कक्षाको विश्लेषण गर्न थालें। दिन बित्दै जाँदा आत्मबल बढ्दै गयो; मनलाई दह्रो पारेर कक्षामा प्रवेश गर्न थालें। कक्षामा कक्षागत गाना गाई हाजिर गरिसकेपछि बालबालिकाहरूलाई एक मिनेट मौन बस्ने अभ्यास गराउन थालें। त्यसपछि कक्षा शान्त हुन थाल्यो। यसपछि खेल्ने कि पढ्ने भनी सोधें। उनीहरूले एकैस्वरमा खेल्ने मिस भनेर चिच्याए। अनि सोचें, अब सधैं खेलाएर मात्र हुँदैन, पढाएर मात्रै पनि उनीहरू साना भएकाले बुझ्दैनन्, उनीहरूलाई सिकाउनु छ।

म कक्षामा योजना बनाएर केही शैक्षिक सामग्रीका साथ जान थालें। बच्चाहरू कोही हेरेर छिटो सिक्ने; कोही गरेर छिटो सिक्ने तथा कोही चाहिँ सुनेर सिक्ने विविध खाले थिए। यी सबैखाले सिकाइक्षमता भएका बच्चालाई मैले एउटै सामग्रीबाट एकै समयमा सिकाउनु थियो। यसको लागि मैले ए, बी, सी सिकाउने योजना बनाएँ। अनि हरेक दिन कक्षामा जाँदा ए, बी, सी, डीका लेटर कार्ड लिएर जान थालें। कक्षाको शुरुमा उत्प्रेरणा जगाइसकेपछि ती कार्डहरू १-१ गरी उनीहरूतिर देखाएर सोध्न थालें- 'यो के हो? कसले पहिला भन्ने है त?' यसपछि उनीहरू रुचिपूर्ण तरिकाले मतिर केन्द्रित हुनथाले। एकपछि अर्को गर्दै उनीहरू एदेखि जेडसम्म करिब एकहप्तामा भन्न र लेख्न सक्ने भए। म उनीहरूलाई पढ्नको लागि चाहिँ

ए, बी, सी, डीकै गीत जस्तो गरी सिकाउँथें। कहिलेकाहीँ कार्डमा भएका अक्षर छोपेर अनुमान गरी भन्न लगाउँथें। अनि कहिले उनीहरूलाई समूह-समूह बनाएर तास खेले जसरी कार्डहरू बाँडेर मिलाउन लगाउँथें। उनीहरू खुसी हुँदै खेल्न थाल्थे र सँगसँगै ए, बी, सी, डी भन्दै क्रममा मिलाउने र चिन्ने गर्न थाले। यस्तो क्रियाकलाप हुँदाहुँदै घण्टी बज्यो भने जिब्रो टोकेर 'ला' भन्थें। 'मिस नजानुन' भन्थे। भोलिपल्ट कतिखेर म आउँछु भनेर बाटो हेरिरहन्थे। म आउन लागेको देखेपछि 'ऊ इङ्लिस मिस आयो' भन्थे।

यसपछि त मेरो निराशा र असन्तुष्टि आशा अनि सन्तुष्टिमा बदलिन थाल्यो। एक कक्षामा जानै नपरे हुन्थ्यो भन्ने मन पनि कतिखेर त्यही कक्षामा जानु जस्तो हुन थाल्यो। यसरी हेरेर, गरेर र सुनेर सिक्ने विभिन्न उमेर समूहका बच्चालाई उनीहरूको क्षमता र प्रतिभाको आधारमा बालमनोविज्ञान बुझी बालकेन्द्रित शिक्षण विधि, खेलविधि अपनाएर शिक्षण गर्दा सजिलै लक्ष्यमा पुगिने रहेछ भन्ने कुरा थाहा भयो। यसर्थ हरेक शिक्षकको जगको रूपमा रहेको प्राथमिक तहमा शिक्षणका आवश्यक गुणको पालना गर्दै जाँगर चलाएर पढाउन होइन सिकाउनेतिर योजनाबद्ध तरिकाले लाग्ने हो भने पक्कै पनि सफल तरिकाले पाठ्यक्रमले तय गरेका निर्दिष्ट ज्ञान दिन सकिन्छ, जस्तो लाग्छ। सिकाउन ठूलाकक्षामा भन्दा केही रण-कौशल प्रयोग गर्ने हो भने साना कक्षामा सजिलो हुन्छ। किनकि साना अबोध बालकको दिमाग खाली हुन्छ; ठूला बच्चाहरूको जस्तो 'प्रदूषित' हुँदैन। यसर्थ सानाले जे सिकायो त्यही छिटो टिप्छन्। अनि चाँडै लक्ष्यमा पुग्न सकिन्छ।

प्रभा पोखरेल

शान्ति विद्याश्रम प्राविपाटनढोका, ललितपुर

वैदेशिक रोजगारीमा जाँदा स्वीकृत निकाय मार्फत
नेपाल सरकारबाट सूचिकृत मुलुकहरूमा मात्र जाऔँ ।

नेपाल सरकार
सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय
सूचना विभाग

बन्यो स्रोतव्यक्ति निर्देशिका

स्रोतव्यक्तिको छनोट र नियुक्तिसम्बन्धी नयाँ प्रावधान राखेर शिक्षा मन्त्रालयले 'स्रोतव्यक्ति व्यवस्थापन निर्देशिका-२०६८' जारी गरेको छ।

निर्देशिकामा जिशाअ संयोजक रहने सात सदस्यीय समितिको सिफारिसमा जिशाअले नै स्रोतव्यक्ति नियुक्त गर्ने प्रावधान राखिएको छ। सिफारिस समितिमा जिल्ला प्रशासन कार्यालय र जिल्ला विकास समितिका एक-एक जना अधिकृत, सामुदायिक मावि वा उमाविमा कम्तीमा १० वर्ष स्थायी सेवा गरेका एक जना प्रअ, विश्वविद्यालय तहमा १० वर्षदेखि स्थायी पदमा रही अध्यापनरत वा सेवा निवृत्त शिक्षकमध्येबाट एक जना, क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशकले तोकेको एक जना व्यक्ति सदस्य र जिशाकाका कार्यक्रम अधिकृत सदस्यसचिव रहनेछन्।

यसअघि स्रोतकेन्द्रान्तर्गतका विद्यालयका प्रअहरूको सहमति वा मतदानका आधारमा स्रोतव्यक्ति छनोट गर्ने र तिनै प्रअले स्रोतव्यक्ति हटाउन सक्ने प्रावधान थियो। नयाँ निर्देशिका अनुसार तोकिएको जिम्मेवारी पूरा नगरेमा अब जिशाअले मात्र स्रोतव्यक्तिलाई पदबाट हटाउन सक्नेछन्। यसअघि स्रोतव्यक्तिको पदीय सुरक्षा स्रोतकेन्द्रान्तर्गतका विद्यालयका प्रअहरूमा निर्भर रहेका कारण विद्यालयको सुपरीवेक्षण, अनुगमन र कार्यक्रम सञ्चालन प्रभावकारी हुनसकेको थिएन। पेशागत असुरक्षाका कारण स्रोतव्यक्तिले विद्यालयसम्बन्धी गलत सूचना र तथ्याङ्क प्रमाणीकरण गर्ने गरेको गुनासो थियो।

नयाँ निर्देशिका अनुसार, छनोट समितिले १५ दिनको सूचना दिएर स्रोतव्यक्तिको लागि आवेदन माग्नेछ। त्यसमा योग्यता पुगेका जिल्लाभरका शिक्षकहरूले आवेदन दिन पाउनेछन्।

शिक्षाशास्त्रमा कम्तीमा स्नातक उत्तीर्ण गरी १० महिने तालिम लिएको र माध्यमिक तहमा पाँच वर्ष स्थायी सेवा गरेका शिक्षकले मात्र स्रोतव्यक्तिमा आवेदन दिन सक्नेछन्।

महिलाको हकमा स्थायी सेवा अवधि दुई वर्ष ६ महिना तोकिएको छ। छनोटका लागि निर्धारित १०० अङ्कभरमध्ये ५० अङ्कको लिखित परीक्षा र बाँकी ५० अङ्क योग्यता, तालिम, अनुभव र प्रस्तावना पत्रलाई छुट्याइएको छ। नयाँ प्रावधानबारे शिक्षा विभागका उपसचिव रामराज खकुरेल भन्छन्, "छनोटको मापदण्ड नै बलियो छ। यसबाट योग्य शिक्षकहरू स्रोतव्यक्तिमा छानिन्छन् भन्ने हाम्रो अपेक्षा छ।"

निर्देशिका जारी हुनुपूर्व नियुक्त भएका स्रोतव्यक्तिहरू आफ्नो पदमा कायमै रहने छन्। निर्देशिका अनुसार, स्रोतव्यक्तिहरू करारमा नियुक्त हुनेछन् र कार्यक्षमताका आधारमा हरेक वर्ष तिनको नियुक्ति नवीकरण गर्नुपर्नेछ। निर्देशिकाले स्रोतव्यक्तिलाई स्रोतकेन्द्र मातहतका विद्यालयमा शैक्षिक कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्ने, शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धिमा सहजीकरण गर्ने, विद्यालयका तथ्याङ्क/सूचनाहरू जिशाकामा पेश गर्ने, तालिमहरू सञ्चालन गर्ने जस्ता जिम्मेवारी तोकिएको छ। यस्तै, निर्देशिकाले कक्षा अवलोकन र सिकाइ उपलब्धिको विश्लेषणप्रति स्रोतव्यक्तिलाई थप जिम्मेवार बनाउन खोजेको देखिन्छ। शैक्षिक सत्र शुरू भएको एक महिनाभित्र स्कूलका नतिजा विश्लेषण गर्ने र त्यसमा सुधारका निम्ति प्रअ र विषयगत शिक्षकहरूसँग छलफल गर्ने जिम्मेवारी समेत तोकिएको छ। स्रोतव्यक्तिले

नयाँ निर्देशिका अनुसार तोकिएको जिम्मेवारी पूरा नगरेमा अब जिशाअले मात्र स्रोतव्यक्तिलाई पदबाट हटाउन सक्नेछन्।

महिनामा कम्तीमा १० विद्यालयको निरीक्षण गर्नुपर्ने र ती विद्यालयमा कम्तीमा दुई वटा नमुना पाठ प्रदर्शन गरी शिक्षकलाई सुझाव दिनुपर्नेछ।

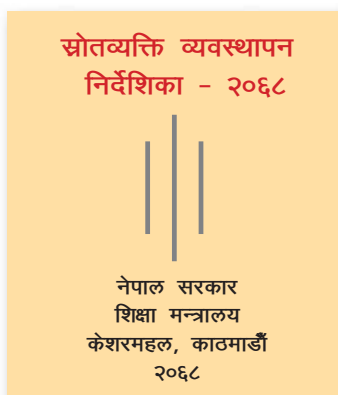
नयाँ व्यवस्था अनुसार, स्रोतव्यक्तिहरूले जिशाकाबाटै मासिक तलब/भत्ता पाउनेछन्। यसअघि स्रोतकेन्द्र रहेको विद्यालयमा चौमासिक रूपमा तलब निकासो हुन्थ्यो। स्रोतकेन्द्रान्तर्गतका विद्यालयमा बर्खे तथा हिउँदे विदा हुँदा स्रोतव्यक्तिले पनि विदा पाउने भएका छन्। सो अवधिमा स्रोतव्यक्तिलाई जिशाकाले काम लगाएमा त्यसबापत उनीहरूले सट्टा विदा पाउने सुविधा निर्देशिकाले दिएको छ। स्रोतव्यक्तिलाई जिल्लाभित्र र अन्तर जिल्ला सरुवा गर्ने प्रावधान पनि निर्देशिकामा राखिएको छ।

निर्देशिकामा स्रोतकेन्द्र व्यवस्थापन समितिको नयाँ व्यवस्था गरिएको छ। स्रोतकेन्द्र रहने विद्यालयको व्यवस्थापन समिति अध्यक्ष त्यसको संयोजक हुनेछन्। स्रोतकेन्द्र रहेको विद्यालयका प्रअ, स्रोतकेन्द्रभित्रका स्कूलका दुई जना प्रअ, एक जना विव्यस अध्यक्ष र सम्बन्धित क्षेत्रका विद्यालय निरीक्षक सदस्य र स्रोतव्यक्ति त्यसको सदस्य-सचिव रहनेछन्।

आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा परियोजनासँगै २०४८ सालदेखि स्रोतकेन्द्रहरू सञ्चालन हुँदै आएका छन्। तर, यसअघि स्रोतव्यक्तिको व्यवस्थापनका लागि कुनै निर्देशिका बनाइएको थिएन। शिक्षा विभागका अनुसार, हाल एकहजार ५३ स्रोतकेन्द्रहरू सञ्चालनमा छन्।

निर्देशिकालाई स्रोतव्यक्तिहरूले सकारात्मक ठानेका छन्। ऋषा, दुर्गापुर स्रोतकेन्द्रकी स्रोतव्यक्ति सरस्वती नेपालले भनिन्, "विद्यालयको अनुगमनमा कडाइ गर्दा आफूलाई हटाइने हो कि भन्ने लाग्थ्यो। अब त्यो डर रहैन।"

प्रमोद

अध्यक्ष नहुँदा बहुवा अवरुद्ध

शिक्षक सेवा आयोगमा अध्यक्ष पद खाली हुँदा शिक्षक बहुवाका काम अवरुद्ध भएका छन्। २१ असार २०६८ देखि आयोग अध्यक्षविहीन छ। यसबाट विशेष बहुवाको मुखैमा पुगेका शिक्षकका बहुवा प्रक्रिया प्रभावित भएका छन्।

आयोगले निश्चित सेवा अवधि पुगेका स्थायी शिक्षकहरूलाई ८ साउन २०६८ सम्मको अन्तिम म्याद दिएर विशेष बहुवाको लागि आवेदन मागेको थियो। तर, आयोग नै अपुरो रहेका कारण ती आवेदनमाथि छानबिन र बहुवा प्रमाणीकरण हुनसकेको छैन। आयोगका सदस्य प्रेमराज उपाध्यायले भने, “यतिखेर हामीलाई बहुवा पाउने शिक्षकको सूची प्रकाशित गर्न भ्याई-नभ्याई हुन्थ्यो। सरकारले अध्यक्ष नियुक्त नगर्दा कामै गर्न सकिएन।”

बहुवा प्रक्रिया अवरुद्ध हुँदा उमेर हदका कारण भदौ र असोजमा अवकाश पाएका शिक्षकहरू बहुवाको अवसरबाट वञ्चित भएका छन्। साथै, अध्यक्ष नभएकै कारण शिक्षकको नियमित बहुवाको काम पनि प्रभावित भएको छ। २६ कात्तिकमा आन्तरिक बहुवाको परीक्षा तालिका तय गरे

पनि प्रश्नपत्र निर्माणका लागि विशेषज्ञ चयन गर्न नसक्दा आयोगले उक्त परीक्षा अनिश्चित कालसम्मका लागि स्थगित गरेको छ। सदस्य उपाध्यायले भने, “अध्यक्षको पदपूर्ति लम्बिँदै जाने हो भने शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनको बहुवा पनि प्रभावित हुने अवस्था छ।” अध्यक्ष नहुँदा आयोगका दैनिक प्रशासनिक काम समेत प्रभावित भएको जानकारी आयोगका कर्मचारीले दिएका छन्।

हाल आयोगमा सदस्यद्वय प्रेमराज उपाध्याय र योगेन्द्र राउत छन्। शिक्षक सेवा आयोग नियमावलीमा ‘अध्यक्षको अनुपस्थितिमा कुनै एक सदस्यले बैठकको अध्यक्षता गर्ने’ उल्लेख भए पनि अवकाश नै पाएको खण्डमा अध्यक्षता गर्ने व्यक्तिबारे स्पष्ट प्रावधान छैन। यसमा कानुनी अड्चन देखिएपछि आयोगले महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयसँग समेत राय मागेको थियो। तर, उसले पनि अध्यक्षको पदपूर्ति नभएसम्म आयोगबाट हुने निर्णयहरू गर्न नमिल्ने राय दिएको छ।

आयोगले अध्यक्ष पद रहेकोबारे शिक्षा मन्त्रालयलाई जानकारी दिए पनि मन्त्रालयले यसमा गम्भीरता देखाएको

छैन। लोक सेवा आयोगका अध्यक्षको संयोजकत्वमा त्रिभुवन विश्वविद्यालयका उपकुलपति र शिक्षा मन्त्रालयका सचिव सदस्य रहने तीन सदस्यीय समितिले सिफारिस गरेको व्यक्तिलाई सरकारले आयोगको अध्यक्ष नियुक्त गर्ने कानुनी व्यवस्था छ। सरकारको विशिष्ट श्रेणीको पदमा पाँच वर्ष काम गरेको व्यक्ति आयोगको अध्यक्षमा सिफारिस हुन सक्छन्। तर शिक्षा मन्त्रालयले सिफारिस समितिको बैठक अहिलेसम्म राखेको छैन। शिक्षा सचिव शङ्करप्रसाद पाण्डेले भने, “खोई किन सिफारिस गर्न सकिएन मलाई नै थाहा छैन। आशा गरौं छिट्टै होला।”

लाइसेन्सको परीक्षा अन्योलमा

शिक्षक सेवा आयोगले विगत डेढ वर्षयता शिक्षण लाइसेन्सको आवेदन खुलाएको छैन। यसले गर्दा उक्त अवधिमा शिक्षाशास्त्र विषय उत्तीर्ण गरेका विद्यार्थीहरू शिक्षण अनुमतिपत्र लिने अवसरबाट वञ्चित भएका छन्।

आयोगले २०६७ फागुनभित्रै लाइसेन्सको परीक्षा लिने प्रारम्भिक तयारी गरेको थियो। तर, गत माघमा संशोधित नियमावलीले शिक्षकको खुला विज्ञापनको बाटो खोलिदिएपछि आयोग त्यसैको तयारीमा लागेको थियो। विज्ञापनमा अस्थायी शिक्षकको आन्तरिक प्रतिस्पर्धालाई पनि समेट्नका निम्ति शिक्षा ऐन नै संशोधन गर्नुपर्ने भएपछि त्यो प्रक्रिया पनि अलपत्र परेको छ। आयोग सदस्य उपाध्यायले भने, “न हामीले सोचे जस्तो खुला विज्ञापन गर्न पाइयो, न त लाइसेन्सको आवेदन नै खोल्न सकियो।”

आयोगले आर्थिक वर्ष २०६८/६९ को वार्षिक कार्यतालिकामा पनि कात्तिकभित्र आवेदन खोल्ने र फागुनभित्र परीक्षा लिने उल्लेख गरेको छ। तर, त्यो पनि निश्चित छैन। अध्यक्षको पदपूर्ति नभएसम्म लाइसेन्स परीक्षाको टुङ्गो नलाग्ने जानकारी उपाध्यायले दिए।

संघको पेशागत प्रतिबद्धता

विद्यालय शिक्षा सुधारको अभियान शिक्षकहरूबाटै थालिने जनाउँदै नेपाल शिक्षक संघले पेशागत प्रतिबद्धता सार्वजनिक गरेको छ। शिक्षकहरू पेशागत जिम्मेवारीभन्दा राजनीतिमा बढी सक्रिय रहेको बारेमा आलोचना भइरहेको बेला संघको उक्त प्रतिबद्धता आएको हो।

शिक्षक संघ, राष्ट्रिय कार्य समितिले ३० भदौ २०६८ मा जारी गरेको ८ बुँदे 'पेशागत प्रतिबद्धता पत्र' मा विद्यालय शिक्षाको सुधार र विकासको सुरुआत शिक्षकहरूबाटै थालिने जनाएको छ। संघका अध्यक्ष मोहन ज्ञवालीले भने, "शिक्षकले चाहेमा धेरै नै सुधार गर्न सक्छन्। त्यसैले शिक्षकहरूलाई पेशाप्रति इमानदार, जवाफदेही र जिम्मेवार बनाउन यो प्रतिबद्धता जनाएका हौं।"

प्रतिबद्धता पत्रमा विद्यालय उमेरका सम्पूर्ण बालबालिकालाई विद्यालय प्रवेश गराउने अभियानप्रति क्रियाशील रहने र बालमैत्री शिक्षण सिकाइमार्फत विद्यार्थीको सिर्जनात्मक क्षमता बढाउन प्रयत्नशील रहने जनाइएको छ। विद्यालयको नियमित पठनपाठन प्रभावित नहुने गरी पेशागत क्रियाकलाप गरिने प्रतिबद्धता पनि शिक्षक संघले व्यक्त गरेको छ।

यस्तै, प्रतिबद्धता पत्रमा शिक्षण सिकाइका नवीनतम शैली र अङ्ग्रेजी माध्यमको शिक्षणको प्रयोगलाई विस्तार गर्ने जनाइएको छ। विद्यालयमा सामाजिक मूल्य, मान्यता र नैतिकता प्रवर्द्धनका लागि विभिन्न क्रियाकलाप गर्ने तर विद्यालयभित्र गैर शैक्षिक गतिविधि सञ्चालन गर्न नदिने पनि संघको प्रतिबद्धता छ।

उक्त प्रतिबद्धतालाई आफ्नो जिल्ला कार्यसमितिमार्फत विद्यालयस्तरमा पुऱ्याउने संघको योजना छ।

सन्दर्भ: विश्व शिक्षक दिवस

'लैङ्गिक समानताका लागि महिला शिक्षक'

युनेस्को, युएनडीपी, युनिसेफ, आइएलओ र एजुकेशन इन्टरनेशनल ले विश्व शिक्षक दिवसको अवसरमा ५ अक्टोबर २०११ मा जारी गरेको संयुक्त सन्देशमा 'सबैका लागि शिक्षा' र 'शताब्दी विकास लक्ष्य' हासिल गर्न शिक्षणमा महिला सहभागिता र बालिकाको विद्यालय पहुँच बढाउन जोड दिएका छन्। विद्यालयमा महिला शिक्षक न्यून हुँदा स्कूल आउने छात्राको सङ्ख्या कम हुने र भविष्यमा महिला शिक्षकको सङ्ख्या पनि घट्न सक्ने सम्भावना व्यक्त गर्दै विद्यालयमा महिला शिक्षक र बालिकाको सङ्ख्या बढ्दा बाल मृत्युदर घट्ने, स्वस्थ बच्चाको सङ्ख्या बढ्ने, महिला तथा बालबालिकाहरू यौन शोषण, बेचबिखन, एचआईभी र एडसको प्रकोपबाट बच्ने जस्ता लाभ हुने पनि उक्त सन्देशमा जनाइएको छ।

युनेस्कोले सार्वजनिक गरेको आँकडा

अनुसार अहिले विश्वमा प्रायि तहमा महिला शिक्षकको औसत दर ६२ प्रतिशत छ। केही देशमा भने यो दर ८८ प्रतिशतभन्दा बढी छ।

विश्व शिक्षा दिवस (५ अक्टोबर) मध्य दशैँमा परेका कारण नेपालका शिक्षक संस्था र शिक्षकहरूले कात्तिकको पहिलो सातामा मात्र सो दिवस मनाउने तयारी गरेको जानकारी नेपाल शिक्षक युनियनका अध्यक्ष दिलबहादुर जोशीले दिएका छन्।

यसैबीच, नेपाल शिक्षक संघले विश्व शिक्षक दिवसका अवसरमा एक विज्ञप्ति जारी गर्दै शिक्षण पेशामा महिलाको सहभागिता वृद्धि गर्न अपील गरेको छ। यस वर्षको शिक्षक दिवसको 'लैङ्गिक समानताका लागि महिला शिक्षक' भन्ने नारालाई सार्थक बनाउन संघले महिला शिक्षकको नियुक्तिमा जोड दिएको हो।

विज्ञान शिक्षक समाज, नेपालको जरूरी सूचना !!!

युनेस्कोद्वारा सन् २०११ मा स्थापना गरिएको शान्ति र विकासका लागि विश्व विज्ञान दिवस (World Day for Peace and Development) को अवसरमा कात्तिक २४ गते (November 10) राष्ट्रिय, अन्तर राष्ट्रिय, जिल्लास्तरीय शिक्षण संस्थाहरूमा विविध कार्यक्रम आयोजना गरी विश्व विज्ञान दिवस मनाइँदै आएको छ। विगत वर्षहरू झै यस वर्ष पनि यस समाजको आयोजनामा निम्न स्थान, मिति र समयमा निम्न कार्यक्रमहरूका साथ उपरोक्त दिवसहरू मनाउने निर्णयहरू गरिएको हुँदा सो अनुसार गर्नु/गराउनुहुन यस समाजका सबै जिल्ला कार्यसमितिका साथै आम विज्ञान शिक्षकहरूमा अनुरोध गर्दछौं।

- युनेस्कोले यस दिवसको अवसरमा तय गरेका १२ वटा विविध कार्यक्रमहरूमध्ये सबै जिल्ला कार्यसमितिले आफूलाई अनुकूल हुने गरी कात्तिक २४ गते आ-आफ्ना जिल्लाहरूमा विश्व विज्ञान दिवस कार्यक्रम गर्ने, गराउने।
- युनेस्को दिवस (Nov 17), मंसिर १ मा त्रिभुवन विश्वविद्यालयको अडिटरियम हलमा ७५ वटै जिल्लाका विज्ञान शिक्षकहरूको प्रतिनिधित्व हुने गरी राष्ट्रिय प्रशिक्षण एवं गोष्ठी

- कार्यक्रम केन्द्रीय समितिले आयोजना गर्ने।
- प्रशिक्षण कार्यक्रम शीर्षक: विज्ञान शिक्षकहरूको नवीनतम जीवनोपयोगी खोज तथा महत्वपूर्ण जानकारीमा आधारित दुईदिने तालिम।
- अन्तरक्रिया कार्यक्रम: वैज्ञानिक/विज्ञहरू (प्राध्यापक)का साथ वैज्ञानिक जनशक्ति उत्पादनमा (माध्यमिक शिक्षकहरू) विद्यालयको भूमिका।

पुनश्च: विश्व विज्ञान दिवस कात्तिक २४ मा सम्पन्न गरेका कार्य प्रतिवेदनसहित जिल्ला कार्यसमिति र अध्यक्ष, सचिवहरूलाई मिति २०६८ असोज ३० गते त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय विज्ञान शिक्षा विभाग अगाडिको प्राङ्गणमा अपरान्ह ४:०० बजेसम्म आइपुग्नुहुन यसै सूचनामार्फत अनुरोध छ। साथै आफ्नै विधान अनुरूप क्रियाशील विषयगत संस्थाका जिल्ला कार्यसमितिले तथा आम विज्ञान शिक्षक साथीहरू र विज्ञान शिक्षासँग सम्बन्धित प्रबुद्ध व्यक्तिहरूलाई २०६८ मंसिर १ बिहान ११:०० बजे त्रिभुवन विश्वविद्यालयको अडिटरियम हलमा माथि उल्लिखित अन्तरक्रिया र प्रशिक्षण शीर्षक अन्तर्गत रहने गरी आ-आफ्ना कार्यपत्रसहित कार्यक्रममा सहभागी भइदिनुहुन यसै सूचनामार्फत अनुरोध गर्दछौं।

थप जानकारीको लागि सम्पर्क:

अध्यक्ष: विष्णु अर्याल (९८४६२२१५५५), महासचिव: युदुनाथ न्यौपाने (९८४६३०५४५०)
संस्थापक सदस्य: अनुज शर्मा न्यौपाने (९८४६०६८९८५)

दुर्बलताका प्रश्न-२

एक दशकयता गरिएका विश्लेषणहरूको निष्कर्ष छ- आर्थिक, राजनीतिक, सामाजिक एवं सांस्कृतिक कारणले गर्दा स्रोत र क्षमतामा पहुँच नभएका समूह तथा विपन्न, महिला र केटाकेटीहरूलाई जलवायु परिवर्तनले फुन् कमजोर पार्छ। आधारभूत सेवाबाट वञ्चित विश्वका अबौं मानिसहरू अझै दुर्बल अवस्थामा छन्। खानेपानी, घर, जग्गा, ऊर्जा, शिक्षा, सूचना, वित्तीय सेवा, यातायात जस्ता एक-आपसमा जेलिएका जीवनयापनका प्रणाली जोड्ने बिन्दुहरू पनि कमजोर हुनसक्छन्। त्यसैले यस्ता दुर्बलता हटाई प्रभाव कम गर्न कमजोर बिन्दुहरूको चिनारी र विश्लेषण आवश्यक भएको हो।

सहस्राब्दी विकास लक्ष्य हासिल गर्न मुलुकहरू लागिपरेका छन् र स्थिति प्रणालीको संरक्षण जरूरी छ भन्ने तर्क सर्वस्वीकार्य पनि भएको छ। तर यी दुवै कार्यका साथै पहिलाभन्दा बलिया र थप पूर्वाधार निर्माण गरियो भने मात्र जलवायु परिवर्तनसँग अनुकूल बन्ने प्रक्रियामा पुग्न सकिन्छ।

जलवायु परिवर्तनसँग अभ्यस्त रहने क्रियाकलापलाई सामाजिक, वातावरणीय र विकासका प्रचलित प्रयाससँग जोड्नु अनुचित होइन; किनभने दुर्बलता यसै पनि न्यून गर्नुपर्ने कार्य हो। त्यसो हो भने, 'जलवायु परिवर्तनले ल्याउने दुर्बलता' भन्ने व्याख्या किन आवश्यक पर्‍यो? के प्रचलित कार्य विधिहरूमा जलवायु परिवर्तनको बिटो गाँसेर नयाँ अवधारणा प्रस्तुत गरिएको हो?

जलवायु परिवर्तनको सन्दर्भमा कस्तो कार्यले समग्र समाजलाई अभ्यस्त रहन कसरी सक्षम पार्ला भन्ने प्रश्नको जवाफ प्रस्ट छैन। हरेक समाज आधारभूत एवं सेवा प्रणालीहरूमा टिकेको हुन्छ। यसो हुँदा जलवायु परिवर्तनको प्रभाव सामान्य हिसाबले साँचेभन्दा बेग्लै किसिमले पर्छ। अर्थात् दुर्बल छैनन् भनिएका अन्य सामाजिक र आर्थिक तप्का पनि प्रभावित हुन्छन्।

यस्ता उदाहरणहरू थुप्रै छन्। अफगानिस्तानमा खडेरी पर्दा किसानका केटाकेटीमा कुपोषण नदेखिएर धनी दोकानदार र ऋण दिने साहुकारका केटाकेटीमा देखियो। किनभने, खडेरीका कारण किसानले ऋण तिर्न वा किनमेल गर्न नसक्दा दोकानदार र साहुकारहरूको आम्दानी घट्यो। दक्षिण भारतमा इनार सुकेर फसल लिन नसकेका साना किसानहरूले शहर-बजारमा मजदुरी गरेर जीविका चलाए तर तिनीका 'सम्पन्न छिमेकी'हरूले न त मजदुरी गर्न सके न त ब्याङ्कको ऋण तिर्न। खडेरीको प्रभाव बढ्यो भने शहरी क्षेत्रमा बस्ने गरिब र निम्न मध्यमवर्ग दुर्बलमा पर्नेछन्, किनभने खाद्यको मूल्य आकासिने छ। थाइल्याण्डमा यसै महिना आएको बाढीले यस्तै अन्तरसम्बन्ध प्रस्ट गरेको छ। बाढीका कारण थाइल्याण्डको आर्थिक र जनजीविका कल्पना गरिएभन्दा बढी नकारात्मक रूपमा प्रभावित भएका छन्। कच्चा सामग्री आपूर्ति, यातायात, उत्पादन, सञ्चय र वितरण व्यवस्थालाई बाढीले क्षति पुऱ्याएको छ। कोशीको तटबन्ध फुटी पूर्व-पश्चिम राजमार्ग भत्किँदा केही समय पूर्वी नेपालमा पनि यस्तै प्रभाव देखिएको थियो।

विश्वव्यापी प्रणालीगत अन्तरसम्बन्धले एकठाउँको घटना वा परिवर्तनबाट अन्यत्र दुर्बलता सिर्जना हुने सन्दर्भ वास्तविक भएको छ, नयाँ चुनौतीको रूपमा।

मुलुकबाहिर कार्यरत युवाहरूले पठाएको विप्रेषण नेपालको अर्थव्यवस्थासँगै ग्रामीण परिवारको जीविका धान्ने स्रोत पनि हो। फिलिपिन्सको राजधानी मनिलावासी भियनतामबाट आयात हुने चामलमा आश्रित छन्। अमेरिका र अष्ट्रेलियाको अन्न उत्पादनको स्तरले चीनमा बड्गुरको मासुको मूल्य निर्धारण गर्छ किनभने उत्पादन तलमाथि भए दानाको मूल्य तल-माथि पर्छ। मध्यपूर्वमा भएका र हुँदै गरेका राजनीतिक उथलपुथलका पछाडि गहुँको मूल्य वृद्धि कारकका रूपमा रहेको तर्क प्रस्तुत गरिएका छन्। सामाजिक र आर्थिक रूपमा जेलिएको वर्तमान विश्व व्यवस्थामा प्रणालीगत दुर्बलता नजानिँदो किसिमले चलायमान हुन्छ। त्यस्तो उतारचढावको प्रभाव सीमान्त व्यक्ति र परिवार वा पहिले नै जोखिममा परेको स्थिति प्रणाली र कमजोर पूर्वाधार भएका क्षेत्रमा बढी पर्छ। यसनिमित्त गरिबी निवारण, स्थिति प्रणालीको उचित व्यवस्थापन एवं पूर्वाधारगत दुर्बलता घटाउनु आवश्यक त हुन्छ तर त्यति गर्नु मात्र पर्याप्त हुँदैन। जलवायु परिवर्तनका प्रभावले सिर्जना गर्ने दुर्बलता कम गर्ने प्रश्न अवधारणागत र राजनीतिक हिसाबले सल्ट्याउनु त्यति सजिलो छैन। प्रसङ्ग र चुनौती जेलिएका हुँदा सुल्झाउने रामबाण विधि पनि छैनन्।

विश्लेषक र प्राज्ञहरूबीच दुर्बलताका बारे एकमत नभएको हुँदा दुर्बलता कम गर्ने भिन्नाभिन्नै उपाय प्रस्तुत गर्ने गरिएका छन्। प्रकोप उद्धार कार्यमा संलग्न वा विकास ब्याङ्कमा कार्यरत कर्मीका विधिमा यस्ता व्यवहार प्रतिबिम्बित हुन्छन् जसले प्रचलित विधिहरूलाई 'जलवायु परिवर्तनसँग अभ्यस्त' भन्ने संज्ञा दिएर वैधानिकता प्रदान गर्छन्। एकछिनलाई मानौं, विश्वमा जलवायु परिवर्तनको चुनौती छैन, कार्वन डाइअक्साइडको मात्रा सन् १८०० भन्दा माथि जाँदैन। यस्तो स्थितिमा गरिबी एवं सीमान्त समुदायका चुनौती निदान गर्नुपर्ने दायित्वमा पर्छन्। जलवायु परिवर्तनले नयाँ तह थपेको छ, तापक्रम बढ्नेछ, खडेरी, बाढीका घटना छिटो छिटो आउने छन्। बढ्दो आर्थिक र सामाजिक विश्वव्यापी प्रणालीगत अन्तरसम्बन्धले एकठाउँको घटना वा परिवर्तनले अन्यत्र दुर्बलता सिर्जना हुने सन्दर्भ वास्तविक भएको छ, नयाँ चुनौतीको रूपमा।

यो अन्तरसम्बन्ध निरन्तर अध्ययन गरिरहनुपर्ने विषय हो। अधिल्लो लेख (शिक्षक, असोज २०६८) मा व्याख्या गरिएका प्रणालीको स्तर, सीमान्तकृत समुदायको चरित्र, संस्था (नियम, कानून, सङ्गठन इत्यादि)का साथै बाढी, खडेरी र भूस्खलनबाट को प्रभावित हुन्छ भनी पत्ता लगाउने विधि विश्लेषणको एउटा आधार हो। प्रणालीगत विश्लेषणलगायत समुदायस्तरमा गरिने दुर्बलता पहिचानको विधि नेपालमै पनि विकास गरिँदछ। यस्ता विधि उपयोगी त हुनेछन्, तर पर्याप्त भने हुने छैनन् किनभने प्रणालीगत अन्तरसम्बन्धहरू सधैं क्रियाशील रहन्छन्। कस्तो हस्तक्षेपले जलवायु परिवर्तनको समग्र प्रभावसँग प्रभावकारी रूपले अभ्यस्त रहन सफल पार्नेछ भन्ने उत्तर खोज्न नयाँ तरिकाले सोच्नु आवश्यक छ। समस्या पहिचानका साथै समाधान पहिचान गर्ने विधि स्थापित गर्नु अगाडिको चुनौती हो।

रिपोर्ट

प्रमोद आयाम

प्रमोद आयाम

शिक्षकका नेता र तिनका स्कूल

सरस्वती
उमाविको
भक्तिको भवन
(साथि) ।
युनियनका
अध्यक्ष
दिलबहादुर
जोशी (बायाँ)
र महासचिव
चुन्नीशरण
यादव ।

सरस्वती उमावि । धनुषा जिल्लाकै ऐतिहासिक स्कूल । २००४ सालमा जनकपुरधाममा सरस्वती स्कूल स्थापना हुँदा धनुषामा अरू विद्यालय थिएनन् । २०३४ सालको एसएलसी परीक्षाको 'टप-टेन' सूचीमा सूचीकृत आठ जना विद्यार्थी यसै स्कूलका थिए । राष्ट्रपति डा. रामवरण यादव, काठमाडौं विश्वविद्यालयका उपकुलपति डा. सुरेशराज शर्मा, पूर्वगभर्नर सत्येन्द्रप्यारा श्रेष्ठ, सर्वोच्च अदालतका न्यायाधीश गिरीशचन्द्र लाल, एमाले महासचिव ईश्वर पोखरेल,

काङ्ग्रेस नेता विमलेन्द्र निधिलगायतका थुप्रै राष्ट्रिय व्यक्तित्वहरू यही विद्यालयले पैदा गरेको हो।

सरस्वती उमाविको माध्यमिक तहमा मात्रै २० शिक्षकको दरबन्दी छ। निमावि र प्राविमा क्रमशः ८-८ दरबन्दी छन्। लेखा र प्रशासन हेर्न पाँच जना कर्मचारी छन्। नेपाल शिक्षक युनियनका वर्तमान केन्द्रीय अध्यक्ष दिलबहादुर जोशी र महासचिव चुन्नीशरण यादव अहिले पनि यही विद्यालयका शिक्षक हुन्। नेपाल शिक्षक संघ, धनुषाका अध्यक्ष मेघनाथ यादव र लोकतान्त्रिक शिक्षक युनियनकी केन्द्रीय सदस्य विजया लाल यहीं पढाउँछन्।

यत्तिका राष्ट्रिय व्यक्तित्व र शिक्षकका नेता जन्माउने सरस्वती उमावि पक्कै पनि अब्बल दर्जाको व्यवस्थापन र वातावरणमा सञ्चालित भइरहेको हुनुपर्छ भन्ने अनुमान जो कोहीले पनि लगाउन सक्छ। तर दुर्भाग्यवस सरस्वती उमाविको वर्तमान अवस्था त्यसरी गरिने अनुमान अनुरुपको छैन। यताका दिनमा पठनपाठन र भौतिक पूर्वाधार दुवै हिसाबले सरस्वती उमावि ओरालो लागेको भान हुन्छ। सरस्वतीको पछिल्ला चार वर्षको एसएलसी नतिजाले ५० प्रतिशत छुनसकेको छैन। २०६७ मा ४५.५३ प्रतिशत उत्तीर्ण भए। कक्षाकोठा थोत्रिएका छन्। कैयौंमा पानी नै चुहिन्छ। विद्यालयमा काम लाग्ने पुस्तकालय र प्रयोगशाला छैन। पुरानो प्रयोगशालाका सामान कामै नलाग्ने अवस्थामा छन्। कक्षा १० का छात्र दीपककुमार षा भन्छन्, “हामीले अहिलेसम्म प्रयोगशालाको मुखै देख्न पाएका छैनौं। सरले जे पढाउनुहुन्छ, त्यही सुन्ने मात्रै हो।”

विद्यार्थीहरू विद्यालयमा नियमित पठनपाठन पनि हुन छोडेको गुनासो गर्छन्। कक्षा १० कै छात्र वासु

युनियनका केन्द्रीय अध्यक्ष जोशीले ७ वर्षदेखि आफ्नो विद्यालयमा पढाउन ‘फुर्सद’ पाएका छैनन्। उनी २०६१ सालमा शिक्षक युनियनको केन्द्रीय कोषाध्यक्ष भएदेखि नै ‘काज’मा काठमाडौंमा छन्। महासचिव यादव पनि २०६६ वैशाखदेखि काजमा काठमाडौंमै छन्। यी दुवैले तलब भन्ने विद्यालयबाटै लिन्छन्। जोशी र यादव २०३२ सालदेखि सरस्वती उमाविमा आबद्ध शिक्षक हुन्।

पराजुली दैनिक सात पिरियडको रूटिन भए पनि प्रायः ६ पिरियड मात्रै कक्षा चल्ने गरेको बताउँछन्। विद्यार्थी सङ्ख्या घट्दो क्रममा छ। एक दशकअघिसम्म दुई हजारको हाराहारीमा रहेको विद्यार्थी सङ्ख्या यो वर्ष ७१६ मा फरेको छ। विद्यालयको व्यवस्थापन ‘निजी स्कूलको आकर्षण’का कारण विद्यार्थी सङ्ख्या घटेको बताएर पन्छिन्छ।

तर सरस्वती उमाविकै कतिपय शिक्षकहरू विद्यालयको खस्कंदो पठन-पाठनका निमित्त शिक्षकहरूलाई नै जिम्मेवार पनि ठान्छन्। अङ्ग्रेजी शिक्षक इन्द्रकुमार कर्ण भन्छन्, “हामीकहाँ राजनीति गर्ने शिक्षक बढी छन्। उनीहरूको ध्यान शिक्षणभन्दा राजनीतिमा ज्यादा भएपछि पठन-पाठन कमजोर नभएर के होस् त!” अर्का शिक्षक नागेश्वर साह पनि आफ्नो विद्यालयमा ‘शिक्षक नेता’ बढी भएकाले समस्या निम्तिएको ठान्छन्।

युनियनका केन्द्रीय अध्यक्ष जोशीले ७ वर्षदेखि आफ्नो विद्यालयमा पढाउन ‘फुर्सद’

नेरा मौवादेवी
माविको
निर्माणाधीन
भवन (तल) र
प्रअ भरत साह।

बाबुराम थापा

भागुन्द्र झा

पाएका छैनन्। उनी २०६१ सालमा शिक्षक युनियनको केन्द्रीय कोषाध्यक्ष भएदेखि नै 'काज'मा काठमाडौंमा छन्। अङ्ग्रेजी र गणित विषयका शिक्षक (युनियनका महासचिव) यादव पनि २०६६ वैशाखदेखि काजमा काठमाडौंमै छन्। यी दुवैले तलब भने विद्यालयबाटै लिन्छन्। जोशी र यादव २०३२ सालदेखि सरस्वती उमाविमा आवद्ध शिक्षक हुन्। सरस्वती माविकै शिक्षक एवं शिक्षक संघ, धनुषाका अध्यक्ष मेघनाथ यादव चाहिँ दैनिक एक पिरियड लिने गर्छन्।

अध्यक्ष जोशी र महासचिव यादव जनकपुर पुगेका बखत भेटघाटका निम्ति विद्यालय पुग्छन्। विद्यालयको दुरवस्थाप्रति दुवै जना राम्रोसँग जानकार छन्। तर, युनियनको केन्द्रीय नेतृत्वमा रहेर पनि उनीहरूबाट विद्यालय सुधारको निम्ति कुनै पहल नभएको गुनासो

गर्छन्, विद्यालयका अन्य शिक्षकहरू। शिक्षक ईश्वर यादव भन्छन्, “उहाँहरू तलब चाहिँ यहाँबाटै खाने। अनि विद्यालयको बारेमा चाहिँ केही पनि नसोच्ने?” २००७ सालअघिका विद्यालय भवन मर्मतसम्भार गर्ने सरकारी नीति अनुरूप सरस्वतीले चारकोठे भवनका निम्ति रु.२४ लाख पाएको छ। तर, पुराना भवन जीर्ण रहेकाले चारकोठे भवनले मात्रै विद्यालयलाई धान्ने अवस्था छैन।

अध्यक्ष जोशी विद्यालय सुधारको प्रयास पहिले कार्यरत शिक्षकहरूबाटै हुनुपर्ने जिकिर गर्छन्। जोशी भन्छन्, “साथीहरूले गुनासो गरेर आफू चाहिँ पन्छिन मिल्दैन। विद्यालयमा त हामीभन्दा बढी उहाँहरू नै हुनुहुन्छ। विद्यालयले हाम्रो भूमिका देखाइदिनुपर्ने, सकेको सहयोग गरिहाल्छौं नि!” महासचिव चुन्नीशरण यादवका अनुसार, भवन निर्माणका लागि भारतीय दूतावासले पनि चासो देखाएर प्रस्ताव मागेको छ। तर, त्यसनिम्ति प्रस्ताव पेश गर्ने जाँगर कसैले देखाएको छैन।

विद्यालय सुधारै साह

शिक्षक युनियनका वरिष्ठ उपाध्यक्ष भरत साह २०६६ साउनमा प्रअ बनेर बारा, डुमरवानास्थित नेरा मौवादेवी माविमा पुग्दा विद्यालयको खुला चौरमा गाई-भैंसी चर्चे। मौवादेवीमा हाजिर भएको चार महिनामै साहले गाविस, जिशिका र स्थानीय स्रोतबाट रु.३ लाख ६२ हजार जुटाएर विद्यालयको चारैतिर पर्खाल लगाए। जिशिका र विद्यालयको आफ्नै स्रोत परिचालन गरी जुटाएको रु.२४ लाखबाट शुरु गरेको विद्यालयको चारकोठे पक्की भवनको निर्माण अन्तिम

कानुनमै नभएको 'बेतलबी काज'

नेपाल शिक्षक संघका अध्यक्ष मोहन ज्ञवालीको विद्यालय पोखरा, कुँडहरको भद्रकाली उमावि हो र उनी त्यहाँ माध्यमिक तहका स्थायी(अङ्ग्रेजी) शिक्षक हुन्। तर, उनले चक-डस्टर नसमातेको दशक नाघिसकेको छ। ज्ञवाली २०५८ सालदेखि काज मिलाएर काठमाडौं बस्दै आएका छन्। तर ज्ञवालीले पाएको 'बेतलबी काज'को प्रावधान शिक्षा ऐन/नियममा भने कतै भेटिँदैन। शिक्षा नियमावली, २०५८ को नियम १०६ मा पाँच वर्ष स्थायी सेवा अवधि पुगेको शिक्षकले असाधारण विदा र अध्ययन विदा ३-३ वर्ष पाउने व्यवस्था भने छ। यस सम्बन्धमा ज्ञवाली भन्छन्, “शिक्षा विभागले बेलाबेलामा बेतलबी काजको पत्र बनाइदिने गरेको छ। त्यसैका आधारमा म विदामा बसेको हुँ।” तर,

मोहन ज्ञवाली

केशव निरौला

विभागका महानिर्देशक महाश्रम शर्मा चाहिँ त्यति लामो बेतलबी काज विभागले दिनै नसक्ने दावी गर्छन्। “१० वर्षसम्म बेतलबी काज विदा दिन मिल्दै मिल्दैन। त्यसरी काज दिइएको छ भने हामी छानविन गर्छौं।” शर्मा भन्छन्।

संघको कामले पोखरा पुगेका बेला अध्यक्ष ज्ञवाली वर्षमा

चरणमा पुगेको छ। छात्रा शौचालयको लागि रु.२ लाख र पुरानो भवन मर्मतका लागि रु.१ लाख पनि जिशिकाबाट स्वीकृत गराइसकेका छन्। आफू युनियनको नेतृत्वमा रहेको कारणले पनि जिशिकाबाट सहयोग मिलेको ठान्छन्, उनी।

युनियनको यस अधिका वरिष्ठ उपाध्यक्ष काज लिएर काठमाडौंमा बस्दै आएका थिए। तर, त्यो काज साहले चाहिँ किन लिएनन् त? उनी भन्छन्, “विद्यालयमै बसेर केही गरौं भन्ने ठानेर काज सुविधा नलिएको हुँ। युनियनको बैठक परेको बेलामा काठमाडौं जान्छु र सकेपछि फर्कने गरेको छु।” साह विद्यालयमा दैनिक दुई पिरियड पढाउँछन् र बाँकी समय विद्यालय प्रशासनमा खर्चिन्छन्। २०६७ सालमा पहिलो पटक एसएलसी परीक्षा दिएका मौवादेवीका ३५ विद्यार्थीमध्ये तीन जना प्रथम श्रेणीसहित २७ जना (७७ प्रतिशत) उत्तीर्ण भए। यस वर्ष नर्सरीदेखि अङ्ग्रेजी माध्यममा पठनपाठन थालिएको छ। साहको नेतृत्वबाट उनका सहकर्मी शिक्षक र अभिभावकहरू पनि सन्तुष्ट देखिन्छन्। अभिभावक चन्द्रमाया थापा मगर भन्छन्, “उहाँ आएपछि धेरै सुधार भएको छ। अर्कै राम्रो बनाउनुहोला भन्ने ठानेका छौं।”

आफ्नो भावी योजनाबारे साह भन्छन्, “म काठमाडौं, बाफलको ज्ञानोदय स्कूल र धनञ्जय सरको नेतृत्वबाट अति प्रभावित छु। यो विद्यालयलाई पनि त्यस्तै बनाउने प्रयास गर्नेछु।”

सङ्गठन र विद्यालय दुवैतिर

नेपाल राष्ट्रिय शिक्षक सङ्गठनका महासचिव बाबुराम थापा ललितपुर, खोकनास्थित रुद्रायणी माविका प्रअ

पनि हुन्। थापा २०५५ सालदेखि रुद्रायणीमा प्रअ छन्। उनी कक्षा ८ मा अतिरिक्त र १० मा अनिवार्य अङ्ग्रेजी पढाउँछन्। तर, नियमित कक्षा चाहिँ लिन भ्याउँदैनन्। थापा भन्छन्, “दोहोरो जिम्मेवारी छ। सङ्गठन र विद्यालयको काममा शिक्षा मन्त्रालय, विभाग र जिशिकामा दौडधुप गरिरहनुपर्छ। त्यसैले सधैं कक्षा लिन भ्याउँदैनं।” थापाको अनुपस्थितिमा उनको प्रशासनिक जिम्मेवारी सप्रअ कृष्णभगत महर्जनले हेर्छन्। थापा भन्छन्, “पदीय हिसाबले म प्रअ भए पनि जिम्मेवारीका हिसाबले म निमित्त जस्तो छु। प्रअको बढी जिम्मेवारी महर्जन सरलाई छ।”

रुद्रायणीमा विभिन्न विषयगत विभागसँगै, सहक्रियाकलाप, अनुशासन, परीक्षा, अनुगमन जस्ता विभागीय समितिहरू बनाइएका छन्। कक्षा पाँचसम्म अङ्ग्रेजी माध्यम छ भने ८ र १० को गणित र विज्ञान अङ्ग्रेजी माध्यममै पढाइन्छ। एसएलसी नतिजाका आधारमा ललितपुरका राम्रा विद्यालयको सूचीमा रुद्रायणी पनि पर्छ। रुद्रायणीको २०६५, २०६६ र २०६७ को एसएलसीको नतिजा क्रमशः ८४.४४, ८२.८५ र ८४.१२ प्रतिशत छ।

महासचिव थापा ललितपुर, थसिखेलस्थित अजय शिक्षा सदन नामको निजी स्कूलको व्यवस्थापन समिति अध्यक्ष हुन्। कक्षा सातसम्म पढाइ हुने उक्त स्कूलका पाँच सञ्चालकमध्ये थापा एक हुन्। यससम्बन्धमा प्रश्न गर्दा “म त्यहाँको कर्मचारी होइन। सञ्चालक हुँदा के फरक पर्छ र?” भनी थापाले प्रतिप्रश्न गरेका थिए।

शिक्षक युनियनका उपाध्यक्ष एवं शिक्षक मञ्चका अध्यक्ष भागेन्द्र खा भने प्रायः महोत्तरी, पिपरास्थित

एक-दुई पटक भद्रकाली स्कूलमा पुग्ने गर्छन्। शिक्षक साथीहरूसँग भेटेर फर्कन्छन्। ज्वाली भन्छन्, “कहिलेकाहीँ पुग्छु। त्यसैले विद्यार्थीले पनि मलाई चिन्दैनन्। विद्यालयको लागि मैले त्यस्तो उल्लेख्य सहयोग गर्न सकेको छैन। समुदायका मानिसले नै विद्यालयलाई राम्रो पारेका छन्।” हुन पनि भौतिक पूर्वाधारको हिसाबले भद्रकाली स्कूल निकै सम्पन्न छ। विद्यालयका तीन वटा भवनमा ५० भन्दा बढी कक्षाकोठा छन्। २०६० सालमा लगाइएको महायज्ञबाट उठेको रु.१ करोड २० लाखको लागतमा नयाँ भवन बनेको थियो। त्यस लगत्तै भारतीय दूतावासको रु.२ करोड २५ लाख सहयोगमा अर्को भवन थपिएको छ। २०६५ र २०६६ सालको एसएलसी परीक्षामा क्रमशः ४६.८१ र ४५.२३ प्रतिशत परीक्षार्थी उत्तीर्ण भए पनि २०६७ सालमा यो नतिजा ८२.६१ प्रतिशत पुगेको छ।

शिक्षक संघका महासचिव केशव निरौला माध्यमिक तहका स्थायी शिक्षक हुन्। मोरङ, विराटनगरस्थित जनविकास माविमा दरबन्दी रहेका निरौला सशस्त्र समूहबाट धम्की आएको कारण देखाई २०६३ भदौमा छोटो अवधिको लागि काठमाडौंमा काज सरुवा भए। तर, त्यसपछि उनी मोरङ फर्किएनन्।

निरौलाको दरबन्दी सधैं सधैं अहिले वयरवन, रमाइलोस्थित जनसेवा उमाविमा पुगेको छ। तर, त्यहाँ पनि उनी हाजिर भएका छैनन्। उनी पनि ज्वाली जस्तै ‘बेतलकी काज’मा छन्। आफ्नो सट्टामा कुन शिक्षकले पढाएका छन् भन्नेसम्म पनि उनलाई जानकारी छैन। निरौला भन्छन्, “संघको कामको व्यस्तताले म विद्यालयप्रति त्यति ‘अपडेट’ छैन। मेरो तलबमा अर्को कुनै सट्टा शिक्षकले पढाइरहेको छ। ट्याक्कै नाम त थाहा छैन।”

जनसेवा उनी आफैले पढेको विद्यालय पनि हो। यता आएर आफ्नै दरबन्दी रहेको विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक अवस्थाबारे उनी पूरै बेखबर देखिन्छन्। विराटनगरस्थित आफ्नो घर जाँदासम्म उनी जनसेवामा पस्दैनन्। “जनविकासमा हुँदासम्म विद्यालयप्रति चासो हुन्थ्यो। तर, अहिलेको विद्यालयसँग त्यति ‘अट्याचमेन्ट’ नै छैन”, निरौला भन्छन्। जनसेवा उमाविका प्रअ दामोदर सिग्देलका अनुसार, निरौलाको तलब दिने गरी राम निरौलालाई सट्टा शिक्षक राखिएको छ। ज्वाली र निरौला दुवैले संघमा आवद्ध सदस्य शिक्षकको ‘लेवी’बाट उठाइएको रकमबाट तलब लिने गरेका छन्।

स्कूलविनाका शिक्षक नेता !

गुणराज लोहनी

लालबहादुर बीसी

बाबुराम अधिकारी

एनेकपा माओवादी निकट मानिने अखिल नेपाल शिक्षक सङ्गठन पनि विद्यालय शिक्षकहरूकै सञ्जाल हो। तर, यसको केन्द्रीय नेतृत्वमा यस्ता पदाधिकारी छन्, जो आफैमा शिक्षक होइनन्। यसका अध्यक्ष गुणराज लोहनी र महासचिव लालबहादुर बीसी बहालवाला शिक्षक होइनन्।

उनीहरूको भनाइमा दुवैलाई २०५८ सालमा राज्यले माओवादीमा संलग्न भएको आरोपमा सेवाबाट हटाएको थियो। लोहनी सेवामा रहुञ्जेलसम्म चितवन, भरतपुरस्थित नारायणी उमावि र बीसी दैलेख, लालीकाँडाको शान्ति उमाविमा पढाउँथे। २०५८ सालपछि दुवै जना माओवादीको भूमिगत राजनीतिमा संलग्न भए। लोहनीका अनुसार, उनको सङ्गठनका पाँच जना उपाध्यक्ष छन्, उनीहरू पनि बहालवाला शिक्षक होइनन्।

विद्यालय शिक्षकहरूको नेतृत्व गर्ने सङ्गठनका मुख्य पदाधिकारीहरू नै 'गैरशिक्षक' हुनु नैतिक र व्यावहारिक दुवै दृष्टिकोणले नमिल्दो लाग्छ। तर, अध्यक्ष लोहनी यसलाई स्वीकार्न तयार छैनन्। उनी भन्छन्, "युनियनका पदाधिकारीले जस्तो तलबी काज लिएर पेशागत माग गर्नुभन्दा सेवा बाहिरका व्यक्तिले त्यस्ता माग उठाउनु राम्रो हुन्छ। हामी त्यही गर्दैछौं।" महासचिव लालबहादुर बीसी पनि स्वेच्छाले नभई राज्यकै कारणले सेवाबाट बाहिरिएकाले

आफू गैरशिक्षक नभएको जिकिर गर्छन्। "हामीलाई राजनीतिक आस्थाका आधारमा जबर्जस्ती अवकाश दिइएको हो। त्यसैले पुनर्वहालीको मुद्दा उठाइरहेका छौं।"

नेपाल राष्ट्रिय शिक्षक सङ्गठनका केन्द्रीय अध्यक्ष बाबुराम अधिकारी पनि लोहनी र बीसीकै कोटिमा पर्छन्। २०४२ देखि २०४७ सम्म गृहजिल्ला गोरखामा पढाएका अधिकारी काठमाडौं आएपछि निजी स्कूलमा पढाए। शिक्षण अवधिमा उनी कहिल्यै दरबन्दीका शिक्षक रहेनन्। हाल उनी विद्यालय शिक्षक छैनन्। काठमाडौं, सामाखुशीस्थित मनमोहन मेमोरियल कलेजका कार्यकारी निर्देशक छन्। उनी भन्छन्, "सोही कलेजमा १०+२ लाई अङ्ग्रेजी पढाउँछु।"

अधिकारी दुई पटक सङ्गठनको महासचिव भएर २०६६ सालमा अध्यक्ष भएका हुन्। महाधिवेशनमा 'गैरशिक्षक' व्यक्तिलाई अध्यक्ष चुन्न नमिल्ने भन्दै प्रतिनिधिहरूले अधिकारीको विरोध समेत गरेका थिए। तर, 'एउटा बोर्डिङमा कार्यरत रहेको' भन्ने आधार बनाएर उनी अध्यक्ष भएका थिए। उनको सङ्गठनले पनि विद्यालय शिक्षककै प्रतिनिधित्व गर्छ। गैरशिक्षक व्यक्ति सङ्गठनको नेतृत्वमा रहन मिल्छ? जवाफमा अधिकारी भन्छन्, "हुन त नेतृत्वमा रहन सेवारत नै हुनुपर्ने हो। तर, सेवा बाहिर रहेर पनि मैले शिक्षकको पेशागत मुद्दालाई निरन्तर उठाउँदै आएको छु।"

रामनारायण अयोध्या उमाविमै भेटिन्छन्। उनी कक्षा ६ देखि १० सम्मलाई साताको २७ पिरियड पढाउँछन्। यसअघि भ्रमरपुरस्थित जनता रामदेव उमाविमा रहेका थिए २०६६ पुसमा घरपायक मिलाएर पिपरामा सरुवा भएका हुन्। थिए भन्छन्, "वैठक र जिल्ला अधिवेशनको बेलामा मात्रै म विदा लिन्छु। अरु समय विद्यालयमै हुन्छु।" साङ्गठनिक कामकै लागि भनेर काले हालसम्म लामो काज विदा लिएका छैनन्। विद्यालयका शिक्षक रामनरेश पाण्डे भन्छन्, "शिक्षक नेता भएतापनि विद्यालयमा

भाग्य सरकारको सक्रियता कमी छैन। 'लिजर' घण्टीमा पढाउन पनि उहाँ तत्पर देखिनुहुन्छ।"

सरकारी काज, बोर्डिङमा राज !

नेपाल शिक्षक युनियनका केन्द्रीय उपाध्यक्ष तथा नेपाल राष्ट्रिय शिक्षक परिषद्का अध्यक्ष जयबहादुर श्रेष्ठ थापा, दमकस्थित हिमालय उमाविमा स्थायी शिक्षक हुन्। उनले २०६४ सालमा परिषद्को केन्द्रीय अध्यक्ष भएदेखि पटक-पटक गरेर शिक्षा

विभागको लापरवाही ! 'ब्याक डेट'मा युनियन उपाध्यक्ष एवं हिमालय उमाविका शिक्षक जयबहादुर श्रेष्ठलाई विभागले दिएको काज स्वीकृति (दायाँ) र शिक्षक श्रेष्ठ ।

विभागबाट बेतलवी काज थप्दै आएका छन्। उनको पछिल्लो काज अवधि २०६७ असार मसान्तसम्मको थियो। तर, काज अवधि सकिएपछि पनि उनी हिमालय उमाविमा फर्किएका छैनन्।

आफ्नो विद्यालयमा 'बेतलवी काज' लिएका श्रेष्ठ अहिले दमकस्थित आफ्नै लगानीको खापा मोडल इङ्गलिश बोर्डिङ र ग्लोबल एजुकेशन फाउन्डेसनका प्रिन्सिपल छन्। काज अवधिमै उनले आफ्नो बोर्डिङलाई माध्यमिक तहमा विस्तार गर्न भ्याएका छन्। तर श्रेष्ठ बोर्डिङ चलाउनकै लागि भनेर आफूले विद्यालयमा काज विदा नलिइएको दाबी गर्छन्। उनी भन्छन्, "युनियनको उपाध्यक्ष भएपछि साङ्गठनिक काममा यताउता हिँडिरहनुपर्छ। त्यसैले काज विदा लिएको हुँ।" उनले राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी, खापाको सचिवको जिम्मेवारी पनि सम्हालेका छन्। शिक्षक परिषद् राप्रपा निकट शिक्षकहरूको सङ्गठन हो।

सरकारीमा काज लिएर निजी स्कूल चलाउन मिल्छ त भन्ने प्रश्नको जवाफमा श्रेष्ठ भन्छन्, "आफ्नो व्यवसाय गर्ने हक सबैलाई छ, मैले पनि त्यही अधिकार प्रयोग गरेको हुँ।" व्यक्तिगत काम पर्दा बाहेक श्रेष्ठ आफ्नो दरबन्दी रहेको हिमालय उमावि छाड्दैनन्। हिमालयका एक शिक्षक भन्छन्, "उहाँ काज थप्ने र अरु व्यक्तिगत काम पर्दा मात्रै विद्यालय छाड्ने हो। मुश्किलले चार-पाँच पटक आउनुभयो कि!"

शिक्षक नेता उदारणीय बनौं

शिक्षा नियमावली, २०५८ को १११(४) मा शिक्षक युनियनको केन्द्रीय समितिका दुई जनालाई युनियनको काम गर्ने गरी बढीमा तीन वर्षसम्म शिक्षा विभागले 'तलवी काज' दिनसक्ने व्यवस्था छ। तर, विभागले युनियनका चार पदाधिकारीलाई यस्तो सुविधा दिँदै

आएको छ। अध्यक्ष र महासचिवका अतिरिक्त वरिष्ठ उपाध्यक्ष र कोषाध्यक्षले पनि यो सुविधा लिँदै आएका छन्। सार्वजनिक उमावि, स्याङ्जाका शिक्षक पदमप्रसाद पाण्डेय २०६५ कात्तिकदेखि यो सुविधामा छन्। उनलाई विभागले दिएको काज अवधि २०६७ चैतमै सकिएको हो। पाण्डेको काज थप्न र महिला उपाध्यक्ष पूर्णा जोशीलाई पनि काज सुविधा दिन युनियनले विभागमा सिफारिस गरेको छ। तर, विभागले यसमा स्वीकृति दिएको छैन। एक वर्षदेखि अध्ययन विदामा रहेकी जोशी कुमलकोट मावि, डोटीकी शिक्षक हुन्। कोषाध्यक्ष पाण्डे भन्छन्, "नियमले दुई जनालाई काज दिए पनि विभागकै कार्यक्रमलाई सघाउने गरी विभागले थप दुई जनालाई काज सुविधा दिने गरेको छ।"

युनियनको २ भदौ २०६८ मा सम्पन्न चौथो राष्ट्रिय परिषद् भेलाको केन्द्रीय तहमा पाँच जना र जिल्ला शाखामा दुई-दुई जनालाई काज सुविधाको व्यवस्था गर्न सरकारसँग माग गरेको छ। यस सम्बन्धमा काठमाडौं विश्वविद्यालय/शिक्षाशास्त्र सङ्घका डीन एवं शिक्षाविद् प्रा.डा. मनप्रसाद वाग्ले भन्छन्, "शिक्षकको पहिलो कर्तव्य त विद्यालयमा पढाउने हो। त्यसमा बचेको समय मात्रै संघ/सङ्गठनमा दिनुपर्छ।"

पछिल्लो समयमा शिक्षकका संघ/संस्था र यसका नेतृत्वबाट विद्यालय शिक्षा सुधारका लागि 'शिक्षकबाट सुधार थालौं', 'शिक्षकले चाहे गर्न सक्छन्' भन्ने जस्ता आकर्षक नारा र प्रयासहरू अधि सारिन थालेका छन्। यस्ता थालनी शिक्षक नेताहरू आवद्ध स्कूलहरूबाटै हुनसके सुधारका प्रयासहरू सार्थक र सफल हुने सम्भावना बढ्न सक्छ।

साथमा **कमल रिमाल**, विराटनगर र **लालप्रसाद शर्मा**, पोखरा

खास शत्रु: नामधारी शिक्षक

नामधारी शिक्षक नै शिक्षा र शिक्षकका खास शत्रु हुन्। उनीहरूका लागि नियमित रूपमा विद्यालय नजानु, गफ मात्र गरेर बस्नु, कोर्ष नसकी टयुसन पढ्न बाध्य बनाउनु अनि आफ्ना कमजोरी लुकाउन पहुँचवालाहरूसँग चोचोमोचो मिलाउनु सामान्य विषय बनिसकेको छ।

शिक्षकहरू नै राजनीतिक दलका दस्तावेज लेख्न सहयोग गर्दछन्। सरकार, विभिन्न संघ-संस्था, समिति आदिका सल्लाहकार हुन्छन्। उनीहरूले नै विभिन्न ज्ञानका पुस्तकहरू बढी मात्रामा लेख्ने र पढ्ने गरेका हुन्छन्। साथै कस्तो मानिसलाई कसरी परिवर्तन गर्न सकिन्छ भन्ने कला पनि सिकेका हुन्छन्। तर दुःखको कुरा; केही आशे, भरौटे, स्वार्थी, अल्झे, आफ्नो पेशालाई इज्जत गर्न नसक्ने र कर्तव्य भुलेका शिक्षकहरूले नै सार्वजनिक शिक्षालाई सुधिन र सुचारु हुन नदिई आफ्नो इज्जतलाई पैतालाले छोप्नुपर्ने पारेका छन्। वास्तवमा यस्ता नामधारी शिक्षक नै शिक्षा र शिक्षकका खास शत्रु हुन्। उनीहरूका लागि नियमित रूपमा विद्यालय नजानु, गए पनि गफ गरेर बस्नु, कक्षामा जाँदा प्रभावकारी शिक्षण नगर्नु अनि आफ्ना कमजोरी लुकाउन पहुँचवाला र विभिन्न राजनीतिक दलको छत्रछायाँमा बसी चोचोमोचो मिलाउनु सामान्य विषय बनिसकेको छ। यसले गर्दा परिश्रम गरेर शिक्षण गर्ने, शैक्षिकस्तर सुधार्न हरेक पक्षबाट स्वच्छ र इमानदार रूपमा लाग्ने शिक्षक उनीहरूको आँखाको कसिडुर बनेका छन्। शिक्षक बन्न अयोग्यहरू योग्यहरूलाई विस्थापित गर्न अधिक समय खर्चिन्छन्। उनीहरूको यस्तै प्रवृत्तिले गर्दा समाजका सबै पक्षका मानिसहरूमा 'शिक्षक' भनेका कोही होइनन्; उनीहरूलाई महत्त्व नदिँदा पनि हुन्छ, सामुदायिक विद्यालय भनेको शिक्षकको कमाइ खाने भाँडो हो, त्यसमा सहयोग गरिरहनु आवश्यक छैन भन्ने सोचको विकास भएको छ। परिणामतः एकातिर सरकारको लगानी व्यर्थ भएको छ भने अर्कातिर इमानदार, स्वच्छ, लगनशील शिक्षकहरूको मन कुँडिएको छ।

सरकारको शिक्षा नीति पनि शिक्षा र शिक्षकको सहायक शत्रु बनेर उपस्थित भएको छ। सरकारको शिक्षा नीति दह्रो भइदिएको भए, समय-समयमा स्वच्छ तरिकाले आवश्यकता पहिचान गरी आयोग खोलेर एकरूपताका साथ शिक्षकको स्थायी पदपूर्ति गरिदिएको भए, अनि आफूले गरेको लगानीको सदुपयोग भएको छ वा छैन भनेर निगरानी राखेको भए शिक्षा क्षेत्रमा आजको अवस्था आउने थिएन।

खडानन्द रिमाल

नवदुर्गा मावि, दलगाउँ-३, भोजपुर

सभासद् अधिकारीसँग

आफ्नो राजनीतिक अभीष्ट पूरा गर्न/गराउन खोज्दा नमान्ने स्वाभिमानी शिक्षकलाई दलका नेता, कार्यकर्ताले लगाएको आरोपलाई राजनीति गरेको मान्ने वा पेशागत भन्दै राजनीतिक दलहरूले भ्रातृसङ्गठनका रूपमा स्थापना गराएका संस्थाका क्रियाकलापलाई ?

शिक्षक भदौ अङ्क (२०६८)मा सभासद् राधेश्याम अधिकारीको 'खुलापत्र' पढेपछि उहाँसँग केही जिज्ञासा राख्ने जमर्को गरेको छु।

सर्वप्रथम त सभासद्ज्यूमा नेपाली शिक्षक र शिक्षा प्रणालीबारे चासो बढेकोमा खुसी लाग्यो। यसैगरी आफू सरहका अन्य उच्च व्यक्तित्वहरूमा पनि यस्तो चासो बढाउने प्रयत्नमा लागिदिन उहाँसँग अनुरोध गर्दछु। हामीहरू दोष जति सरकक अर्काको थाप्लोमा थोपरेर आफू चोखिन सिपालु छौं। सभासद् अधिकारीले यसलाई अन्यथा लिनु हुने छैन। नेपालको अहिलेको समग्र अवस्था र वातावरणबाट शिक्षा क्षेत्र अलग रहन सकेको छैन। समग्र परिस्थितिको झलले अन्य पक्षलाई जस्तै शिक्षकलाई पनि बगाएकै छ।

हरेक नागरिक जस्तै एउटा शिक्षक पनि कुनै राजनीतिक दलसँग नजिक हुनु स्वाभाविक हो भन्ने कुरा सभासद्ज्यूले नै स्वीकार्नुभएको छ। तर यहाँ प्रश्न उठ्छ— कस्ता शिक्षकले कस्तो राजनीति कहाँ गरे? त्यसको लेखाजोखा कसले गरेको छ? अनि कस्तो कार्यलाई राजनीति गरेको मान्ने? आफ्नो राजनीतिक अभीष्ट पूरा गर्न/गराउन खोज्दा नमान्ने स्वाभिमानी शिक्षकलाई दलका नेता, कार्यकर्ताले

शिक्षकलाई पढाउन दिइँदैन,

राजनीतिक दलले समय-समयमा गर्ने हड्ताल, बन्द जस्ता कार्यले गर्दा विद्यालय सुचारु रूपले सञ्चालन हुन पाएका छैनन्। त्यसैको प्रभावले शैक्षिक स्थिति दिनानुदिन खस्कंदो छ। राजनीतिक दलका कार्यकर्ताले एउटा सानो मागका लागि पनि शिक्षकलाई 'विद्यालय बन्द गर' भन्दै धम्क्याउने गर्दछन्। शिक्षक जतिसुकै सक्षम र विद्यार्थी जतिसुकै लगनशील भए पनि विद्यालय नै नखुलेपछि पठनपाठन कसरी सम्भव हुन्छ? विद्यालय नै बन्द भएपछि वि.व्य.स. र अ.सं.का पदाधिकारी र अभिभावक जति नै सक्षम भए पनि के

केही जिज्ञासा

लगाएको आरोपलाई राजनीति गरेको मान्ने वा पेशागत भन्दै राजनीतिक दलहरूले भ्रातृसङ्गठनका रूपमा स्थापना गराएका संस्थाका क्रियाकलापलाई? वा कुनै गैरजिम्मेवार, कामचोर शिक्षक र त्यस्ता शिक्षकलाई संरक्षण दिने दल र त्यसका नेता, कार्यकर्ताका कृत्यलाई? अथवा केही शिक्षक नामधारी व्यक्तिले सोही नामबाट गरिरहेको प्रत्यक्ष राजनीतिक गतिविधिलाई राजनीति मान्ने? सामुदायिक विद्यालयमा कार्यरत डेडलाख भन्दा बढी शिक्षकहरूमध्ये थोरै मात्र गैरजिम्मेवार, अनैतिक र खुल्ला राजनीतिक गतिविधिमा संलग्न व्यक्ति होलान्। त्यस्तालाई ठीक बाटोमा ल्याउने दायित्व कसको त?

शिक्षकको मूल धर्म पठनपठान गर्नु/गराउनु नै हो र कर्तव्यनिष्ठ शिक्षकले त्यही धर्म इमानदारीपूर्वक पालना गरिरहेका पनि छन्। तर पनि राज्यको चाहना र आवश्यकता अनुसार स्तरीय नतिजा प्राप्त हुनसकेको छैन। यो सत्य कुरा त्यो इमानदार शिक्षकले पनि स्वीकारेकै हो र स्तरीय नतिजा प्राप्त गर्न खटेकै हो। तर के स्तरीय नतिजा प्राप्त नहुनुमा शिक्षक मात्र दोषी हो त?

सिकाउने कुरामा कुनै पनि नैतिकवान् शिक्षकले आफ्ना विद्यार्थीबीच विभेद गर्छ, भन्ने कुरामा विश्वास गर्न सकिन्न। सच्चा शिक्षकका लागि; कक्षाका सबै विद्यार्थी समान हुन्छन्। तर कक्षाभन्दा बाहिरको कुरा अलग हो। त्यो समय शिक्षक स्वतन्त्र हुन्छ र उसले आफ्नो इच्छा अनुसार फरक व्यवहार गर्न सक्छ, पाउँछ। विद्यालय समय बाहेक ऊ आफ्नो चाहना अनुसारको नैतिक काम गर्न स्वतन्त्र हुन्छ, त्यो राजनीतिक काम नै किन नहोस्। तथापि दलको ऋण्डा बोकी हिँड्न र प्रतिनिधिको रूपमा प्रतिनिधित्व गर्न भने उसलाई नैतिक बन्धन लाग्छ।

आज शिक्षालयहरूलाई राजनीतिकरण गर्न शिक्षकले

हैन राजनीतिक दल र राज्यका विभिन्न निकायले चाहिँ खोजिरहेका छन्। पेशागत हकहित, वृत्ति-विकास र देशकै शैक्षिक विकासमा समेत सकारात्मक भूमिका निर्वाह गर्न शिक्षकको एउटा मात्र पेशागत संस्था हुनुपर्ने हो। तर विगत दुई दशकयता दलकै उक्साहटमा, दलकै राजनीतिक इच्छाशक्ति पूरा गर्न/गराउन, दलकै मूल मन्त्रलाई आत्मसात गराई दलका भ्रातृसङ्गठनकै रूपमा शिक्षक संस्था खुलेका हैनन् र? सभासद् अधिकारीकै दलले जिल्ला-जिल्लामा पठाएको परिपत्रबाट नै एक ढिक्का रहेको शिक्षक संस्थामा फुटको सुरुवात भएको हैन र? विद्यालय व्यवस्थापन समिति गठन हुँदा स्थानीय निकायको मात्र हैन केन्द्रीय तहकै निर्वाचनको फलको दिने र व्यक्तिको हत्या समेत हुनेगरी भइरहेका निर्वाचन शिक्षकले नै गराएका हुन् त? दलको कार्यक्रममा विद्यार्थी नपठाए ती दलका नेता-कार्यकर्ताबाट शिक्षकले विविध मानसिक तथा शारीरिक कष्ट भोग्नुपर्ने अवस्था र भोगाइ पनि शिक्षकले नै गराएका हुन् त? इमानदार र कर्तव्यनिष्ठ शिक्षकलाई जिम्मेवारीबाट जवर्जस्ती हटाइ कुनै दलको अन्धानुशरणीलाई पदस्थापित गर्ने काम पनि शिक्षकले नै गरेको हो त?

विद्यालय व्यवस्थापन समिति राजनीतिक पार्टीको नामबाट कब्जा गर्ने अभियान चलेको कुरा सभासद् स्वयम्ले स्वीकार गर्नुभएको छ। त्यसो हुन नदिन कहाँबाट कस्तो पहल र प्रयत्न भयो र भइरहेको छ त? त्यसो हुनबाट रोक्न शिक्षकबाट मात्र सम्भव छ? सभासदज्यू स्वयम्लाई यसको प्रतिरोध कसरी गर्ने भन्न समेत अप्ठ्यारो छ भने विचरो शिक्षकले चाहिँ प्रतिरोध गर्न सक्छ? यस्ता अप्रिय क्रियाकलाप हुन नदिन कुनै शिक्षकका संस्था पार्टी अधीनमा भएकै कारण सक्रिय देखिँदैनन् भनी उहाँले नै स्वीकार्नुभएको छ। यस्तो गराउनुमा तिनै पार्टी र पार्टी नेता नै हुन् भन्ने पनि उहाँले बुझेको हुनुपर्दछ। तर सभासदज्यू; नेपाली शिक्षकका सबै संस्थाहरू पार्टी अधीनस्थ छैनन्। सबैलाई सतही मूल्याङ्कनबाट एउटै घानमा भुट्नुअघि उदार दृष्टिले गहिरिएर केलाउँदा बेस हुन्थ्यो कि? 📖

शिवप्रसाद न्यौपाने

सिन्धुपाल्चोक

दोष मात्रै दिइन्छ

जोड चल्छ र? वर्तमान परिप्रेक्ष्यमा, शिक्षालाई स्तरीय बनाउने कार्यमा राजनीतिक दल प्रमुख बाधकको रूपमा खडा छन्। नेताको दबावका कारण दक्ष र योग्य शिक्षक छनोट हुनसकेका छैनन्। कुनै बेला विद्यालय शिक्षालाई बुर्जुवा शिक्षा भन्दै त्यसको विरुद्धमा खिनेने राजनीतिक दलका नेता नै आज कुनै विद्यालयमा शिक्षक खुल्दा विद्यालय र परीक्षा समितिलाई धम्क्याउँदै, यातना दिँदै, आश्वासन बाँड्दै वा फुर्ती लगाउँदै आफ्ना मान्छे भर्ना गर्न धाइरहेका छन्। त्यस्ता नेताको यातना र धम्कीले गर्दा योग्य उम्मेदवारलाई बाहिर पारी अयोग्यहरू छनोट भएका छन्।

त्यसरी भर्ती भएका शिक्षकलाई पाठयोजना, शिक्षण विधि, शैक्षिक सामग्री, बालमैत्रीपूर्ण व्यवहारको राम्रो ज्ञान नहुँदा प्रभावकारी शिक्षण हुनसकेको छैन। जब शिक्षकले विद्यार्थीको रुचि, चाहना, इच्छा, क्षमता, आकाङ्क्षाअनुसारको शिक्षण गर्दैन, विद्यार्थीले कुनै पनि सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्न सक्दैन। वरु; बालमैत्रीपूर्ण व्यवहारको अभावमा ऊ विद्यालय नै आउन छोड्छ। अनि अभिभावक, वि.व्या.स. र अ.सं.का पदाधिकारीहरू दोष दिन्छन् शिक्षकलाई। यथार्थमा यो सबै समस्याको मूल जड राजनीतिक दलहरू हुन्। केही दलका नेताले योग्य शिक्षक छनोट हुन नदिएर यी सम्पूर्ण समस्या फेल्नु परेको हो। 📖

पवित्रा तिमिसिना

पञ्चकन्या प्रावि, लेखक-९, भोजपुर

समाधानका उपाय छन् !

पेशागत कर्तव्य पूरा नगर्ने शिक्षकलाई कारवाही गर्ने अधिकार जिल्ला शिक्षा कार्यालयलाई दिनुपर्दछ । दलको सदस्यता लिने शिक्षकलाई शिक्षण पेशाबाट अवकाश दिनुपर्छ । अस्थायी शिक्षकहरूको सेवाको उच्च मूल्याङ्कन गर्दै उनीहरूलाई उपदानसहित सेवाबाट अवकाश दिइनुपर्छ; स्वतः स्थायी गर्ने होइन ।

नेपालको विद्यालय शिक्षामा राज्यको लगानी बढ्दै र प्रतिफल ह्रास हुँदै गएको छ । विद्यालयहरूको भौतिक पूर्वाधार सुधिएको छ तर शैक्षिक गुणस्तर उस्तै छ । सामुदायिक विद्यालयको अवस्था किन विग्रँदैछ भनेर सोध-खोज गर्ने फुसद कसैलाई छैन । सबै आफ्नै बाँसुरी बजाउनमा व्यस्त छन् ।

सामुदायिक विद्यालय सुधार्न सर्वप्रथम नेपाल सरकारले अधिकारसम्पन्न संवैधानिक शिक्षक सेवा आयोगको व्यवस्था गर्नुपर्दछ । विभिन्न नामले शिक्षक नियुक्ति गर्ने परम्पराको अन्त्य नभएसम्म शैक्षिक गुणस्तरमा सुधारको सम्भावना छैन । शिक्षकले पाउने सेवा र सुविधा शिक्षकको तह र श्रेणी अनुसार स्पष्ट हुनुपर्दछ । शिक्षक स्थायी गर्ने माध्यम एउटा मात्र प्रतियोगितात्मक परीक्षा हुनुपर्दछ । पेशागत कर्तव्य पूरा नगर्ने शिक्षकलाई कारवाही गर्ने अधिकार जिल्ला शिक्षा कार्यालयलाई दिनुपर्दछ । राजनीतिक दलको सदस्यता लिने शिक्षकलाई शिक्षण पेशाबाट अवकाश दिनुपर्दछ । वर्षौंदेखि कार्यरत अस्थायी शिक्षकहरूको सेवाको उच्च मूल्याङ्कन गर्दै उनीहरूलाई उपदानसहित सेवाबाट अवकाश दिइनुपर्छ; स्वतः स्थायी गर्ने होइन ।

नेपालमा दुईखाले शिक्षा छ: निजी र सार्वजनिक । निजीमा भौतिक र मानवीय साधनको कमी भएता पनि नियमितता र समयको परिपालना बढी छ; सामुदायिकमा यसकै कमी छ । निजीमा शिक्षक स्थायी छैनन्, पारिश्रमिक पनि न्यून छ तर जिम्मेवारी पूरा गर्ने वातावरण छ, जो सामुदायिकमा ज्यादै थोरै छ । कतिपय सामुदायिक विद्यालयका शिक्षक नै निजी विद्यालय खोली त्यसकै सञ्चालनमा लागेका छन् । परिणामतः सचेत र सक्षम अभिभावकहरू आफ्ना बालबालिकालाई निजी विद्यालयमा भर्ना गर्न बाध्य हुँदै गएका छन् । निजीमा शिक्षकलाई कामप्रति जिम्मेवार बनाइन्छ तर सामुदायिक विद्यालयमा दोष अर्काको टाउकोमा खन्याइन्छ । सामुदायिक विद्यालयका शिक्षक शिक्षण भन्दा पनि अन्य विभिन्न पेशा र व्यवसायमा बढी संलग्न हुने गर्दछन्; अनि कसरी सुधार हुन्छ शिक्षामा ? सामुदायिक विद्यालयको व्यवस्थापन समितिमा बस्ने अधिकांश व्यक्तिहरू विद्यालयका वास्तविक अभिभावक नै हुँदैनन् । यस्ता व्यक्तिहरू विद्यालयको विकास भन्दा पनि आफ्नो स्वार्थ पूरा गर्न समितिमा बसी मनपरी गर्दछन् ।

सक्षम, इमानदार र योग्य व्यक्तिहरूलाई खुल्ला प्रतिस्पर्धाबाट निश्चित अवधिका लागि प्रधानाध्यापक पदमा नियुक्ति गर्ने प्रक्रिया नहुनु विद्यालयको अर्को जटिल समस्या

बनेको छ । प्रधानाध्यापकको योग्यता र क्षमता उच्च बनाई पारिश्रमिक पनि वृद्धि गर्नुपर्दछ । विद्यालय नियमित र पारदर्शी ढङ्गले सञ्चालन गर्न नसक्ने प्रधानाध्यापकलाई जिम्मेवारीबाट हटाउने अधिकार जिल्ला शिक्षा अधिकारीलाई प्रदान गर्नुपर्दछ । विद्यालय व्यवस्थापन समितिले गरेका काम/कारवाही सम्बन्धमा समेत अनुगमन गरिनुपर्दछ ।

जसरी पनि विशिष्ट श्रेणी वा प्रथम श्रेणीमा उत्तीर्ण हुनेपनि संस्कारले परीक्षामा अनियमितता बढेको छ । मिहिनेत र परिश्रम निरुत्साहित भएको छ । चोरेर भए पनि प्रमाणपत्र प्राप्त गर्ने प्रवृत्ति बढेको छ । यसमा सुधार ल्याउन शिक्षक, अभिभावक र राज्यको सोचमा परिवर्तनको खाँचो छ ।

हाम्रा सामुदायिक विद्यालयको स्तर कमजोर हुनुको मुख्य दोष राज्यलाई नै जान्छ । देशको आवश्यकता अनुसार नवनाई दाताहरूको आवश्यकता अनुसारको शिक्षा नीति र योजना बनाउनु राज्यको मुख्य कमजोरी हो । विद्यालय नियमित सञ्चालन गर्नमा अवरोध पुऱ्याउने काममा दल र तिनका भ्रातृसङ्गठनहरू दोषी छन् । पार्टीहरूले शिक्षकहरूलाई विद्यालयभन्दा पनि पार्टीको कार्यक्रममा बढी सहभागी गराउन जोड दिन्छन् ।

शिक्षकको प्रतिष्ठामा आँच ल्याउने काममा शिक्षक पनि कम जिम्मेवार छैनन् । कतिपय शिक्षकहरू स्थानीय राजनीतिक पार्टीका कार्यकर्ता र विद्यालय व्यवस्थापन समितिका धूर्त पदाधिकारीलाई जाँड-रक्सी र मासु खुवाएर आफ्नो स्वार्थ पूरा गराउनमा लागेका पाइन्छन् । उनीहरूलाई विद्यालय र विद्यार्थीको भविष्यको चिन्ता छैन । यस्ता शिक्षकहरू आफूलाई भन्दा पनि आफू निकट दललाई बढी विश्वास गर्छन् । विद्यालयको स्रोत-साधनको दुरुपयोग गर्ने शिक्षक र व्यवस्थापन समितिलाई कारवाही नगर्ने जिल्ला शिक्षा कार्यालयहरू पनि यसमा कम दोषी छैनन् ।

सामुदायिक विद्यालयका शिक्षकहरूले आफ्ना निजी स्कूल खोल्दा पनि अभिभावकहरूमा सामुदायिक विद्यालयप्रतिको विश्वास घट्दै गएको छ । कतिपय शिक्षकहरू आफ्ना विद्यालयको प्रचारमा सामुदायिक विद्यालयमा दिन विताउने गर्दछन् । त्यस्ता शिक्षकहरू आफ्नो पेशालाई सम्मान गर्दैनन् । उनीहरू आफ्नो गरिमा र महत्त्व भुलेर चाकरी चाप्लुसी गरेर आफ्नो क्षणिक व्यक्तिगत स्वार्थ पूरा गर्नमा तल्लीन छन् । यसबाट पनि शिक्षाको गुणस्तरसँगै सामुदायिक विद्यालयप्रति समाजको विश्वास पनि घट्दै गएको छ ।

केशवराज जोशी

कृष्णपुर-५, कञ्चनपुर

राज्य निकम्मा, दल गैरजिम्मेवार

सा र्वजनिक शिक्षाको व्यवस्थापनमा मूलतः दुई पक्षको जिम्मेवारी रहन्छ: राज्य र राजनीतिक दलको। कानुनी रूपमा राज्यले व्यवस्थापन गर्दछ भने प्रत्यक्ष/अप्रत्यक्ष रूपमा राजनीतिक दलले व्यवस्थापन गर्दछन्। राजनीतिक दलको नेतृत्व नीतिनिर्माणको तहमा पुग्ने र राज्य सञ्चालनमा पनि उनीहरू नै जिम्मेवार हुने हुँदा स्वतः शिक्षा क्षेत्रमा भए/गरेका राम्रा/नराम्रा कामको जिम्मेवारी पनि उनीहरूकै रहन्छ। तसर्थ आज सार्वजनिक शिक्षा र शिक्षक जे-जस्ता समस्याले गुञ्जिएका छन्, त्यसमा पनि यी दुई पक्ष नै जिम्मेवार छन्।

मुहान नै फोहोर छ भने तल सफा पानी आएन भन्नुको अर्थ रहँदैन। राज्यले शिक्षामा ठूलो लगानी गरेको छ। तर त्यसको उचित प्रतिफल उसले प्राप्त गरेको छ त? गुणात्मकताको त कुरा छाडौं, सङ्ख्यात्मक हिसाबले पनि राज्यले प्रतिफल प्राप्त गर्न सकेको छैन। व्यक्तिविशेषले लगानी गरेका निजी बोर्डिङहरूले थोरै लगानीमा पनि राम्रो प्रतिफल दिइरहेका छन्। यही कारण अभिभावकहरूको ध्यान निजीतर्फ आकर्षित भयो। फलतः आज सरकारी विद्यालयमा पर्याप्त भौतिक संरचना, स्रोत-साधन, योग्य जनशक्ति हुँदाहुँदै दिनानुदिन विद्यार्थीको सङ्ख्या न्यून बन्दै गइरहेको छ र राज्यले स्कूलहरू आपसमा गाभ्ने नीति अवलम्बन गर्नु परेको छ। यस हिसाबले हेर्दा के देखिन्छ भने राज्यले सरकारी विद्यालयको उचित व्यवस्थापन गर्न सकेको छैन र व्यवस्थापनको अभावमा उचित प्रतिफल लिन सकेको छैन। राज्य निकम्मा भएपछि त्यसको दोष विद्यार्थी, शिक्षक, अभिभावकलाई थोपनु भनेको पानीमाथिको ओभानो वन्न खोज्नु मात्र हो।

कुनै पनि अभिभावक आफ्ना सन्ततिको सुरक्षित शैक्षिक भविष्य चाहन्छन्, बरु थप लगानी नै किन गर्नु नपरोस्। 'तिम्रा सन्ततिको लागि हामी सुरक्षित भविष्य दिन्छौं' भन्ने हो भने नागरिकहरू स्वयं लगानी गर्न तयार हुने अवस्था छ। तर त्यस्तो सोच राज्यले लिन सकेको देखिँदैन। त्यही कारण

यतिबेला सार्वजनिक विद्यालय र आम जनताको बीचमा सम्बन्ध विच्छेद भएको छ। सार्वजनिक विद्यालयप्रति आम जनताको विश्वास ऋन्ऋन् मर्दै गइरहेको छ। इच्छाशक्तिको अभावमा राज्यले विद्यालयको सही व्यवस्थापन र शिक्षकको सही परिचालन गर्न सकेन। विद्यालयको अनुगमन, रेखदेख, नियन्त्रण, सन्तुलन जस्ता कार्य त हुँदै भएनन् भन्दा पनि हुन्छ।

कानूनतः शैक्षिक विकास र व्यवस्थापनमा राजनीतिक दलको भूमिका नभए पनि व्यवहारतः राजनीतिक दलको स्वीकृत विना शिक्षा क्षेत्रमा सिन्को नभार्चिने अवस्था छ। त्यसो त नीतिनिर्माणको तहमा पुग्ने भनेको पनि राजनीतिक दलको नेतृत्व नै हो। तर राजनीतिक दलले सार्वजनिक विद्यालयको व्यवस्थापनका लागि दीर्घकालीन नीति तय गरिरहेका छैनन्। यसका निश्चित कारण छन्। समाजको ठूलो तप्कासंग अन्तरक्रिया गर्ने शिक्षकहरूबाट मात्रै दलले आफ्नो राजनीतिक भविष्य सुरक्षित हुने ठानेका छन्। अधिकांश शिक्षकहरू न राजनीति गर्न चाहन्छन् न कुनै दलको ऋण्डा वोकेर हिँड्ने। तर पेशागत सुरक्षाका लागि उनीहरू यो गर्न विवश छन्। आज योग्य र स्वाभिमानी मानिस पनि राजनीतिक दलको टिकट नलिइकन शिक्षण पेशामा छिर्न नसक्ने अवस्था छ। यसरी छिर्नुपर्दा शिक्षकमा एकातिर हीनताबोधले गाँजिरहेको हुन्छ (जसको नकारात्मक प्रभाव कक्षाकोठामा पर्दछ) भने अर्कोतिर नियुक्ति दिलाइदिने राजनीतिक दलप्रति बफादार हुनुपर्ने बाध्यता रहन्छ। शिक्षक बरालिनको प्रमुख कारण पनि यही नै हो।

तसर्थ सार्वजनिक विद्यालय समस्याग्रस्त हुनुमा सरकार र दलहरू जिम्मेवार देखिन्छन्। जवसम्म शिक्षा सबल देश निर्माणको जग हो भन्ने कुरालाई यी पक्षले आत्मसात् गर्दैनन् तबसम्म शिक्षा क्षेत्रका समस्या समाधान हुनसक्ने अवस्था रहँदैन।

शिवशरण झवाली

धौलागिरी बहुमुखी क्याम्पस, बाग्लुङ

सही सरकारी नीति; बलियो कार्यान्वयन

हाम्रो सार्वजनिक शिक्षालाई सुधार्न या स्तरीय बनाउने जिम्मेवारी ज-जसको हो तिनीहरूकै कारण खस्किँदै गएको छ। शिक्षकहरूले अधिकांश ठाउँमा आफ्नो कर्तव्य र जिम्मेवारीलाई चटककै बिसै सरकारीको नुनपानी पचाउनेसम्मको क्षरा टार्ने प्रवृत्ति अँगालेका छन्। ग्रामीण इलाकामा विद्यार्थीले आफ्नो अधिकार के हो? के-के पक्ष ठीक हुन् भन्ने कुराको जानकारी पाउँदैनन्। अभिभावक, विद्यालय व्यवस्थापन समितिले पनि त्यस्ता शिक्षकहरू माथि प्रश्नचिन्ह लगाउन सक्दैनन्। राजनीतिक दलहरूले पनि आफ्नो पार्टीको माग पूरा गर्न

विद्यार्थीहरूलाई प्रयोग गरी संस्थाहरू बन्द गरिदिन्छन्। ग्रामीण इलाकामा रहेका विद्यालयमा शिक्षक नियुक्ति, विद्यालय सञ्चालन, आदिको कहानी भनेर साध्य नै छैन। त्यसैले आ-आफ्नो स्थानबाट सबैले आफ्नो अधिकार, कर्तव्य र जिम्मेवारीलाई बुरुनु जरुरी छ। सरकारी नीति पनि बलियो बनाई सबै ठाउँमा सही ढङ्गले कार्यान्वयन हुनुपर्छ।

विष्णुकुमार ओली

मुसिकोट खलङ्गा बहुमुखी क्याम्पस, रूकुम

प्रस्तावित मानवअधिकार आयोग विधेयक २०६७

१. पृष्ठभूमि: मानवअधिकारलाई विश्वव्यापी चासोको विषयका रूपमा स्वीकारिसकेपछि त्यस सम्बन्धमा एउटा राज्यले जे मन लाग्छ गरोस्; त्यो उसको आन्तरिक सार्वभौमसत्ताभित्र पर्ने कुरा हो भन्न मिल्दैन। प्रत्येक मुलुकमा मानवअधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धनलाई प्रभावकारी तुल्याउन राष्ट्रिय संस्थाको गठन तथा कार्यक्षेत्रबारे मार्गदर्शक सिद्धान्तहरू घोषणा गर्नुपर्ने आवश्यकता महसूस गरी सन् १९८१ अक्टोबर ७-८ मा मानवअधिकारसम्बन्धी राष्ट्रिय संस्थाहरूको एक कार्यशाला गोष्ठी पेरिसमा सम्पन्न भएको थियो। सो गोष्ठीका निर्णयलाई मानवअधिकारसम्बन्धी उच्चायुक्तको कार्यालयले सन् १९८२ मा संहिताकरण गर्‍यो र संयुक्त राष्ट्रसंघको महासभाको निर्णय ४८/१३४ को रूपमा सन् १९८३ मा जारी गरियो। सङ्क्षेपमा यसलाई 'पेरिस सिद्धान्तहरू' भन्ने गरिन्छ। त्यसपछि मानवअधिकारसम्बन्धी राष्ट्रिय संस्थाहरू के-कसरी सञ्चालन भइरहेका छन्, ती संस्थाहरू मानवअधिकारको संरक्षण र संवर्द्धनका लागि प्रभावकारी ढङ्गले कार्य गर्न सक्षम छन् वा छैनन् भनेर मूल्याङ्कन गर्ने आधार यही सिद्धान्त रहँदै आएको छ। पेरिस सिद्धान्त अन्तर्गत निम्न शीर्षकहरू रहेका छन्: १. सक्षमता र जिम्मेवारी, २. स्वतन्त्रता र बहुलता प्रत्याभूत हुने संस्थागत संरचना ३. कार्य सञ्चालनको तरिका, र ४. अर्धन्यायिक क्षमता प्राप्त आयोगको हैसियतसम्बन्धी अतिरिक्त सिद्धान्त।

२. राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग: विश्वका अनेकौं मुलुकहरूमा मानवअधिकारसम्बन्धी राष्ट्रिय संस्था (National Human Rights Institution—NHRI) को गठन र सञ्चालन भइसकेको सन्दर्भमा नेपालमा पनि यस किसिमको चेतनाको विकास पहिल्यै भएको देखिन्छ। २०११ सालमा कानून सुधार आयोगले नेपालमा मानवअधिकार आयोग स्थापना गर्नको निमित्त तत्सम्बन्धी विधेयकको मस्यौदा गरेको थियो। तर २०१२ सालमा गैरसरकारी विधेयकको रूपमा यससम्बन्धी मस्यौदा राष्ट्रिय सभामा पेश भई संसदले यसलाई पारित गरी मानवअधिकार आयोग ऐन, २०१३ अस्तित्वमा आएको हो। उक्त ऐन जारी भएको लामो समयसम्म पनि सरकारले आयोग गठन गर्ने कुरामा पहल गरेन। आयोग गठन गराउनका लागि विभिन्न मानवअधिकारवादी संघसंस्था एवं प्रवृद्ध वर्गले सरकारमाथि दबाव दिन प्रदर्शन, धर्ना तथा अनशन जस्ता दबावमूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरे। साथै आयोग गठन गर्न परमादेश जारी गरियोस् भनी सर्वोच्च अदालतमा मानवअधिकार संरक्षण मञ्चका तर्फबाट रिट निवेदन दर्ता भयो। सो निवेदनउपर सर्वोच्च अदालतको संयुक्त इजलासले २०१६ साल असार २६ गते राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग गठन गराउनु भनी परमादेश जारी गर्‍यो। परमादेश जारी भइसकेपछि पनि आयोग गठन हुन करीव एक वर्ष लाग्यो। २०१७ साल जेठ १३ गते पहिलो पटक राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोगको स्थापना भयो। त्यसको करीव ७ वर्षपछि नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ ले यसलाई संवैधानिक हैसियतमा राखेको छ।

३. पेरिस सिद्धान्तको पृष्ठभूमिमा आयोगसम्बन्धी प्रावधान: मानवअधिकारसम्बन्धी राष्ट्रिय संस्थाका लागि पेरिस सिद्धान्त मार्गदर्शक सिद्धान्तहरू हुन्। तर तिनलाई विभिन्न देशमा आ-आफ्नो परिवेश अनुसार प्रचलनमा ल्याइएका हुन्छन्। ती सिद्धान्तहरूको मूल मर्म मानवअधिकारसम्बन्धी राष्ट्रिय संस्था स्वायत्त र स्वतन्त्र रहनुपर्ने रहेको पाइन्छ। जबसम्म यस्ता संस्था स्वायत्त र स्वतन्त्र हुन सक्दैनन्, तबसम्म तिनको प्रभावकारितामाथि प्रश्न रही नै रहन्छ। पेरिस सिद्धान्तलाई तलका बुँदामा समावेश गरिएको छ।

३.१. बहुलतासम्बन्धी व्यवस्था: यसले राष्ट्रभित्र रहेको विविधता मानवअधिकारसम्बन्धी राष्ट्रिय संस्थामा पनि प्रदर्शित हुनुपर्ने सिफारिस गर्दछ। यसका आयुक्त/पदाधिकारी तथा कर्मचारीहरूमा राष्ट्रकै

विविधताको प्रतिनिधित्व हुनुपर्दछ। प्रतिनिधित्व हुनुपर्ने क्षेत्रहरूमध्ये मानवअधिकारको क्षेत्रमा काम गर्ने गैरसरकारी संस्था, जातिगत विभेद हटाउन काम गर्ने संस्था, ट्रेड युनियन, सामाजिक तथा व्यावसायिक संस्थाहरू जस्तै; कानून व्यवसायी, डाक्टर, पत्रकारका संस्था आदि हुनसक्छन्। त्यसैगरी दर्शन तथा धार्मिक प्रवृत्ति बारेमा जानकार, विश्वविद्यालयका प्राध्यापक आदि छन्।

३.२. नियुक्ति प्रक्रिया: यो सिद्धान्तमा नियुक्ति कसले गर्ने र के प्रक्रिया अपनाएर गर्ने बारे उल्लेख गरिएको छैन। बहुलताको सुनिश्चितता गरिनुपर्ने र नियुक्त हुने व्यक्तिहरू आफ्नो क्षेत्रमा विशिष्ट योगदान पुऱ्याएको हुनुपर्ने उल्लेख छ। आयोग मुख्यतः कार्यपालिकाबाट स्वतन्त्र रहनुपर्ने हुँदा नियुक्ति प्रक्रिया अपनाउँदा पनि यसबारे सचेत रहनुपर्ने कुरा उल्लेख गर्दै नियुक्ति निर्वाचन वा अन्य प्रक्रिया अपनाएर हुनसक्ने देखिन्छ।

३.३. प्रशासनिक तथा आर्थिक स्वायत्तता: आफ्नो कार्यसञ्चालन पूर्ण रूपमा स्वायत्त र स्वतन्त्र भई गर्न सक्ने हुनका लागि मानवअधिकारसम्बन्धी संस्था प्रशासनिक तथा वित्तीय रूपमा कार्यकारिणी नियन्त्रणबाट मुक्त हुनुपर्छ। यसो भएमा नै आफूलाई चाहिने कर्मचारी भर्ना गर्ने र कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने सम्बन्धमा कार्यकारिणीप्रति निर्भर र अवाञ्छित रूपमा प्रभावित हुनुपर्ने अवस्था आउँदैन। यसबारे पेरिस सिद्धान्तमा स्पष्ट उल्लेख छ, "राष्ट्रिय संस्थाले कोषलगायत यसका क्रियाकलापलाई सहज रूपमा सञ्चालन गर्न आवश्यक पूर्वाधार प्राप्त गर्नुपर्दछ। यसरी कोष प्राप्त गर्नको उद्देश्य आफ्नै कर्मचारी र भवनको व्यवस्था गर्न समर्थ होस् भन्ने हो जसले गर्दा सरकारबाट स्वतन्त्र रहन र यसको स्वतन्त्रता प्रभावित गर्न सक्ने वित्तीय नियन्त्रणमा नरहनु हुनेछ।"

३.४. आयोगको कार्यक्षेत्र: मानवअधिकारसम्बन्धी राष्ट्रिय संस्थाको कार्यक्षेत्र मानवअधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धनको लागि व्यापक हुनुपर्दछ। अर्धन्यायिक निकायको रूपमा काम गर्ने मानवअधिकार संस्थाले आफूसी मेलमिलापबाट समस्या सुल्काइदिने, अर्को सक्षम निकाय समक्ष आफूले गरेको सुनुवाईको आधारमा सिफारिस पठाउने, उचित उपचारको लागि कुन उपाय उपयुक्त हुन्छ भनी पीडित पक्षलाई जानकारी दिने तथा कुनै उजुरी अध्ययन गर्दा कानुनी त्रुटि वा प्रशासनिक प्रक्रियाको कारणबाट हक हनन् भएको देखिएमा तिनमा सुधार ल्याउन सिफारिस गर्न सक्ने अधिकार प्रत्याभूत गरिनुपर्ने उल्लेख छ।

४. प्रस्तावित राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोगका काम, कर्तव्य र अधिकार तथा कार्यविधिका सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयकमा भएका सकारात्मक प्रावधानहरू

- मानवअधिकारको सम्मान, संरक्षण र संवर्द्धन तथा त्यसको प्रभावकारी कार्यान्वयन प्रमुख उद्देश्य रहेको छ। (प्रस्तावना)
- परिभाषा:** साविक ऐन २०१३ अन्तर्गत रहेको छ जसअनुसार 'मानवअधिकार' भन्नाले व्यक्तिको जीवन, स्वतन्त्रता, समानता र मर्यादासँग सम्बन्धित संविधान तथा अन्य प्रचलित कानूनद्वारा प्रदान गरिएका अधिकार सम्भन्नुपर्छ र सो शब्दले नेपाल पक्ष भएको मानवअधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय सन्धिमा निहित अधिकार समेतलाई जनाउँछ। (दफा २)
- आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार (दफा ४)
 - नेपाल सरकार अन्तर्गत वा निकाय, सार्वजनिक संस्था वा अन्य कुनै पनि ठाउँको निरीक्षण तथा अनुगमन गर्ने गराउने,
 - मानवअधिकारसम्बन्धी प्रचलित कानूनको कार्यान्वयन स्थितिको अनुगमन गरी सोको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि नेपाल सरकारसमक्ष सिफारिस गर्ने,
 - मानवअधिकारको संरक्षण संवर्द्धन तथा कार्यान्वयनको सम्बन्धमा

अध्ययन, अनुसन्धान गर्ने,

- मानवअधिकारसम्बन्धी शिक्षामूलक सचेतना तथा प्रवर्द्धनात्मक काम गर्ने,
- मानवअधिकारको संरक्षण, संवर्द्धन तथा प्रवर्द्धनका लागि आवश्यक र उचित ठानेका अन्य काम गर्ने।
- नेपाल सरकारले नेपाल पक्ष भएका अन्तर्राष्ट्रिय सन्धिमा प्रतिवेदन पठाउनुपूर्व रायका लागि आयोगमा लेखी पठाउनुपर्ने। (दफा ६)
- मानवअधिकार उल्लङ्घनको सम्बन्धमा गरेका सिफारिस, आदेश निर्देशनको जानीजानी पालना वा कार्यान्वयन नगर्ने पदाधिकारी, व्यक्ति वा निकायको नाम मानवअधिकार उल्लङ्घनकर्ताको रूपमा सार्वजनिक गर्नेछ। त्यसरी नाउँ सार्वजनिक गरिएको व्यक्तिलाई कुनै सार्वजनिक पदमा नयाँ नियुक्तिका लागि सिफारिस गर्दा सम्बन्धित निकायले आयोगले राखेको अभिलेखलाई समेत आधार लिन सक्नेछ। (दफा ७)
- अन्तरिम राहत तथा उद्धारसम्बन्धी व्यवस्था गरेको छ। (दफा ८)
- उल्लङ्घन भएको मितिले वा कुनै व्यक्ति कसैको नियन्त्रणमा रहेकोमा सो नियन्त्रणबाट छुटेको वा सार्वजनिक भएको मितिले ६ महिनाभित्र आयोगमा उजुरी गरिसक्नुपर्नेछ। (दफा १०)
- छानबिन तथा अनुसन्धान गर्ने, विशेषज्ञ सेवा लिने र सार्वजनिक सुनुवाई समेत गर्न सक्नेछ। (दफा १२)
- तथ्यहीन र क्षेत्राधिकार बाहिरको उजुरी खारेजी वा तामेलीमा राख्न सक्नेछ। (दफा १३)
- मेलमिलापसम्बन्धी व्यवस्था गरेको तर अन्तर्राष्ट्रिय कानूनबमोजिम मानवअधिकार र मानवीय कानूनको गम्भीर उल्लङ्घन मानिने विषय र प्रचलित कानूनबमोजिम मिलापत्र गर्न नमिल्ने विषयमा मिलापत्र हुने छैन। (दफा १४)
- क्षतिपूर्तिसम्बन्धी व्यवस्था। (दफा १६)
- आयोगको सिफारिस, निर्णय वा आदेशको कार्यान्वयनका लागि सम्बन्धित पदाधिकारी, निकाय वा व्यक्ति समक्ष लेखी पठाउनुपर्ने। (दफा १७)
- कुनै अन्तर्राष्ट्रिय गैससले मानवअधिकारसम्बन्धी काम गर्न चाहेमा आयोगको सहमति लिनुपर्नेछ। (दफा २०)
- आयोगले आवश्यक नियम, कार्यविधि र निर्देशिका बनाउन सक्नेछ। (दफा ३२)

५. प्रस्तावित राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोगका काम कर्तव्य र अधिकार तथा कार्यविधिका सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयकपुर्ण टिप्पणी तथा सुझावः (अनुसूची १ र २ बमोजिमको आधारमा प्रस्तुत गरिएको)

- प्रस्तावनामा 'मानवअधिकारको सम्मान, संरक्षण र संवर्द्धन तथा त्यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनलाई सुनिश्चित गर्न, अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसार स्वतन्त्र र स्वायत्त राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोगको काम, कर्तव्य, अधिकार तथा कार्यविधिको सम्बन्धमा कानुनी व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकाले' भन्ने थप्नुपर्ने; किनभने साविक ऐन २०५३ को अधिकार खुम्चाइएकाले मानवअधिकारको क्षेत्राधिकारबारे राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग र मानवअधिकार क्षेत्रमा कार्यरत अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रबाट समेत यस विधेयकको आलोचना भएको छ।
- दफा २ मा क्रमबद्ध मिलाउनुपर्ने जस्तै 'ज' को विषयवस्तु 'ख' मा राख्दा उपयुक्त हुने।
- दफा ३ मा आयोगका आयुक्तहरूको गठन, योग्यता, नियुक्ति प्रक्रिया आदि थप्नुपर्ने।
- दफा ३ (४) मा बहुमत सदस्य उपस्थित भएमा आयोगको बैठकका लागि गणपूरक सङ्ख्या पुगेको मानिने भन्ने प्रावधानमा सङ्ख्या तोकनुपर्ने।
- दफा ४ (ख) अदालतसमक्ष दाबी समावेश भएको विचाराधीन मुद्दाका विषयमा सम्बन्धित अदालतको अनुमतिबाट छानबिन गर्ने भन्ने प्रावधानले आयोगको अनुसन्धान कार्य स्वतन्त्र रूपले हुन नसक्ने देखिन्छ

तसर्थ सम्बन्धित अदालतको अनुमतिबाट भन्ने शब्द हटाउनुपर्ने।

- दफा ४ मा हिरासत कारागारको अनुगमन गर्दा पूर्व सूचनाविना भन्ने थप्नुपर्ने।
- दफा ७ (१) मा 'जानीजानी पालना वा कार्यान्वयन नगर्ने' शब्द हटाउनुपर्ने। किनकि, मानवअधिकारको विषय र आयोगले गरेका सिफारिस वा निर्देशनको जानकारी राख्नु सबैको कर्तव्य पनि हो।
- दफा ७ (५) मा अधिकृतस्तरको कर्मचारी भन्ने शब्द थप्नुपर्ने साथै बहुवा गर्नुपूर्व आयोगसँग सो व्यक्तिको सम्बन्धमा जानकारी लिनुपर्ने।
- दफा ८ मा परिपूरण र राहत कोषको व्यवस्था गरिने छ भन्ने थप्नुपर्ने।
- दफा १३ (१) मा 'वा निवेदकको माग पूरा भएमा उजुरी टुङ्ग्याउने' भन्ने थप्नुपर्ने।
- दफा १४ मा मेलमिलाप पद्धतिद्वारा भन्ने शब्द राखिनुपर्ने।
- दफा १६ (३) मा अवस्था हेरी तोकिए बमोजिमको रकम दिन आदेश दिन सक्नेछ भन्ने व्यवस्था राखिनुपर्ने। क्षतिपूर्ति निर्धारणसम्बन्धी व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुनेछ भन्ने राख्नुपर्ने।
- दफा १७ (१०) बमोजिम मुद्दा चल्ने/नचल्ने भन्ने निर्णय महान्यायाधिवक्ताले आयोगलाई दिनेछ भन्ने प्रावधान र संविधानको धारा १३२ (२) (ग) बमोजिम आयोगले मुद्दा चलाउनुपर्ने भएमा सिफारिस गर्ने र धारा १३५ (२) बमोजिम यस संविधानमा अन्यथा लेखिएदेखि बाहेक भन्ने स्पष्ट प्रावधान बाकिन सक्ने हुँदा विचार गर्नुपर्ने।
- दफा १७ बमोजिम क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउँदा पीडित र पीडकको हैसियतलाई विचार गरिनुपर्ने।
- दफा २७ मा आयोगको सङ्गठन र दरबन्दी भन्ने शीर्षक अन्तर्गत आयोगका कर्मचारीसम्बन्धी व्यवस्था थप गर्नुपर्ने जसमा (१) आयोगले आफ्नो कार्य सञ्चालनका लागि छुट्टै मानवअधिकार सेवा गठन गर्नेछ र आयोगका कर्मचारीहरू सोही सेवा अन्तर्गतका कर्मचारी रहनेछन्। (२) संविधानको धारा १२६ (५) बमोजिम मानवअधिकार सेवाको पदमा नियुक्ति र बहुवा गर्दा अपनाउनुपर्ने सामान्य सिद्धान्तको विषयमा लोकसेवा आयोगको परामर्श लिनुपर्नेछ। (३) आयोगले बनाएको नियमावली बमोजिम मानवअधिकार सेवाका कर्मचारीहरूको सेवा, शर्त र सुविधा निर्धारण हुनेछ भन्ने प्रावधान थप गर्नुपर्ने।
- आर्थिक व्यवस्थापन र वार्षिक प्रतिवेदन सार्वजनिक गर्नुपर्ने प्रावधान थप गरिनुपर्ने।

६. निष्कर्ष

मानवअधिकारको विश्वव्यापी मान्यता अनुरूप पेरिस सिद्धान्तले स्वतन्त्र र स्वायत्त राष्ट्रिय संस्थाको परिकल्पना गरेको छ। कतिपय मुलुकमा कानुनी रूपमा र कतिपयमा संवैधानिक स्थान रहे तापनि यसको हैसियतमा कुनै असर पर्ने विषय होइन। मानवअधिकारको कार्यान्वयन प्रमुख चुनौती रहेको वर्तमान परिप्रेक्ष्यमा आयोगलाई थप शक्तिशाली बनाउन आवश्यक देखिन्छ, भने आयोगका सिफारिसको न्यून कार्यान्वयन प्रमुख चुनौतीको रूपमा रहेको छ। दण्डहीनताको अन्त्यको लागि मानवअधिकार उल्लङ्घनकर्तालाई दण्ड-सजाय हुनु आवश्यक देखिन्छ। फौजदारी मुद्दा चलाउन अन्तिम अख्तियारी पाएको महान्यायाधिवक्ता संवैधानिक निकाय हो भने राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग छुट्टै संवैधानिक निकाय हो। यी दुई निकायबीच क्षेत्राधिकारमा बारम्बार विवाद रहँदै आएको छ। विधायिका वा न्यायपालिकाद्वारा कानूनको व्याख्या भई विवादको समाधान हुनु आवश्यक देखिन्छ।

(अधिवक्ता दुर्गा खड्काद्वारा नेपाल कन्स्टिट्युसन फाउण्डेसनका लागि तयार गरिएको यो अनुसन्धान तथा सुझावपत्रलाई महिला, जनजाति, मधेशी, युवा तथा अन्य क्षेत्रका दबाव समूहहरूको इनपुटका आधारमा अन्तिम रूप दिइएको छ। यस सम्बन्धमा यो फाउण्डेसन विजय सिंह, निरुपमा यादव, मिलन श्रेष्ठ, धनमाया राना, श्यामकुमार विश्वकर्मा, दिना श्रेष्ठ, शान्ता सेढाई, दिनेश त्रिपाठी, सविता शर्मा, राधेश्याम अधिकारी, गणेशदत्त भट्ट, फुर्पा तामाङ, अभिषेक अधिकारी तथा डा. विपिन अधिकारीप्रति आभार व्यक्त गर्दछ।)

आत्मनिर्भर शिक्षक राम्रा शिक्षक !

आत्मनिर्भर शिक्षक त्यो हो, जसले हरेक विद्यार्थीका आवश्यकता, चाहना, क्षमतालाई बुझ्छ; कक्षाको गुणात्मक विकास गर्छ। विद्यालयको सामूहिक विकासमा योगदान पुऱ्याउँछ; अनि यी कार्यहरू कसरी पूरा गर्ने भनेर आफैले खोज्छ; खोज्न सक्षम हुन्छ।

विद्यालय शिक्षाको मूल उद्देश्य नै विद्यार्थीलाई आत्मनिर्भर बन्न सघाउनु हो। किताबी तथा घोकन्ते ज्ञानमा आधारित शिक्षाले आत्मनिर्भर हुन सघाउँदैन। आत्मनिर्भर विद्यार्थी पैदा गर्न शिक्षक पनि आत्मनिर्भर प्रकृतिका हुनुपर्छ। शिक्षकलाई आर्थिक रूपमा आत्मनिर्भर बनाउन उनीहरूका संघ-संस्थाले बेलाबेलामा विद्यालय नै बन्द र हडताल गर्ने गरेका छन्। तर शिक्षकको आधारभूत दायित्व अर्थात् राम्रोसित पढाउन सक्षम आत्मनिर्भर शिक्षक तुल्याउनतिर भने खासै ध्यान गएको पाइँदैन।

को हो त आत्मनिर्भर शिक्षक? आत्मनिर्भर शिक्षक त्यो हो, जसले हरेक विद्यार्थीका आवश्यकता, चाहना, क्षमतालाई बुझ्छ; कक्षाको गुणात्मक विकास गर्छ। विद्यालयको सामूहिक विकासमा योगदान पुऱ्याउँछ; अनि यी कार्यहरू कसरी पूरा गर्ने भनेर आफैले खोज्छ; खोज्न सक्षम हुन्छ।

राम्रो तालिम नपाएकोले आफ्नो दायित्व वहन गर्न सकिन्न भनेर शिक्षकले भाग्न पाउँदैन। आफ्ना विद्यार्थी/कक्षाको आवश्यकता तथा समस्या बुझ्न शिक्षक आफै सक्षम हुनुपर्छ। कक्षाको लागि आवश्यक तयारी र अनुसन्धान शिक्षक आफैले गर्नुपर्छ। कक्षाका हरेक समस्या सुल्काउन आफै अग्रसर हुने जिम्मेवार शिक्षकबाट मात्रै विद्यार्थी, कक्षा र विद्यालयको गुणात्मक विकास सम्भव हुन्छ। तर कसरी गर्ने त यस्ता तयारी, अनुसन्धान र प्रयासहरू? कसरी बन्ने त आत्मनिर्भर शिक्षक?

यस लेखमा शिक्षकलाई आत्मनिर्भर बन्न सहयोग पुऱ्याउने स्वायत्त पेशागत विकास (Selfregulated Professional Development) का केही तरिकाहरू राख्ने प्रयास गरिएको छ। स्वायत्त पेशागत विकास भन्नाले शिक्षक आफैले आफ्नो पेशागत विकासका लागि गर्ने ज्ञान आर्जन बुझिन्छ। जसका लागि न सरकारको मुख ताक्नुपर्छ, न त धेरै लगानी नै गर्नुपर्छ। अमेरिकी शिक्षाविद् क्रिस्टोफर क्लार्कको भनाइमा स्वायत्त पेशागत विकास निम्न कारणले महत्त्वपूर्ण छ: १. नचाहने मान्छेलाई जबर्जस्ती कसैले सिकाउन सक्दैन। २. सबै शिक्षकमा आ-आफ्ना विशेषता हुन्छन्, त्यसैले सबैलाई एउटै किसिमको तालिमले काम दिँदैन। ३. राम्रा शिक्षकहरू

आत्मनिर्भर भई स्वायत्त पेशागत विकासमा लाग्छन् भन्ने कुरा धेरै अध्ययनले पुष्टि गरेको छ।

१. कसरी बन्ने आत्मनिर्भर ?

विद्यार्थी र कक्षाको आवश्यकता तथा समस्या बुझ्ने र त्यसको गुणात्मक विकास गर्न सक्ने व्यक्ति शिक्षक नै हो। एउटा शिक्षकले सबै कुरा राम्रोसँग पढाउन सक्छ भन्ने हुँदैन। त्यसैले आफ्नो कमी-कमजोरी पहिल्याई त्यसको समाधान गर्ने प्रयास शिक्षकले निरन्तर रूपमा गर्नुपर्छ।

शिक्षकले के बुझ्नुपर्छ भने, क्षमतामा विविधता भए पनि कुनै पनि विद्यार्थीले राम्रोसँग बुझ्न नसक्नुको मूल कारण चाहिँ शिक्षक नै हो। कुनै पनि सक्षम र आत्मनिर्भर शिक्षकले आफूले किन राम्रोसँग पढाउन र बुझाउन नसकेको हो, फर्केर हेर्छ। यस्तो गर्ने बेलामा उसले सोच्छ: विद्यार्थीले किन र कसरी नबुझेको हो, के नबुझेको हो; त्यसलाई कसरी बुझाउँदा बुझ्ला? पाठ मात्र होइन, आत्मनिर्भर शिक्षकले के गर्दा विद्यार्थी जिज्ञासु बन्छ? कसरी विद्यार्थीले ज्ञानको खोजी आफै गर्छ? भन्ने कुराहरू पनि निर्याल्छ।

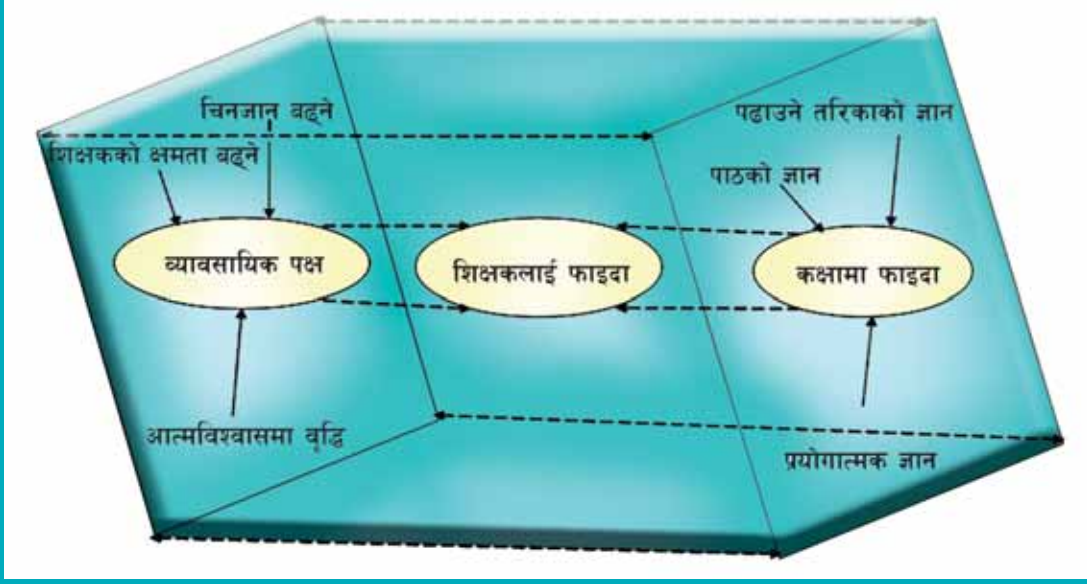
स्वायत्त पेशागत विकास गर्नको लागि आफूलाई चाहिएको कुरा के हो, ठम्याउन सकेमा समस्याको समाधान खोज्न सजिलो पर्छ। नयाँ शिक्षकहरूलाई जानुपर्ने कुराहरू धेरै हुने भएकोले कहाँबाट शुरु गर्ने भन्ने कठिनाई पनि पर्न सक्छ। तर स-साना कुराबाट शुरु गरी निरन्तरता दिएमा अवश्य पनि आत्मविश्वास बढ्नेछ।

२. स्वाध्यायन

स्वायत्त पेशागत विकासको प्रमुख विधि हो, स्वाध्यायन। शिक्षकले सिकाउनको लागि गर्ने कक्षा तयारीको लागि स्वाध्यायन त गरिरहेको हुन्छ नै, साथसाथै आफ्नो कार्यविधि उकास्न स्वाध्यायनलाई कसरी प्रयोग गर्ने हो, विचार पुऱ्याउनुपर्छ। शिक्षकको स्वाध्यायनलाई वस्तुनिष्ठ र परिणामदायी तुल्याउन तलका केही तरिकाहरू अपनाउन सकिन्छ:

२.१. शब्दकोश- शिक्षकको लागि आधारभूत कुरा हो,

स्वायत्त पेशागत विकासबाट शिक्षकलाई पुग्ने फाइदा

भाषा । कुनै पनि पाठ/पाठ्यक्रम, भाषामा पोख्त नभई जान्न र सिकाउन सकिँदैन । विद्यार्थीले राम्रोसँग बुझ्न नसक्नुमा शिक्षक तथा पाठ्यपुस्तकले प्रयोग गर्ने भाषाको दोष ठूलो हुन्छ । पाठ/पाठ्यक्रम लेखिएको भाषाको ज्ञान बालबालिका भन्दा बढी शिक्षकलाई हुनु जरुरी हुन्छ । त्यसैले शिक्षकले पाठ पढाउनुअघि, शब्दकोशबाट आफूलाई राम्रोसँग व्याख्या गर्न नआएका शब्दहरूको स्वाध्यायन गर्नुपर्छ ।

२.२. पाठ्यपुस्तक तथा शिक्षक निर्देशिका- विद्यालय शिक्षामा पाठ्यपुस्तक नभई नहुने वस्तु हो । तर के शिक्षकले पाठ्यपुस्तकलाई राम्रोसित बुझ्नेछ ? विद्यार्थीलाई बुझाउन सक्ने गरी पाठ्यपुस्तक पढ्नेछ ? शिक्षकले कुनै पनि पाठ पढाउँदा पाठ्यपुस्तक तथा शिक्षक निर्देशिका हेरेको हुनुपर्छ । कक्षा सञ्चालनका लागि यो आधारभूत कुरा नै हो । कक्षाको सिकाइलाई राम्रो बनाउन खोज्ने शिक्षकले पाठ्यपुस्तक तथा शिक्षक निर्देशिकामा भएका कमी-कमजोरी नियाल्छ, र त्यसबाट आफूलाई मुक्त पार्छ ।

२.३. अन्य आधारभूत सामग्री- पाठ्यपुस्तक तथा शिक्षक निर्देशिका बाहेक, प्रकाशित तथा आफैँ निर्माण गर्न सकिने विभिन्न सामग्रीहरू विषयगत रूपमा आवश्यक हुनसक्छन् । त्यस्ता सामग्रीको स्वाध्यायन अथवा निर्माण आवश्यक हुन सक्छ । उदाहरणको लागि, प्राथमिक तहमा गणित सिकाउँदा अति आवश्यक सामग्री हो, 'बेस टेन ब्लक्स' । ब्लक्स भने पनि सिन्का तथा गेडागुडीलाई दश तथा सयको मुठामा राखेर 'बेस टेन ब्लक्स' बनाउन सकिन्छ ।

२.४. इन्टरनेट- नेपालका सबै विद्यालयमा इन्टरनेटको सुविधा उपलब्ध छैन । तर जहाँ छ, त्यहाँ इन्टरनेटबाट शिक्षणविधिलाई उकास्न सकिने नयाँ-नयाँ तरिकाहरू हामी

विश्वभरि खोज्न सक्छौं । हामीलाई जानकारी चाहिएका कुराहरूको मुख्य शब्द ('क्वर्ड') GOOGLE (google.com) tyf BING (bing.com) जस्ता 'सर्च इन्जिन'मा हालेर विभिन्न ज्ञान आर्जन गर्न सक्छौं । नेपालमा शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र (nced.gov.np) ले पनि इन्टरनेटबाट विभिन्न सामग्रीहरू शिक्षकलाई प्रदान गर्ने तयारी गरिरहेको छ । साथै, नेपालका विभिन्न शैक्षिक तथा साहित्यिक सामग्रीहरू हेर्न/डाउनलोड गर्न सकिने इन्टरनेट पुस्तकालयले (pustakalaya.org) पनि शिक्षकहरूलाई मद्दत पुऱ्याउँछ ।

KHAN ACADEMY (khanacademy.org) जस्ता साइटहरूबाट कक्षाका गुणस्तर उकास्न सकिने भिडियो सामग्रीहरू पनि इन्टरनेटमा हेर्न सकिन्छ । अन्तर्राष्ट्रिय रूपका शैक्षिक तथा साहित्यिक सामग्रीहरू हेर्न/डाउनलोड गर्न SCRIBD (scribd.com) जस्ता साइटहरू पनि प्रभावकारी छन् ।

२.५. पत्रपत्रिका- शिक्षकलाई समाजमा भइरहेका गतिविधिहरूको ज्ञान हुनु अति जरुरी हुन्छ । पाठ्यक्रममा पढाइने कुराहरूलाई समसामयिक गतिविधिसँग जोड्न सकिएमा मात्र त्यो व्यावहारिक हुन्छ । यसको लागि पत्रपत्रिकाले मद्दत गर्छन् ।

३. समूहगत अध्ययन

ज्ञानको ज्योति बाँड्नाले उज्यालो बढ्छ । समूहगत रूपमा अध्ययन गरेमा शिक्षकको स्वाध्यायनमा प्रतिक्रिया पाइने हुनाले ज्ञान तथा आत्मविश्वास बढ्छ । साथै, आफू एकलैले समाधान गर्न नसकिने कुरालाई मिलेर समाधान गर्न सकिन्छ । समूहगत अध्ययनलाई दुई प्रकारमा विभाजन गर्न सकिन्छ ।

३.१. विद्यालयगत- शिक्षकका समस्या समाधान गर्न सबभन्दा नजिकको समूह हो, शिक्षकले काम गर्ने विद्यालय । पढाइको

अवधारणा

गुणस्तर बढाउन हरेक विद्यालयमा शिक्षकहरूबीच शिक्षण विधिबारे छलफल हुनु जरुरी हुन्छ। शिक्षकका समस्यालाई उनीहरू आफैँ मिलेर समाधान गर्ने वातावरण बनाउन सक्छन्। यसको लागि शिक्षकले आफ्नो कक्षा अरु शिक्षकहरूलाई देखाई आफ्ना सिकाउने तरिकासम्बन्धी प्रतिक्रिया लिन सकिन्छ। साथै, विषयगत रूपमा भेला गरी छलफल गर्ने समूह पनि बनाउन सकिन्छ। शिक्षकहरू आफैँले आफ्नो समस्याको समाधान गर्न नसके, शैक्षिक ज्ञानमा पोख्त व्यक्तिलाई निम्त्याउन पनि सकिन्छ।

३.२. विद्यालय बाहिर- एउटै विद्यालयमा काम गर्ने शिक्षकबीच खुला रूपमा आ-आफ्नो शिक्षण विधिबारे छलफल गर्न अप्ठ्यारो हुन सक्छ। साथै, एउटा मात्र विद्यालयमा विषयगत रूपमा छलफल गर्न शिक्षकको सडुख्या अपुग हुन सक्छ। यस्तो अवस्थामा नजिकका विद्यालय शिक्षकहरूसँग मिली समूह बनाउन सकिन्छ। विषयगत तथा कक्षागत रूपमा यस्ता समूह बनाई, पाक्षिक अथवा मासिक भेला गरी शिक्षकका समस्याको समाधान आफैँ गर्न सकिन्छ।

४. स्वायत्त पेशागत विकासका फाइदा

स्वायत्त पेशागत विकासको सबभन्दा ठूलो फाइदा भनेको शिक्षक आफैँ आफ्नो समस्या समाधान गर्न सक्ने हुनु हो। यसमा शिक्षकले ठूलो लगानी पनि गर्नुपर्दैन। स्वायत्त पेशागत विकासले शिक्षकको जीवनमा महत्त्वपूर्ण भूमिका राख्ने कुरा अनुसन्धानहरूले पनि देखाएका छन्। मुसयिकावा तथा लुब्बेन (२००५) को अध्ययनले स्वायत्त पेशागत विकासले कक्षामा मात्र नभई, शिक्षकको व्यावसायिक पक्षमा पनि फाइदा पुऱ्याएको देखाएको छ।

५. नेपालको परिवेशमा स्वायत्त पेशागत विकास

शिक्षक मासिकका विगतका अड्डहरूमा देखिए जस्तै नेपालमा शिक्षकको स्वाध्यायनको अवस्था कमजोर छ। पाठ्यपुस्तक बाहेकका अरु सामग्रीहरू पढ्ने शिक्षकहरू कम छन्। विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तर बढाउने समूहभन्दा राजनीतिमा लागेका शिक्षक समूहहरू बढी छन्। विद्यालय बाहिर पनि विषयगत तथा कक्षागत

भेलाभन्दा पार्टीगत/ युनियनगत भेलाहरू बढी हुने गर्छन्।

स्वायत्त पेशागत विकासको अवधारणा एकदमै नौलो पनि होइन। हाल प्रचलित दशमहिने तालिमको पाँच महिना त स्वाध्यायनमा आधारित छ। हालसालै शुरु भएको शिक्षकको पेशागत विकास कार्यक्रममा पनि स्वाध्यायन तथा समूहगत अध्ययनका पाटाहरू पाइन्छन्।

सरकारी कार्यक्रम नभए पनि केही जिल्लाका विद्यालय शिक्षकहरूबीच विषयगत/कक्षागत समूह, मोबाइल मिटिङ आदि सञ्चालित हुँदै आएका छन्। उदाहरणका लागि, ललितपुरका चौध विद्यालयका शिक्षकहरू पाक्षिक रूपमा एकअर्काको विद्यालयमा भेला गरिरहेका छन्। हालसालै शुरु भएको यो कार्यक्रमलाई स्थानीय गैरसरकारी संस्थाले सहयोग गरिरहेको छ। विषयगत रूपमा भेला हुने यो समूहमा, शिक्षण विधिको आदान-प्रदान तथा समस्या समाधानका बारेमा छलफल हुन्छ।

यसरी नेपालमा स्वायत्त पेशागत विकासको अवस्था कमजोर भए पनि यो नौलो कुरा चाहिँ हैन। स्वायत्त पेशागत विकासमा खटिएका आत्मनिर्भर शिक्षक तथा शिक्षक समूहहरू पनि छन्; तर एकदम कम मात्रामा।

अवश्य पनि स्रोत सामग्रीको कमी छ। पाठ्यपुस्तक समेत समयमा नपुग्ने विद्यालयहरू छन्। विद्यार्थीको चाप बढी भएका ठाउँहरू पनि धेरै होलान्। शिक्षकसँग समय पनि नहोला। केही शिक्षकको तलब पनि अति न्यून छ।

तर पनि यस्ता कारणहरूको लाम लगाएर शिक्षक आफ्नो दायित्वबाट पन्छिन सक्दैन। शिक्षक आफ्नो दायित्वबाट पन्छियो भने देश नै धरापमा पर्छ। माथिका कारणहरूलाई आफ्ना समस्याका रूपमा राख्ने शिक्षकले पहिले आफूसँग सोध्नुपर्छ- शिक्षकले के गरेको छ, त्यसको समाधानको लागि? के शिक्षकले जति तलब खान्छ, त्यसअनुसार आफ्नो दायित्व पूरा गरेको छ?

शिक्षक आफैँ नै आत्मनिर्भर भई आफ्नो कक्षा तथा विद्यालयको गुणस्तर वृद्धिमा जीउ-ज्यान नलगाएसम्म देशको शैक्षिक विकास असम्भव छ।

(डा. शाक्यले प्राथमिक शिक्षकको स्वायत्त पेशागत विकासको बारेमा शोधकार्य गरी कोबे विश्वविद्यालय, जापानबाट विद्यावारिधि गरेका छन्।)

मकालु यातायात बस सेवा

काठमाडौँबाट		वीरगञ्ज	विहान ८, १०:१५	काठमाडौँतर्फ	कलैया	विहान ८ बजे
काकडभिट्टा	विहान ५ बजे		११, ११:३५ बजे	काकडभिट्टा	डेटौडा	विहान ११ बजे
भद्रपुर	विहान ५:१५ बजे	भरतपुर	बेलुकी ८:१५ बजे	भद्रपुर	वीरगञ्ज	विहान ८, ९, ११:३०
मधुमल्ल	विहान ५:१५ बजे		विहान ८:४५ बजे	मधुमल्ल	शिवनगर	बेलुकी ८:३० बजे
धरान	विहान ५:५० बजे	शिवनगर	दिउँसो १२:१५ बजे	धरान	भरतपुर	विहान ५:३० बजे
विराटनगर	विहान ५:२०, ६:४५	टौडी-पर्सा	दिउँसो १२:१५ बजे	विराटनगर	पर्सा	विहान ५:४५ बजे
राजविराज	विहान ६ बजे	टौडी-खोलासिमल	दिउँसो १:४५ बजे	इटहरी	मेघौली	विहान ६:३० बजे
सिरहा/माडर	विहान ६:४५ बजे	पर्सा-कपिया	दिउँसो १:४५ बजे	राजविराज	टौडी-खोलासिमल	विहान ६:३० बजे
मलंगवा	विहान १०:४५ बजे	पर्सा-कपिया	दिउँसो २:१० बजे	सिरहा/माडर	पर्सा-कपिया	विहान ६:३० बजे
जनकपुर	विहान ७:१५ बजे	दिउँसो २:३० बजे	दिउँसो २:३० बजे	लहान	जगतपुर	विहान ७:१५ बजे
कलैया	विहान १०:१५ बजे	दिउँसो ३ बजे	दिउँसो ३ बजे	मलंगवा	नारायणघाट	विहान ६:१५, ६:४५

टिकट पाइने स्थान: कलैया: ४२७७५२/४२८१९७२ सुन्धारा: ४२५३१४२ गौशाला: ४४८७९३ लुगनखेल: ५५३४३५९ धरान: ०२५-२०३७२ विराटनगर ०२१-३०७२७ राजविराज: ०३१-२००९१ लहान: ०३३-६०३६६ सिरहा: ०३३-२०१३१, मलंगवा: ०४६-२००४२ वीरगञ्ज: ०५१-२१५२६, डेटौडा: ०४७-२०५३५।

यात्रुहरूको सुविधाका लागि गौशाला र सुन्धाराबाट निशुल्क मीनीबस सेवा उपलब्ध

हेड अफिस कलैया काठमाडौँ, फोन: ४२७७५५२/४२८१९७२

काठमाडौँतर्फ

विहान ५ बजे
विहान ४:५० बजे
विहान ४:५० बजे
विहान ४:२० बजे
विहान ४:३० बजे
विहान ५, ५:२०
६:३०, ७ बजे
विहान ५:३० बजे
विहान ५:१५ बजे
६:१५, ७
७:१५, ९ बजे
विहान ५:१५ बजे

विहान ८ बजे
विहान ११ बजे
विहान ८, ९, ११:३०
बेलुकी ८:३० बजे
विहान ५:३० बजे
विहान ५:४५ बजे
विहान ६:३० बजे
विहान ६:३० बजे
विहान ६:३० बजे
विहान ६:३० बजे
विहान ७:१५ बजे
विहान ६:१५, ६:४५
७, ७:३०, ८, ८:१५
८:४५, दिउँसो ३ बजे

खल्तीभरि शैक्षिक सामग्री

स्थायी त परै रह्यो, उनी अस्थायी वा राहत दरबन्दीका शिक्षक पनि होइनन्। 'निजी स्रोत' अन्तर्गत परेकाले उनको तलब निकै कम छ। तर उनी राम्रो पढाउनेमा मात्र गनिंदैनन्; विद्यालय, शिक्षक, विद्यार्थी र अभिभावकका गतिला सहयोगी पनि हुन्। पर्वतको थापाठाना गाविसस्थित थापाठाना माविका शिक्षक गणेश शर्मा पौडेलको सबैभन्दा ठूलो विशेषता चाहिँ मौलिक शिक्षण प्रयास हो।

सामान्य शिक्षकहरू विद्यालय समयमा चक, डस्टर, कलम र शिक्षण सहयोगी पुस्तक साथमा राख्छन्। तर पौडेल भने ऋण्डै तीनदर्जन शैक्षिक सामग्रीसँगै दैनिक जीवनमा उपयोगी हुने अन्य थुप्रै सामग्री साथमा राख्छन्।

गणित र विज्ञान विषयका मावि शिक्षक पौडेलको साथमा तीन-चार थरी कलम, बोर्डमार्कर, डिक्सनरी, हाते लेन्स, गम, कैंची, क्याल्कुलेटर, पेन्सिल, पेपर, ग्लासकटर, स्टाप्लर, आलपिन हुन्छन्। यति मात्रै हैन, नाप्ने टेप, फेविकल, लाइटर, टर्चलाइट, ब्यान्डेज, पेचकस, स्केल, मैनबती, कम्पास, टिपेक्स, थर्मामिटर, नड्कट, चुम्बक, पानीको धारा जोड्ने सामान, सियो-धागोलगायतका तीनदर्जन सामान उनको साथमा हुन्छन्।

आफू परनिर्भरतामुक्त हुन र शिक्षक, विद्यार्थी तथा अभिभावकलाई सहयोग गर्ने उद्देश्यले सात वर्षदेखि यस्ता सामान बोक्न थालेको उनी बताउँछन्। भन्छन्, "कक्षामा प्रयोगात्मक क्रियाकलाप गर्दा विद्यार्थीलाई सिक्न थप मद्दत पुग्छ; विद्यार्थीले

सुनेर, घोकेरभन्दा प्रत्यक्ष देखेर बढी जान्दछन्। साथमै सामान भएपछि त्यसो गर्न सजिलो हुनेभयो।"

विहान बेलुकीको खानाबाहेक दिउँसो चियाखाजा नखाने पौडेलले त्यही खर्चबाट सामान जुटाउँछन्। सबै सामान उनी कमिज, इस्टकोट र पाइन्टको खल्तीमा राख्छन्। यसका लागि कपडा सिलाउने बेलामै बलियो, धेरै र ठूला खल्ती बनाउन लगाउँछन्। "मलाई राम्रो हैन, बलियो चाहिन्छ", पौडेल भन्छन्, "चार कक्षा पढ्ने बेलदेखिकै बानी हो। तर पढाउन थालेपछि भने यसलाई व्यवस्थित बनाएको हुँ।"

विद्यार्थी पनि शैक्षिक सामग्री बोक्ने शर्माको बानीले निकै खुशी छन्। ८ कक्षाकी छात्रा सपना श्रेष्ठ भन्छन्, "तर गणेश सरको यस्तो व्यवहार र सहयोगले विद्यालयको वातावरण सहज बनेको छ। यसले हामीलाई पनि पढ्न र थप शिक्षा आर्जनमा सहयोग पुऱ्याएको छ।" पौडेलले पढाउने बेला जे विषयको चर्चा हुन्छ तुरुन्तै गोजीबाट त्यही सामान निकालेर विद्यार्थीलाई देखाइहाल्छन्। जस्तो नेपालको ऋण्डाको कुरा आएमा उनी तत्कालै कागज काट्न थाल्छन् र विद्यार्थीलाई पनि बनाउन लगाउँछन्।

पौडेललाई विद्यालयले मासिक ७ हजार ४ सय रुपैयाँ तलब दिन्छ। घरमा दुईछाक खान-लाउन समस्या नभएकाले उनले आधा तलब विद्यालयको पुस्तकालयमा पुस्तक सङ्ख्या बढाउन तथा साथमा राख्ने सामान किन्नमा प्रयोग गर्छन्। शहर-बजार फरेको बेला पनि सामग्री साथै राख्ने उनले फर्किँदा अनिवार्य रूपमा पुस्तकालयमा कुनै न कुनै पुस्तक किनेर लैजान्छन्।

विद्यालयका प्रधानाध्यापक विष्णुप्रसाद शर्माले शिक्षक पौडेलको यस्तो कामले आफूहरूलाई निकै सहयोग पुगेको र विद्यार्थीलाई पढ्नमा थप उत्साह थपेको बताए। "कसैलाई पनि कुनै चिजको आवश्यकता परेमा उहाँले निःशुल्क उपलब्ध गराउनुहुन्छ", उनले भने, "हामीलाई पनि कुनै सामान सकिएजस्तो हुँदैन।" विद्यालयमा नभएका सामान पनि पौडेलको साथमा हुने भएकाले केही कुराको खाँचो नहुने र पौडेलले विद्यालयको कुनै पनि शिक्षण सामग्री प्रयोग नगरेको विद्यालयले जनाएको छ।

पौडेलले तीन वर्षदेखि लाइब्रेरियनको जिम्मेवारी पनि सम्हाल्दै आएका छन्। उनी सबै विद्यार्थीलाई 'तपाईं'ले सम्बोधन गर्छन्। त्यसैले विद्यार्थीबीच साथीभाइको जस्तो सम्बन्ध बनेको छ भने पुस्तकालयमा सहज वातावरण। कतिपय विद्यार्थी लाजले पुस्तकालय नजाने प्रवृत्ति देखिएको र पछि उनकै व्यवहारका कारण सहजै जाने गरेका प्रशस्तै उदाहरण छन्। "सर भएको बेला निकै उत्साहका साथ पढ्ने वातावरण हुन्छ", छात्रा पूजा कुँवरले भनिन्, "पढ्ने र सिक्ने कुरा वातावरणमा पनि भर पर्ने रहेछ।"

विद्यालय निरीक्षक राजेन्द्रबहादुर क्षत्रीले पौडेलको कामप्रति सबै सकारात्मक रहेको बताए। "काम गरे जुन क्षेत्रमा पनि सफल भइन्छ भन्ने उदाहरण हो", क्षत्रीले भने, "उहाँको पढाउने शैलीले पनि विद्यार्थीले निकै मन पराएको देखेको छु।" क्षत्रीले पौडेलले पढाएको कक्षा अवलोकन गर्दा पनि अन्यत्र भन्दा निकै फरक पाउने बताए। "यसले पनि म आफूलाई निकै उत्साही बनाएको छ", निरीक्षक क्षत्रीले भने, "विद्यार्थीलाई सहयोग नपुऱ्याउने कुरै भएन।" 📖

सुनौं त, विद्यार्थी के भन्छन् !

गुरुआमा ! हामीलाई, धेरै खेलाउनुहोस्
खेलसँगै हामीलाई, धेरै सिकाउनुहोस् ।
हामीलाई धेरै-धेरै वस्तु देखाउनुहोस्
हामीलाई धेरै-धेरै ठाउँ देखाउनुहोस् ।

हामी साना-साना बालक खेल्न मन पराउँछौं
कलिला छौं ठिक्क मात्र सिक्न हामी सक्छौं ।
हामीलाई तपाईंका साथ बसाल्नुहोस्
नगिचैमा बसी हाम्रो मन हौस्याउनुहोस् ।

हामीबाट गुरुहरू टाढा नभैदिनुस्
हाम्रो इच्छा आकांक्षालाई कुल्ची नगैदिनुस् ।
बगैचामा डुलाउनुस् फूल हेराउनुस्
गाउँघर डुलाएर मन फेराउनुस् ।

कहिले के कहिले के गरी सिकाउनुस्
सधैंभरि एउटै कुरा मात्र नसिकाउनुस्
एउटै कुरा सिक्दा हामीलाई निछ्याट लाग्दो हुन्छ
नयाँ-नयाँ कुरा सिक्न मन लाग्दो हुन्छ ।

आज क-ख भोलि क-ख, पर्सि पनि क-ख
कति दिन घोक्नुपर्ने हामीले सधैं क-ख ?
आकार, इकार, उकारको ज्ञान हामीलाई दिनुस्
एकार, ऐकार, ओकार, औकार हामीलाई सिकाइदिनुस्

एकदेखि सयसम्म कण्ठ गर्ने होइन
अंक-अंक जोड्न हिसाब हामीले सिक्ने होइन ?
त्यो पनि त खेलको नै माध्यमले सिक्छौं
कण्ठै-कण्ठ गर्दा हामी कति दिन टिक्छौं ?

रातो, नीलो, पहेँलो, रङ छुट्याउन लगाउनुस्
रङ्गै-रङ्गमा हाम्रो मनको आलस्य भगाउनुस्
कैले काहीं गीत पनि गाउन लगाउनुहोस्
हाउभाउ अभिनय गर्न लगाउनुहोस्

कक्षाकोठा मात्र हामीलाई उकुसमुकुस हुन्छ
खुला वातावरण भए मन स्वच्छ हुन्छ ।
हाँसी-हाँसी, नाची-नाची सीप सिक्न दिनुस्
साथीसङ्गी माला गाँसी खेल खेल्न दिनुस् ।

कसैलाई काख राखी, कसैलाई पाखा
नगाउनुस् है गुरुआमा, पक्षपातको भाखा ।
हामी सबैलाई सधैं बराबरी मानी
सीप सिकाइदिनु आफ्नै छोराछोरी ठानी ।

हामी कति गल्ती गर्छौं, कति सही गर्छौं
हेरी बुझी सल्लाह दिनुस् हामी त्यही गर्छौं ।
बालक छौं गल्ती धेरै गर्न सक्छौं हामी
सम्झाइदिनुस् गुरुआमा ! सुधार गर्छौं हामी ।

आज हामीले के के सिक्छौं हामीलाई जाँची लिनुस्
हाम्रा अक्षर हेरी जाँची स्याबासी नै दिनुस् ।
ठूला आँखा देखाएर हामीलाई नतर्साउनुस्
हामीमाथि स्नेहको जलधारा वर्षाउनुस् ।

कक्षाकोठाभित्र आउँदा हातमा लठ्ठी किन ?
लिई आउनुहुन्छ गुरु, हामीलाई दण्ड दिन ?
लठ्ठी देख्दा हाम्रो मन ओइलाएर आउँछ,
जानौं सिकौं भन्ने भित्री आकांक्षा नै भाग्छ ।

सानो गल्ती गर्दा किन बन्नुपर्छ मुर्गा ?
त्यो पनि रे घोप्टो परी पक्डी कानको लुर्का
एकछिन होइन घण्टासम्म मुर्गा बनाउने
काम नहोस् गुरुआमा नामै गन्हाउने

लठ्ठी देख्दा हामीलाई कैले भागौं जस्तो लाग्छ,
ठूला आँखा तय्या देख्दा हामीलाई डर लाग्छ ।
गुरुबाबा ! गुरुआमा ! आफूमात्रै किन
गफ गरी बस्नुहुन्छ ? हामीलाई बिसिकन

कक्षाकोठाहरू सजाई, रंगीचंगी पारी
ज्यालढोका खुला राखी हावा लाग्ने गरी ।
बस्नलाई सजिलो र सफा कोठा दिनुस्
हामी सबलाई एकेक गरी पढ्न सिकाइदिनुस् ।

घण्टी बित्ने लाग्यो गुरु आउनुस् अब छिटो
गफै-गफमा समयलाई नबनाउनुस् पिठो ।
सधैंभरि पैसाको नै कुरा गर्नु हुन्छ
ममता नै नपाउँदा हाम्रो मन रुन्छ ।

धनको लागि मात्रै शिक्षक, जागिर खाको भए
छोड्नुस् गुरु शिक्षक जागिर अन्तै गर्नुस् तय ।
शिक्षकको जागिरले धनी छै को भा छ ?
धनलाई दाँज्नु हुन्छ विद्या कर्म माछ ?

आज हामी साना-साना भोलि ठूला होउँला
नेपालको विकासमा हामी सरिक होउँला ।
गुरुबाबा, गुरुआमा हाम्रो बन्ती यै हो
नयाँ नेपाल बनाउने बाल माग यै हो ।

(२०६२ सालमा रोल्पा जिल्ला शिक्षा कार्यालयद्वारा सञ्चालित 'होल स्कूल एप्रोच' तालिमको क्रममा जनसेवा उमावि, राङ्गसी, रोल्पाका स्रोतव्यक्ति लोककुमार श्रेष्ठ (लोक आलोक) द्वारा कवितात्मक शैलीमा प्रस्तुत यो माग या आग्रहपत्रमा व्यक्त विद्यार्थीका भावना अन्य शिक्षक एवं स्रोतव्यक्तिहरूका निमित्त समेत उपयोगी र चाखलाग्दा हुनसक्ने ठानेर यहाँ प्रकाशित गरिएको हो । -सं.)

आवरण

सुदर्शन घिमिरे

पढ्नसँगै सोचन पनि सिकाऊँ

लक्ष्मण उप्रेती

बर्दिया; तारातालको त्रिशक्ति प्रावि अरु धेरै सरकारी स्कूलभन्दा भिन्न छ। त्यहाँ हरेक कक्षामा भरिभराउ शैक्षिक सामग्री छन्। विद्यार्थीको बसाइ अन्तरक्रिया गर्न मिल्ने किसिमको छ। बिहान कक्षा शुरु हुनासाथ विद्यार्थीले पालैपालो समाचार भन्ने गर्छन्। उनीहरू आफूले देखे-सुनेका नयाँ-नयाँ कुरालाई आफ्नै शैलीमा समाचार बनाउँछन्। कक्षा १ का 'ग्रेड टिचर' भाष्कर उपाध्यायले समाचार भन्ने कारणले नै उनीहरूमा निर्धक्कसित बोल्ने बानीको विकास भएको पाएका छन्। बालबालिकाहरूमा स्कूलमा समाचार भन्नका लागि हरबखत नयाँ के भइरहेको छ भनेर चनाखो हुने, सोच्ने र विश्लेषण गर्ने क्षमताको पनि विकास भएको उपाध्यायको अनुभव छ।

त्रिशक्ति प्राविले यो काइदा ललितपुरको रातो बङ्गला स्कूलबाट सिकेको हो। त्रिशक्ति प्राविका शिक्षक राजेन्द्र खनालले सात वर्षअघि रातो बङ्गलामा अढाइ महिने तालिम लिएका थिए। बालबालिकाको सोच्ने क्षमता विकासका लागि रातो बङ्गलामा एउटा कक्षामा एउटा विषयलाई केन्द्रबिन्दुमा राखेर पढाउने गरिएको डाइरेक्टर डा. शान्ता दीक्षित बताउँछन्। उनको स्कूलमा कक्षा १ का लागि 'स्कूल चिन्तौ' भन्ने कुरालाई केन्द्रमा राखेर पाठ्यक्रम बनाइएको छ

र वर्षभरिका क्रियाकलाप मुख्य रूपमा यसैमा लक्षित हुन्छन्। यस अन्तर्गत स्कूलमा के के कुरा छन् ? ती कहाँबाट आएका हुन् ? कसरी बन्छन् ? स्कूलमा को-को के-कस्तो काम गर्छन् ? स्कूलको घर के-के कुराले बनेको छ ? ती कुराहरू कहाँबाट आउँछन् ? लगायतका स्कूलसित सम्बन्धित कुराहरू पर्दछन्। यसैगरी हरेक कक्षाका निम्ति सान्दर्भिक विषय र क्रियाकलापहरू निश्चित गरिएका छन्।

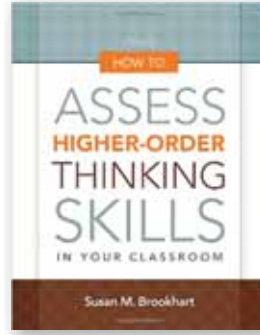
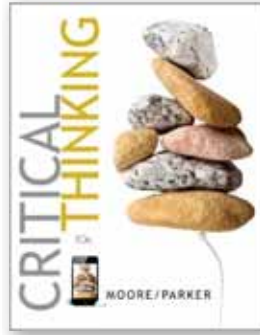
ललितपुरमै रहेको निजी क्षेत्रको अर्को स्कूल युलेन्सले पनि विद्यार्थीको सोच्ने क्षमता बढाउने किसिमको शिक्षण शैली प्रयोग गर्ने गरेको प्रिन्सिपल मेदिन लामिछाने बताउँछन्। उनका अनुसार, कुनै पनि नयाँ पाठ पढाउन शुरु गर्नुअघि हरेक शिक्षकले विद्यार्थीसित छलफल गरेर सम्बन्धित विषयमा विद्यार्थीले के-के जानेका छन् र के सिक्न चाहन्छन् भन्ने कुराको सूची बनाउँछन् त्यसपछि शिक्षकले विद्यार्थीका जिज्ञासालाई पाठ्यक्रमसित भिडाउँछन्। विद्यार्थीले जान्न चाहेको कुरा सम्बन्धित पाठ्यक्रमले तोकेको कुनै बुँदा या पक्षभिन्न परेन भने शिक्षकले त्यसलाई समेत समेटेर नयाँ शिक्षण योजना बनाउँछन्। लामिछानेको अनुभवमा, विद्यार्थीले जान्न चाहेको कुरा र पाठ्यक्रमले तोकेको कुराबीच खासै अन्तर हुने गरेको चाहिँ छैन।

यो काम यतिमै सीमित रहँदैन। शिक्षकले तोकिएको विषय वा पाठ पढाइसकेपछि विद्यार्थीले के कति सिके भनेर मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने हुन्छ। त्यसनिमित्त विद्यार्थीसित पहिले भएको ज्ञान (knowledge- K), विद्यार्थीले जान्न चाहेको नयाँ कुरा (want- W) र सिकेको कुरा (learning- L) लाई तीन महल बनाएर राखिन्छ। तीनवटा शब्दको पहिलो अक्षरलाई जोडेर यसलाई *केडब्ल्युएल चार्ट* नाम दिइएको छ। "यसले एकातिर विद्यार्थीलाई तिमिले यो-यो सिक्नुपर्छ भनेर जबरजस्ती नगरी उनीहरूको रुचि र माग अनुसार सिकाउने कुरा प्रत्याभूति गर्दोरहेछ भने अर्कोतिर यसले विद्यार्थीलाई जिज्ञासा राख्न र भिन्न तरिकाले सोच्न प्रेरित गर्दोरहेछ।" लामिछाने भन्छन्, "यो तरिकाले पढाउँदा विद्यार्थीहरूको सोच्ने क्षमतामा महत्वपूर्ण परिवर्तन आएको मैले महसुस गरेको छु।" शिक्षकले विद्यार्थीलाई कतिको प्रश्न गर्न उक्साउँछन्, सम्बन्धित विषयवस्तु सिकाउनलाई कतिको उपयोगी (व्यावहारिक, प्रयोगात्मक, खोज र सिर्जनात्मक आदि) शिक्षण विधि र क्रियाकलाप

अपनाउँछन् भन्ने कुराले विद्यार्थीको सोच्ने क्षमता अभिवृद्धि गराउने सवालमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने उनको अनुभव छ।

रातो बङ्गलाले बालबालिकाहरूलाई सिर्जनात्मक तवरले सोच्न प्रेरित गर्न भनेर बुन्ने, चित्र कोर्ने, काठको काम र डकमीको कामलगायतका आफ्नै नयाँ सिर्जना गराउने काम दिने गरेको छ। डा. दीक्षित भन्छन्, "कथाहरू सुनाएर तिमि चाहिँ कस्तो कथा सुनाउँछौ भनेर उनीहरूलाई पनि कल्पना गर्न प्रेरित गरिन्छ। माथिल्ला कक्षाहरूमा त कथा नै लेख्न लगाउँछौ। *क्रिएशन वाइ सिइइ एण्ड डुइइ* भन्ने मान्यतामा आधारित रहेर हामीले क्रियाकलापहरू गर्ने गरेका छौ।" यस्तै समस्या समाधान बारे सोच्ने क्षमता विकास गर्नका खातिर सो स्कूलले कुनै पनि समस्यालाई राम्रोसित बुझ्ने टेक्निकहरू सिकाउँछ र समस्या बुझिसकेपछि त्यसको सही समाधान गर्ने उपाय खोजी गर्न लगाउँछ। यस्ता कुराहरूले कक्षामा सैद्धान्तिक गफ मात्र नभएर तत्काल आइपरेको समस्यामा विद्यार्थीहरूलाई नै बुझ्न र समाधान गर्न प्रेरित

आवरण

उच्च तहको सोचाइ सीपबारे अंग्रेजीमा त प्रशस्तै सन्दर्भ सामग्रीहरू प्रकाशित भइरहेका छन् नै, नेपालीमा पनि प्रकाशित हुन सुरु गरेको छ।

गर्छ। हुन पनि “किनकि वास्तविक समस्यासित साक्षात्कार गरेर मात्र अनुभव हासिल हुने र त्यसबाट विद्यार्थीमा आत्मविश्वास बढ्ने हुन्छ।” डा. दीक्षितले आफ्नो अनुभवको निष्कर्ष सुनाइन्, “विद्यार्थीमा सोच्ने क्षमताको विकास गराउने काम त्यति सजिलो छैन। तर शिक्षकहरूमा लगनशीलता र सिर्जनशीलता छ र उनीहरूले उपयुक्त शिक्षणविधिको प्रयोग गर्छन् भने यो काम असम्भव पनि छैन।”

नेपालका धेरै स्कूलहरूले आ-आफ्नै पाराले अतिरिक्त क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्दै आएका छन्। वादविवाद, निबन्ध, वक्तृत्वकला, सिर्जनात्मक लेखन/चित्रकलालगायतका प्रतियोगिताहरूले विद्यार्थीमा अन्तरनिहित प्रतिभालाई उजागर गर्न मात्र सघाउँदैनन्, सोचाइको स्तरलाई उच्च पार्न पनि मद्दत गर्दछन्। यस्ता प्रतियोगिताहरू राम्रोसित सञ्चालन हुने गरेका स्कूलका विद्यार्थीहरूको सोच्ने र अभिव्यक्त गर्ने क्षमता त्यस्तो अवसर नपाएका विद्यार्थीको तुलनामा कता हो कता माथि पाइन्छ।

प्राथमिकतामा नै परेको छैन

सामान्यतः समाजको समृद्धि त्यहाँका नागरिकहरूको सोच्ने तरिका र क्षमतासित गहिरो गरी गाँसिएको हुन्छ। बालबालिकालाई सोचन सिकाउने कुरासितै जोडिएर शिक्षा पद्धतिको सुरुआत भएको हो र स्कूलहरूको स्थापना पनि मूलतः यसै कामका लागि भएको हो।

केही दशकअघिसम्म पनि विद्यार्थीलाई निर्दिष्ट ज्ञान हस्तान्तरण या वितरण गर्न सक्नुलाई नै स्कूलको सफलता मानिन्थ्यो भने अहिले त्यो मात्र पर्याप्त हुँदैन। यता आएर समीक्षात्मक तरिकाले सोचन, समस्याहरूको समाधान गर्न र सिर्जनशील हुन आवश्यक छ भन्ने कुरा बलियोसँग महसुस गरिएको छ। यसलाई उच्चस्तरको सोच्ने क्षमता पनि भनिन्छ। (हे. के हो उच्चस्तरको सोच्ने क्षमता)

समीक्षात्मक तरिकाले सिकाउने र त्यस्तो क्षमताको विकास गर्ने कामलाई स्कूलकै सबभन्दा महत्त्वपूर्ण काममा राख्न थालिएको छ। युरोप र

अमेरिकालगायतका विकसित देशले धेरै वर्षदेखि स्कूल सुधारको सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण एजेण्डाका रूपमा यसैलाई स्वीकारेका छन्। नेपालको शिक्षा सुधारको सन्दर्भमा भने यो विषयले उचित महत्त्व र प्राथमिकता पाउनै बाँकी छ। आठ वर्षअघि एसएलसी परीक्षासम्बन्धी अनुसन्धान गर्न बनेको टोलीको नेतृत्व गरेका शिक्षाविद् एवं त्रिभुवन विश्वविद्यालयका पूर्व उपकुलपति केदारभक्त माथेमा भन्छन्, “सोच्ने क्षमताको विकास गराउने सन्दर्भमा नेपालका अधिकांश स्कूलहरूको अवस्था खराब मात्र होइन, दयनीय नै छ। यसबारेमा नीतिनिर्माताहरूले पनि चासो देखाएका छैनन्।”

सोच्ने क्षमता समाजसापेक्ष हुन्छ। बालबालिकाको सोच्ने तरिका र क्षमतामा सिङ्गो समाजको मूल्यमान्यता, सोचाइको स्तर, संस्कृति आदिको प्रभाव परेको हुन्छ। स्कूल पनि समाजसापेक्ष नै हुन्छ जसले अभिभावकको अपेक्षालाई उपेक्षा गर्न सक्दैन। फलतः अहिले पनि स्कूलका सबै परीक्षाहरूमा स्मरण पक्षलाई सबैभन्दा बढी महत्त्व दिन छाडिएको छैन। नयाँ-नयाँ ‘आइडिया’ ल्याउने बच्चालाई भन्दा कुनै पाठ कण्ठाग्र पार्ने वा धेरै जनाको टेलिफोन नम्बर भन्ने वा यस्तै स्मरण क्षमतालाई मात्र सबभन्दा राम्रो ठान्ने संस्कार र मान्यता अहिले पनि दह्रोसँग रहेकै छ। अन्तिम परीक्षाको त कुरै छाडौं, युनिट टेष्ट र त्रैमासिक परीक्षामा समेत विद्यार्थीको स्मरण पक्षलाई नै ज्यादा जोड दिने गरिन्छ। सम्बन्धित विषयमा विद्यार्थीले मौलिक सोच ल्याओस् भन्ने कुरालाई परीक्षा पद्धतिले नै वास्ता नगरेकोले स्कूलहरूले पनि यसप्रति आँखा चिम्लिने गरेको भेटिन्छ।

यस्तो नभएको भए विद्यार्थीको मौलिकतालाई उजागर गर्न र हुर्काउन स्कूलहरूले आफ्नै तहबाट पनि ठोस पहल र प्रयत्न अवश्य पनि गर्नेथिए। तर त्यस्तो छैन। अरु त अरु, अतिरिक्त क्रियाकलापलाई पनि धेरैहदसम्म जाँचकै तयारीसित गाँस्ने गरिन्छ। त्यसको ज्वलन्त प्रमाण हो, हाजिरीजवाफ प्रतियोगिता। विद्यार्थीहरू सबै क्षेत्रका नयाँ नयाँ कुराहरूसँग अद्यावधिक भएका छन् कि छैनन् भनेर बेलाबेलामा यस खालका प्रतियोगिताहरू

हुनु अवश्य पनि उपयोगी कुरा हो। तर कसले के राम्रोसित सम्झेर भन्यो भन्ने कुराले उच्चस्तरको सोचाइ क्षमताको प्रतिनिधित्व गर्दैन भन्ने कुरा हाम्रो समाजले अझै बुझ्न सकेको छैन, न त स्कूलले नै बुझाईदिन सकेको छ।

कक्षाकोठामा ल्याउनुपर्ने सुधारको कुरासित अभिन्न रूपमा गाँसिएको हुन्छ, पाठ्यक्रम, शिक्षण विधि र मूल्याङ्कन। कक्षामा सुधार ल्याउनका लागि यी तीनवटै पक्षमा एकसाथ सुधारको खाँचो पर्दछ। सोचाइ क्षमताको अभिवृद्धिका लागि पनि यी तीनवटै पक्षमा स्वतः सुधार हुनुपर्छ। “पाठ्यक्रमको समग्र उद्देश्यमा मात्र उच्च तहको सोचाइ सीप विकास गर्ने भनेर लेखेर पुग्दैन। त्यो उद्देश्य हासिल गर्ने गरी पाठ्यक्रमका विषयवस्तुहरू छनोट गर्नुपर्छ।” शिक्षाविद् माथेमा भन्छन्, “तर पाठ्यक्रममा कमी-कमजोरी छ भने पनि त्यसलाई समृद्ध र बलियो पारेर पस्कने काम त शिक्षकको हो। त्यसैले सबभन्दा बढी सुधार त शिक्षण शैली र विद्यालयको वातावरणमा हुनुपर्दछ।” पाठ्यक्रममै विद्यावारिधि गरेका शिक्षाविद् तीर्थ पराजुली पनि पाठ्यक्रममा भन्दा शिक्षण शैलीमै धेरै समस्या देख्छन्। “पाठ्यक्रम भनेको सिकाउने क्रममा विषयवस्तुहरू नछुट्नु भन्नका लागि बनाइएको एउटा चेकलिष्ट मात्र हो। पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेका कुरालाई समाज र परिस्थिति अनुसार सान्दर्भिक बनाएर कक्षामा पस्कने काम त शिक्षकहरूको हो। सबभन्दा धेरै समस्या यही देखिन्छ।”

एसएलसीको अनुसन्धान गर्दा केदारभक्त माथेमाले नेपालको स्कूल शिक्षामा सुधारको सबभन्दा ठूलो बाधक परीक्षा प्रणालीलाई देखेका थिए। त्यसमा तत्काल, अल्पकालीन र दीर्घकालीन सुधार गर्नुपर्ने कुराहरू पहिचान गरेर उनको टोलीले सरकारलाई प्रतिवेदन समेत बुझाएको थियो (एसएलसी सुधारका एजेण्डा, शिक्षक मासिक साउन, २०६५)। सो टोलीले सुझाएका थुप्रै उपायहरूमध्ये सरकारले एसएलसीमा कक्षा १० बाट मात्र प्रश्न सोध्ने एउटा सुझाव मात्र मान्यो। बाँकी सुझावलाई वास्ता गर्न आवश्यक ठानेन। माथेमाले अहिले पनि त्यसबेलाको अवस्थामा खासै सुधार आएको देखेका छैनन्। “विषयवस्तुको ज्ञान सँगसँगै परीक्षाले विद्यार्थीको सिर्जनशीलता, मौलिकता, समीक्षात्मक सोच, कल्पनाशीलता, तर्क र विचारलाई मापन गर्न सक्नुपर्छ।” दुःखी हुँदै उनले भने, “तर दुर्भाग्यवस आज पनि हाम्रो परीक्षाले विद्यार्थीले के-के जान्यो र सिक्यो मात्र होइन, के-के सिक्न बाँकी छ भन्ने कुराको समेत उपेक्षा गरिरहेको छ। अहिले परीक्षाले विद्यार्थीले के-के स्मरण गर्न सक्छ भनेर मात्र जाँचिरहेको छ।”

सिर्जनशील र केही गरौं भन्ने भावना भएका शिक्षकहरूको बाटोमा समेत सबैभन्दा ठूलो

तगारोको रूपमा यही परीक्षा प्रणाली उभिएको छ। यसपालिको एसएलसी नतिजामा सार्वजनिक विद्यालयतर्फ सबैभन्दा उत्कृष्ट नतिजा ल्याएको भनी सरकारद्वारा पुरस्कृत बलम्बु मावि, काठमाडौंका अङ्ग्रेजी शिक्षक माधव गौतम भन्छन्, “हामी शिक्षकहरू आफ्नो सारा ध्यान अन्तिम परीक्षामा विद्यार्थीलाई कसरी ४० अङ्क कटाउने भन्नेमा केन्द्रित गर्न बाध्य छौं। यदि परीक्षामुखी पढाइ नगरी ज्ञान र सिर्जनशीलता बढाउने तरिकाले पढाउन पाउने हो भने हामीले अहिलेभन्दा धेरै राम्रो गर्न सक्छौं।” स्कूल शिक्षाको प्रगतिको बाधक नै परीक्षा प्रणाली बनेको ठान्ने गौतम पनि यसमा जतिसक्दो छिटो सुधार भयो, स्कूलमा सार्थक सुधार उति नै छिटो आउने विश्वास गर्छन्।

तर दोष नीतिनिर्माता, शिक्षा मन्त्रालय र सो अन्तर्गतका कर्मचारीको मात्र छैन, शिक्षकको कमी-कमजोरीको हिस्सा पनि उत्तिकै छ। कक्षाकोठामा राम्रोसित सिक्ने/सिकाउने कार्य नहुनुमा सबैभन्दा बढी जिम्मेवार शिक्षकहरू आफैं हुन् भन्ने कुरा यसका नेताहरूले पनि स्वीकार्न थालेका छन्। शिक्षणलाई जीविकाको बाटो मात्र ठान्ने शिक्षकहरू मात्र हैन, यसलाई रोज्जा पेशाकै रूपमा अपनाउन चाहने शिक्षकहरूमा समेत आवश्यक ज्ञान, शिक्षण सीपको कमी, सिर्जनशील, अनुसन्धानमुखी सोचाइ, सीप र ‘एक्सपोजर’को अभाव पाइन्छ। “उनीहरूमा जाँगरको कमी र राम्रो शिक्षक हुने प्रतिबद्धताको अभाव नभएको भए उनीहरूले पाठ्यपुस्तक होइन, पाठ्यक्रम पढाउने थिए।” शिक्षाविद् डा. पराजुली भन्छन्, “हाम्रा धेरै शिक्षक साथीहरूले पाठ्यपुस्तकलाई नै पाठ्यक्रम बनाउन रुचाउँछन्। पाठ्यक्रमलाई नै पाठ्यक्रम बनाएर पाठ्यपुस्तकलाई विद्यार्थीको लागि सन्दर्भ सामग्री बनाएको दिन मात्र हामी शिक्षकहरू वास्तविक शिक्षक बन्नेछौं र शिक्षामा सबैभन्दा ठूलो सुधार पनि त्यही दिन शुरु हुनेछ।”

अब के गर्ने त ?

सोच्ने क्षमता विकास गर्ने सन्दर्भमा शिक्षा मनोविज्ञानले भयरहित वातावरणलाई पूर्वशर्तको रूपमा लिन्छ। भयरहित र बालबालिकाको अनुकूल वातावरण बनाएर मात्र सिकाउन सकिन्छ भन्ने कुरालाई प्रवर्द्धन गर्ने अवधारणालाई सरकारले

यदि परीक्षामुखी पढाइ नगरी ज्ञान र सिर्जनशीलता बढाउने तरिकाले पढाउन पाउने हो भने हामीले अहिलेभन्दा धेरै राम्रो गर्न सक्छौं।

- माधव गौतम, शिक्षक बलम्बु मावि, काठमाडौं

के हो उच्च तहको सोचाइ सीप

सन् १९५६ मा अमेरिकी शिक्षाविद् बेन्जामिन ब्लुम (सन् १९१३-१९९९) को शैक्षणिक उद्देश्यहरू वर्गीकरण गरिएको पुस्तक 'Taxonomy of Educational Objectives' प्रकाशित भएपछि उच्च तहको सोचाइ सीप (Higher order thinking skills) को अवधारणा आधुनिक शिक्षाको इतिहासमा पहिलोपटक अधि आएको हो। त्यसले मानिसको सोचाइ प्रक्रियालाई दुई भागमा विभाजन गर्‍यो- सामान्य सोचाइ सीप तथा उच्च तहको सोचाइ सीप। सामान्य सोचाइ सीपमा तथ्यहरूको जानकारी लिनु, पुनस्मरण गर्नु तथा अवधारणाको जानकारी हासिल गर्नु जस्ता कुराहरू राखिए भने उच्च तहको सोचाइ सीपभित्र विश्लेषण, समस्या समाधान तथा समीक्षात्मक (critical) चिन्तनलाई सामेल गरियो।

परम्परागत शिक्षण विधिमा तथ्य तथा जानकारी बारे बताइन्छ। तर उच्च तहको सोचाइ सीपअन्तर्गत कसरी सोच्ने भनी सोच्ने तरिका समेत सिकाइन्छ। हरेक व्यक्तिका आफ्नै किसिमका सोच्ने तरिका हुन्छ। कुनै व्यक्तिको सोचाइ सधैंभरि उत्कृष्ट हुने अनि कसैको सोचाइ सधैंभरि निकृष्ट खालको हुने पनि हुँदैन। कुनै पनि विषयवस्तु कण्ठ गर्नु र त्यो विषयवस्तुका बारेमा सोच्नु फरक कुरा हुन्। विषयवस्तु नबुझिकनै कण्ठ गर्न पनि सकिन्छ। तर सोचाइका लागि विषयवस्तु राम्रोसँग बुझ्नु जरुरी हुन्छ। जसलाई हामी अर्थपूर्ण सिकाइ भन्न सक्छौं। उच्च तहको सोचाइ सीप भित्र अर्थपूर्ण सिकाइ, सिर्जनशीलता, विश्लेषण, मूल्याङ्कन, तर्क र कारण, निर्णय, समस्या समाधान र समीक्षात्मक चिन्तनसम्बन्धी सीपहरू पर्दछन्।

अर्थपूर्ण सिकाइ

अर्थपूर्ण सिकाइमा विद्यार्थीहरू स्मरण र बोधमा मात्र सीमित रहँदैनन्। ज्ञानलाई अरू बढी वृहत्तर रूपमा प्रयोग गरिन्छ।

हरेक विषयवस्तुको शिक्षण गर्दा विद्यार्थीहरूले त्यस विषयसँग सम्बन्धित केही तथ्य तथा धारणाहरूको जानकारी हासिल गर्छन् र ती तथ्य तथा धारणाको आधारमा सोच्ने तथा तर्क गर्न सक्ने हुन्छन्। हरेक पटक जब विद्यार्थीले नयाँ समस्या समाधान गर्छन् वा आफूले सिकेका ज्ञानका आधारमा नयाँ सोचाइको विकास गर्छन् त्यसबखत उनीहरू सिकेका कुरालाई स्थानान्तरण तथा रूपान्तरण गरिरहेका हुन्छन्। योसँगै उनीहरूमा बुझाइ क्षमतामा पनि वृद्धि भइरहेको हुन्छ। ब्लुमको परिमार्जित वर्गीकरणलाई लिने हो भने उच्च तहको सोचाइ सीप अन्तर्गत विश्लेषण, संश्लेषण, मूल्याङ्कन र सिर्जना पर्दछन्।

हरेक व्यक्तिलाई वर्गीकृत शैक्षणिक उद्देश्यका बारेमा सिकाउनु भनेको उसलाई कक्षाकोठामा सिकेका कुरालाई समाजमा आवश्यक परेको बखत प्रयोग गर्न सक्षम बनाउनु हो। हरेक व्यक्तिलाई सोच्न सक्ने बनाउनु (being able to think) भनेको सिकेका ज्ञान तथा सीपहरूलाई सिकाइको नयाँ परिवेशमा प्रयोग गर्न सक्ने तुल्याउनु पनि हो। सिकेका कुरालाई अन्य परिवेशमा प्रयोग गर्न सक्नु उच्च तहको सोचाइ सीप हो। अध्ययन समाप्त गरेर विद्यार्थी जब वास्तव संसारमा पुग्छ त्यतिखेरको निमित्त उसलाई मौलिक तथा सृजनशील तरिकाले सोच्न तथा निर्णय गर्न सक्ने बनाउनु पनि शिक्षाको आधारभूत उद्देश्य हो।

समीक्षात्मक सोच

शिक्षाविद्हरू नोरिस तथा इनिसका अनुसार कुनै पनि कुराका बारेमा राम्रोसित जानकारी लिइसकेपछि के गर्ने र कुन कुरामा विश्वास गर्ने भन्ने बारे निर्णय गर्न सक्ने बनाउनु समीक्षात्मक सोचाइ (Critical thinking) को अभीष्ट हो। विद्यार्थीमा सही र गलत, उचित र अनुचित तथा सबैभन्दा उपयुक्त विकल्पको छनोट तथा निर्णय गर्न सक्ने क्षमताको विकास गर्नु पनि शिक्षणको उद्देश्य हो। यसर्थ सोच्न सक्ने बनाउनु भनेको उचित

निर्देशिका नै बनाएर हालै मात्र लागू गरेको छ। सर्वप्रथम स्कूल र विशेषगरी शिक्षक समुदायले यो अवधारणालाई उत्सुकताका साथ स्वागत गर्नुपर्छ र कक्षालाई यति भयरहित बनाउन सक्नुपर्छ, जहाँ विद्यार्थीले आफ्ना मनमा लागेका जिज्ञासा र विचार निर्धक्क राख्न सक्न्। निर्भयताका साथ शिक्षकका क्रियाकलाप र कथनको समेत समीक्षा गर्न सक्न्। शिक्षकले पनि आफूप्रतिक टिकाटिप्पणीलाई हाँसीहाँसी स्वागत गर्ने परिस्थितिमा नै उच्च तहको सोच्ने क्षमता विकास गर्नका लागि ठोस वातावरण बन्छ। शिक्षकले विद्यार्थीलाई आफ्ना कुरा भन्नुअघि वा पाठ्यक्रमका कुरा सिकाउन थाल्नुभन्दा पहिले युलियन्स स्कूलले कै उनीहरूलाई आफ्ना मनमा लागेका कुरा भन्न र आफ्नो तरिकाले सोच्न

अभिप्रेरित गर्नुपर्दछ। यो काम गर्न शिक्षकले कसैलाई सोध्नुपर्दैन र कुनै साइत जुराउनुपर्दैन। त्यसैले केही गरौं भन्ने भावना भएका शिक्षकहरूले तत्कालै सुधारको प्रक्रिया आफैँबाट थाल्न सक्छन्।

प्रसिद्ध चिन्तक जे. कृष्णमूर्ति भन्छन्, “त्रास र भययुक्त वातावरणमा रहेर मानिस सिर्जनशील हुनै सक्दैन।” बालबालिकाको हकमा त त्यस्तो वातावरणले मानसिक विकासमा समेत असर गर्ने कुरा मनोवैज्ञानिकहरूले धेरै वर्षअघि पुष्टि गरिसकेका छन्। त्यसैले आफ्ना विद्यार्थीलाई सिर्जनशील हुन दिने हो भने स्कूल र शिक्षकले विद्यार्थीको मनमस्तिष्कबाट भय र त्रास हटाइदिनुपर्छ। सिर्जनशीलता कसरी बढाउने भन्ने व्याख्या गरिएका पुस्तकहरूमा एउटा कुरा नछुटाई

निर्णय गर्न सक्ने वा समीक्षात्मक क्षमता भएका विद्यार्थीहरू तयार गर्ने भन्ने नै हो। एउटा शिक्षित व्यक्ति आफ्नो व्यक्तिगत, नागरिक तथा व्यावसायिक अधिकार तथा दायित्वका बारेमा जानकार र अधिकार तथा कर्तव्यहरूको प्रयोग गर्दा विवेक प्रयोग गर्न सक्षम हुनुपर्छ।

शिक्षणको उद्देश्य विद्यार्थीहरूलाई कुनै पनि कुराको कारण र परिणाम बारे सोच्न र उचित निर्णय गर्न सक्ने बनाउनु रहेको हुन्छ। उच्च तहको सोचाइको अर्थ हो; अरूको भर नपरी विद्यार्थी स्वयम्ले कारण र परिणाम बारे सोचेर उचित निर्णय लिन सक्नु। विशेष गरी उच्च तहको सोचाइका लागि विचार तथा विवेकको अरू ज्यादा जरुरत पर्दछ। अहिले सञ्चारप्रविधिको विकासले सूचना तथा ज्ञानका स्रोतहरू यति धेरै खुलेका छन् कि तीमध्ये कुन उचित र सही हुन् निर्णय गर्नुपर्ने अवस्था आएको छ। यो निर्णय गर्ने सीप र क्षमता विद्यार्थीहरूमा हुनु आवश्यक छ। त्यस्तै; विद्यालय तथा समाज विविधतापूर्ण हुन्छ। त्यस्तो विविधतापूर्ण संसारमा अरू व्यक्तिहरूसँग कस्तो र कसरी व्यवहार गर्ने जस्ता व्यवहारिक सीपहरू पनि उसलाई आवश्यक पर्छ।

कलाको क्षेत्रमा सोच्न सिकाउनका लागि हार्वर्ड विश्वविद्यालयले 'प्रोजेक्ट जिरो'को अवधारणा विकास गरेको छ; जसलाई 'आर्टफुल थिङ्किङ प्यालेट' नाम दिइएको छ। त्यसमा ६ वटा बुँदामा सोच्नु र निर्णय गर्नुपर्छ। विद्यार्थीले कलाकारको दृष्टिकोण पत्ता लगाउने तर्क गर्ने, विभिन्न आयामबाट सोच्ने र जाँच्ने, अवलोकन गर्ने र वर्णन गर्ने, तुलना गर्ने र एकाअर्काबीचको सम्बन्ध थप्न गर्ने र यसको विषमता बारे पत्ता लगाउने कार्य गर्नुपर्दछ। कलाको समीक्षा गर्ने यी ६ वटा उपागमहरूलाई साहित्य, इतिहास तथा विज्ञानको अध्ययनका क्रममा कसरी प्रयोग गर्न सकिन्छ भन्ने बारेमा पनि उनीहरूले सोच्नु पर्छ।

समस्या समाधान

घोकन्ते विद्याबाट व्यावहारिक जीवनमा आइपर्ने समस्या हल गर्न सकिदैन। कतिपय समस्या समाधानका तरिकाहरू निश्चित हुन्छन् तर धेरै समस्या यस्ता छन् जसको समाधानका तरिका

निश्चित हुँदैनन्। त्यस्ता समस्याका समाधान पहिल्याउने तरिका थुप्रै हुनसक्छन्। समस्या समाधानबाट निस्कने परिणाम पनि अनेक हुनसक्छन् र ती उचित पनि हुन सक्छन्। उदाहरणका लागि, देशको आर्थिक विकास र सामाजिक सुरक्षाका उपायहरू थुप्रै हुनसक्छन्। शिक्षणले यस्ता उपायहरू खोज्ने र प्रयोग गर्ने तरिकाहरूको बारेमा सोच्न सक्ने बनाउनुपर्छ।

ब्रानफोर्ड र स्टेनका अनुसार समस्या समाधानलाई पाँच चरणमा विभाजन गर्न सकिन्छ। उनीहरूका अनुसार समस्याको पहिचान गर्नु, समस्यालाई परिभाषित तथा वर्णन गर्नु, समस्या समाधानका सम्भाव्य उपाय तथा तरिकाहरूको पहिचान तथा खोजी गर्नु, ती उपायहरू अपनाउनु र कार्यान्वयनको असरबारे मूल्याङ्कन गर्नु पर्दछ। शिक्षकको काम शिक्षण तथा मूल्याङ्कन गर्दा विद्यार्थीलाई समस्या समाधानका कार्यहरू दिनुपर्छ। यस सन्दर्भमा समस्या समाधानको सबैभन्दा उत्तम तरिका कुन हो र के कस्ता जोखिमहरू आउन सक्छन् भन्ने बारेमा विद्यार्थीहरूलाई व्यावहारिक तथा सैद्धान्तिक समस्याहरू दिएर समाधान गर्न लगाउन सकिन्छ। यसले विद्यार्थीहरूमा उच्च तहको सोचाइ सीपको विकास गराउँछ। समस्या समाधान गर्ने सीप समीक्षात्मक र सिर्जनात्मक सोचाइ तथा प्रभावकारी सञ्चारका लागि समेत जरुरी हुन्छ। उच्च सोचाइ सीपलाई समस्या समाधानको रूपमा लिँदा शिक्षणको उद्देश्य विद्यार्थीहरूलाई प्राज्ञिक तथा व्यावहारिक जीवनमा आइपर्ने समस्याहरूको पहिचान तथा समाधान गर्न सक्ने बनाउनु हुन्छ। समीक्षात्मक ढङ्गले सोच्न सक्ने हुनु भनेको विश्लेषण गर्ने, समस्या समाधान गर्न सक्ने र अन्ततः सिर्जनात्मक रूपमा कार्य गर्न सक्ने हुनु हो।

विद्यार्थीहरूमा उच्चस्तरीय सोचाइ सीपको शिक्षण तथा मूल्याङ्कन नियमित रूपमा गर्ने हो भने यसका फाइदाहरू क्रमशः देखा पर्दै जान्छन्। जब उनीहरूको सोचाइ सीपको विकास हुन्छ उनीहरूले सबै क्षेत्रमा राम्रो गर्न सक्छन्।

गुरु मैनाली

भनिएको हुन्छ, "अरूले भन्दा भिन्न र मौलिक तरिकाले सोच। जसरी तिम्रो अनुहार संसारका अरू सबै मानिसहरूको भन्दा भिन्न छ। त्यसरी नै तिमिसित अरू मानिसहरूको भन्दा भिन्न र मौलिक विचार र सोच्ने तरिका फरक छ। आफ्नो तरिकाले सोचेर नयाँ-नयाँ आइडियाहरू ल्याऊ।" विद्यार्थीका नयाँ-नयाँ सोच, परिकल्पना र क्रियाकलापहरूलाई स्कूलले स्वागत गर्ने र त्यसलाई राम्रो मान्यता र प्रोत्साहन दिने हो भने हरेक विद्यार्थी स्कूल आउँदा सधैं नयाँ कुरा लिएर आउन थाल्छ।

शिक्षाविद् माथेमा थप्छन्, "विद्यार्थीले किताब पढेर त्यसमा लेखिएका अरूका विचार बोकेर हिँड्ने होइन। विद्यार्थी त्यसो गर्न जन्मिएको

पनि होइन र त्यसका लागि स्कूल आएको पनि होइन। त्यसैले स्कूलले उसलाई अरूका कुरा राम्रोसित सुन्ने, तथ्यहरू पुष्टि भएका हुन्/होइनन् त्यसलाई जाँच्ने, तथ्य र तर्कहरूलाई सापेक्षतामा विभिन्न कोणहरूबाट विश्लेषण गरेर हेर्ने र अन्त्यमा त्यसमा आफ्नो धारणा बनाउन सक्ने कुरा सिकाउनुपर्छ।" त्यसनिमित्त शिक्षकले विद्यार्थीलाई धेरै नै प्रोत्साहन दिनुपर्दछ र विभिन्न क्रियाकलापहरूमा संलग्न गराउनुपर्छ। शिक्षकले त हरेक विद्यार्थीको तर्क र प्रस्तुतिलाई राम्रोसित सुन्ने र उसले दिएको तर्क र कारणमा जायज र तार्किक प्रश्नहरू गरेर उसको विचारलाई अझ परिपक्व एवं परिस्कृत बनाउन मद्दत गर्नुपर्छ। यसो गर्दा अन्ततः विद्यार्थीले राम्रो तरिकाले प्रश्न गर्न पनि सिक्दछ।

आवरण

के सोच्ने- विद्यार्थीको काम हो, तर त्यसलाई कसरी सोच्ने भनेर मात्र सिकाउने काम चाहिँ शिक्षकको हो।

रातो बड्कला स्कूलकी डाइरेक्टर डा. शान्ता दीक्षितको विचारमा, “हचुवामा नभई सत्यतथ्य राम्रोसित बुझेर र विभिन्न कोणबाट विश्लेषण गरेर मात्र धारणाको निर्माण गर्न विद्यार्थीलाई व्यावहारिक रूपमै सिकाउने कुरामा स्कूलहरूले विशेष ध्यान दिनु जरुरी छ। कलिलै उमेरमा बालबालिकालाई सत्यतथ्य बुझ्ने बानी बसाल्ने काम मूलतः स्कूलकै हो। तर शिक्षकहरूले त्यतिबेला मात्र प्रभावकारी तरिकाले सिकाउन सक्छन्, जब आफैँ चियापसलमा वा कक्षामा हचुवाका भरमा कुरा गर्न छाडेर सत्यतथ्य बुझेर र विश्लेषण गरेर बोल्न थाल्छन्। कागले कान लग्यो भन्दा कान छाम्न छाडेर कागको पछिलाग्ने भन्ने नेपाली उखान त्यसै बनेको होइन। सत्यतथ्य गहिरोसित बुझेर र विभिन्न कोणबाट विश्लेषण गरेर सूचना या धारणा सार्वजनिक गर्ने परिपाटीको विकास नभएकोले यस्तो भएको हो।”

त्यसैगरी, स्कूल वा समुदायले भोगिरहेको मुख्य-मुख्य समस्याको बारेमा विद्यार्थीहरूलाई समुदायमै गएर अनुसन्धान गर्न लगाउने, चिन्तन गर्न गराउने र समाधानका विभिन्न उपायहरूको खोजी गर्न लगाउन सकिन्छ। यस्तै, विद्यार्थीहरूको निजी समस्यामा पनि कक्षामा समूहमा छलफल गराउन सकिन्छ। के थाहा, ऊसित धेरै घुलमिल नभएको साथीले पो शिक्षकले भन्दा राम्रो समाधानको उपाय दिन्छ कि! उच्च तहको सोच विकासका लागि स्कूलले आफ्नै स्तरमा मासिक वा द्वैमासिक रूपमा वक्तृत्वकला, निबन्ध प्रतियोगिता गराइरहनुपर्छ र हरेक पल्ट सकभर नयाँ नयाँ विषयमा यस्ता प्रतियोगिता हुनसके कार्यक्रम पनि रोचक भइरहन्छ।

पाठ्यक्रम विकास केन्द्रका अधिकृत श्याम धामीका अनुसार, हाम्रो विद्यालय तहको पाठ्यक्रम कुन उमेरको विद्यार्थीको दिमागी अवस्था कस्तो हुन्छ र तिनको सोच्ने क्षमता कतिसम्म बढाउन सकिन्छ भनेर कक्षागत/उमेरगत अवस्थालाई

केलाएर व्यवस्थित रूपमा बनाइएको होइन। अर्थात् हाम्रो पाठ्यक्रम एकप्रकारको तदर्थवादमै बनेको छ। त्यसैले अब कक्षा १ देखि १२ सम्म कक्षागत रूपमा सोचाइ क्षमताको विकासलाई केन्द्रमा राखेर पाठ्यक्रमको पुनर्मूल्याङ्कन आवश्यक रहेको शिक्षाविद् पराजुली औल्याउँछन्। यो पनि पाठ्यक्रममा राख्ने, त्यो पनि राख्ने गर्दै जाँदा यता आएर विद्यार्थीले धान्न गाह्रो हुने गरी पाठ्यक्रमको भारी बढेको अनुभव गर्न थालिएको छ। शिक्षाविद् माथेमाको विचार छ, पाठ्यक्रमलाई छरितो बनाउनुपर्छ र विद्यार्थीहरूलाई विभिन्न क्रियाकलाप र ‘एक्सपोजर’ पाउन अधिकतम समय दिइनुपर्छ। अनिमात्र विद्यार्थीले धेरैभन्दा धेरै सिक्न पाउँछन् र उनीहरूको आत्मविश्वास उच्चस्तरको हुनेछ।

हायर अर्डर थिङ्किङ हाम्रा लागि नयाँ भएकाले यस सम्बन्धमा पश्चिमा विश्वमा उपलब्ध साहित्यहरू नेपाली शिक्षकहरूको पहुँचमा पनि पुग्न आवश्यक देखिन्छ। “शिक्षकको काम विद्यार्थीको सोच्ने क्षमता बढाउने हो भनेर त थाहा पाएका छौं। तर त्यसबारेमा हामीले गहिरो अध्ययन गर्ने पर्छ।” बलम्बु माविका शिक्षक गौतमको कथन छ, “त्यससँगसँगै हामीलाई यसलाई कक्षामा पुऱ्याउने शिक्षण सीपबारे तालिम चाहिन्छ।” यस सन्दर्भमा छानिएका केही शिक्षकहरूलाई विदेशका विभिन्न विद्यालयको अध्ययन भ्रमण गराउने र नेपालमा ल्याएर उनीहरूलाई प्रशिक्षक या स्रोत शिक्षकको रूपमा विकसित गरी अरू शिक्षकहरूलाई समेत सिकाउन लगाउनु व्यावहारिक देखिन्छ। यति काम गर्न अलि धेरै समय र साधनस्रोतको जोहो गर्नुपर्ने हुनसक्छ तर शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्रले गोरेटो नेपाल र अरू सम्बन्धित अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूसित समन्वय गरी स्कूलहरूको लागि किट को प्याकेज नै विकसित गरिदिनुपर्छ र भविष्यमा हुने शिक्षक तालिम कार्यक्रमहरूमा यसलाई समाविष्ट गर्दै जानु आवश्यक देखिन्छ।

शिक्षकदेखि शिक्षाविद् सबैले सोच्ने क्षमता विकास गराउन विद्यमान परीक्षा प्रणाली बाधक रहेको औल्याएका छन्। त्यसैले परीक्षा प्रणालीमा आवश्यक सुधार गर्न ढिलाइ गर्नुको औचित्य छैन।

सोच्ने क्षमताको विकास गराउने सन्दर्भमा नेपालका अधिकांश स्कूलहरूको अवस्था खराब मात्र होइन, दयनीय नै छ। त्यसैले माथिबाट पाठ्यक्रम-परीक्षा प्रणालीमा र तलबाट स्कूलहरूले सिकाउने शैलीमा सुधार गरेर अघि बढ्नु पर्‍यो।

- केदारभक्त माथेमा, शिक्षाविद्

पाठ्यक्रमलाई नै पाठ्यक्रम बनाएर पाठ्यपुस्तकलाई विद्यार्थीको लागि सन्दर्भ सामग्री बनाएको दिन मात्र हामी शिक्षकहरू वास्तविक शिक्षक बन्नेछौं र शिक्षामा सबैभन्दा ठूलो सुधार पनि त्यही दिन शुरू हुनेछ ।

- डा. तीर्थ पराजुली, शिक्षाविद्

बरा पाठ्यक्रम विकास केन्द्र र परीक्षा नियन्त्रण कार्यालयले यस कार्यको अगुवाई गर्न सक्दैन भने तिनीहरूमाथि चोतर्फी दबावसंगै अनुकूल परिस्थिति सिर्जना गरिनु जरुरी देखिएको छ । त्यसनिमित्त सार्वजनिक निजी स्कूलका शिक्षक, प्रअ, व्यवस्थापक र जागरुक अभिभावकहरूको एकीकृत दबाव जति छिटो बढाउन सक्थ्यो, उति नै सार्थक सुधारको वातावरण बन्दछ ।

खाँचो स्कूलहरूको तदारुकताको

नवीनतम् तरिकाहरूको प्रयोग, नयाँ-नयाँ ज्ञानको निर्माण र केही गरौं भन्ने भावना भएका शिक्षक र स्कूलहरूबीच निरन्तर सम्पर्क र एकअर्कोसित सिक्ने प्रक्रियाको थालनी हुनसक्थ्यो भने त्यो अन्यनै फलदायी सावित हुनसक्छ । राम्रोमा गनिएका स्कूलहरूले सिकाउने सवालमा सानै स्तरमा भए पनि केही न केही सृजनशील तरिका अपनाएका छन्, जो अरू सबै स्कूलका लागि पनि उपयोगी हुनसक्छ । राम्रा स्कूलले गरेका राम्रा अभ्यासहरूलाई एकठाउँमा जम्मा गर्ने हो भने एउटा किताबको ठेली वा घन्टौं लामो वृत्तचित्र समेत तयार हुनसक्छ । “हामीले एक अर्को स्कूलसित सिक्ने र सहकार्यबाट नयाँ नयाँ कुराको थालनी गर्न सक्छौं ।” डीएभी सुशील केडिया विश्व भारती स्कूलकी प्रिन्सिपल भुवनेश्वरी

राव भन्छिन्, “सामुदायिक र निजी दुवै खालका स्कूलहरूमा भएको राम्रो अभ्यासबाट दुवैले प्रशस्तै सिक्न सक्छन् ।” धेरै जसो स्कूलहरू यसनिमित्त तयार पनि देखिन्छन् । तर त्यसका लागि दुवैथरी स्कूल सिक्न र सहकार्यबाट सिक्ने सिकाउने क्षेत्रमा नयाँ-नयाँ र सिर्जनशील कार्यको सुरुआत गर्न अग्रसर र सार्थक पहलकदमीको खाँचो देखिन्छ ।

यस्ता स्कूलले आफैं सुरुआत गर्न सक्ने यी र यस्ता थुप्रै कामहरू हुनसक्छन्, जहाँ अहिलेसम्म कसैको पनि ध्यान पुगेको छैन । अभिभावक र स्कूलहरू सबैले सरकार र नीतिनिर्माताहरूको मुख ताकेर बहस धेरै भयो, तर सुधारको सवालमा ठोस पहल नै हुनसकेको छैन । तलबाट स्कूलहरूले सार्थक तरिकाले सुधारका कार्यहरू गर्दै जाने हो भने माथिबाट नीति तथा कार्यक्रमगत सुधारका लागि सरकार र नीतिनिर्माताका लागि त्यसले सबैभन्दा ठूलो नैतिक दबाव सृजना गरिदिन्छ । अरू स्कूलहरूको सञ्जाल नै बनाएर वा भइरहेकै सञ्जाल/संस्थामार्फत दबाव र पहलकदमी बढाउने हो भने त त्यसले परिवर्तनमा रणनीतिक महत्त्वको भूमिका पनि खेल्न सक्छ । त्यसैले त शिक्षाविद् माथेमा भन्ने गर्छन्, “तल र माथि दुवैतिरबाट सुधारको थालनी गर्न सक्थ्यो भने मात्र हामीले चाहेको सुधार छिट्टै सम्भव छ ।”

ग्राहक वर्गमा अनुरोध

शिक्षक मासिक सदैव ग्राहक/पाठकको सेवामा समर्पित छ । हामी हाम्रा ग्राहक वर्गमा शिक्षक समयमा नै पुऱ्याउन प्रतिबद्ध छौं । समयमा पत्रिका नआएको स्थितिमा ग्राहकहरूले निम्न मोबाइल नं. ९७२१५८००४८, ९८५११३६३४५ वा कार्यालयको फोन ५५४३२५२, ५५४८१४२ मा खबर गरिदिनुहोला । तपाईंको एक कल फोनले हाम्रा लागि थप सहयोग पुऱ्याउनेछ ।

शिक्षक मासिक

समीक्षात्मक सिकाइः किन र कसरी ?

समीक्षात्मक चिन्तन भनेको विचारशीलता र आफ्नो विचार माथिको विश्वास पनि हो । यसका लागि व्यक्तिमा स्थापित मान्यताहरूप्रति आलोचनात्मक दृष्टिकोण र केही परिवर्तन गर्ने तीव्र चाहना हुनुपर्दछ । उसमा मूल्याङ्कन गर्ने, संशोधन गर्ने वा परिपाटी बदल्ने तीव्र इच्छा पनि हुनुपर्दछ ।

‘समीक्षात्मक चिन्तन’ (Critical Thinking) भन्ने अभिव्यक्ति सुन्दा अलि गड्ढो लागे पनि यो एकदमै कठिन कुरा भने होइन । पठनपाठनको सन्दर्भमा यसको सोफो अर्थ हो, ‘बालबालिकालाई आफ्नै तरिकाले सोचन र कारण दिन/खोज्न सिकाउनु ।’ यस्तो अभ्यास गर्दै जाँदा बालबालिकाको मानसिक क्षमता बढ्ने भएकाले यसलाई शिक्षाको एउटा महत्त्वपूर्ण पक्ष मान्न थालिएको छ । केही अनुभवी शिक्षाशास्त्रीले यसलाई ‘प्रश्न गर्ने अभ्यास’ पनि भनेका छन् ।

समीक्षात्मक चिन्तन भनेको विचारशीलता र आफ्नो विचार माथिको विश्वास पनि हो । चिन्तन गर्ने स्वभाव नभएका मानिसमा ठाउँ समीक्षात्मकता बर्न सकिँदैन । यसका लागि व्यक्तिमा स्थापित मान्यताहरूप्रति आलोचनात्मक दृष्टिकोण र केही परिवर्तन गर्ने तीव्र चाहना हुनुपर्दछ । उसमा मूल्याङ्कन गर्ने, संशोधन गर्ने वा परिपाटी बदल्ने तीव्र इच्छा पनि हुनुपर्दछ ।

समीक्षात्मक चिन्तनको माध्यमबाट संसारलाई नै परिवर्तन गर्ने महान व्यक्तिहरू धेरै छन् । तीमध्येका संसारले चिनेका दुई हुन्- सिद्धार्थ गौतम र ग्यालिलियो । सिद्धार्थ गौतमले राज्यव्यवस्था र राज्यधर्मलाई समर्थन गर्न सकेनन् र आफूले देखेको सत्यका लागि राजपाट नै त्यागे । ग्यालिलियोले पृथ्वी चेप्टो छ भन्ने परम्परागत भ्रामक सोचको अन्त्य गरे । त्यसबापत उनलाई त्यसबेलाको शासनव्यवस्थाले ज्यादै दुःख पनि दियो । यस्ता उदाहरण हजारौं छन् तर तिनको साखा चरित्र हो, समीक्षात्मक चिन्तन गर्ने व्यक्ति आफ्नो विचारबाट विचलित हुँदैन ।

के हो समीक्षात्मक चिन्तन ?

कुनै कुरा राम्रोसित गर्न सक्ने व्यक्तिलाई सिपालु भनिन्छ । सीप अभ्यासबाट बढ्छ । मानिसहरूको सीपले नै संसारलाई राम्रो बनाउन सक्छ । तर सीपले वा आदतवश गरिने कामले मात्रै संसारमा परिवर्तन ल्याउन सक्दैन । परिवर्तनका लागि सोचन, ‘त्यस्तो हुनुपर्नेमा यस्तो किन भयो’ भनेर सोचाइ वा काम

गराइका विकल्पहरूको खोजी गर्नु पनि आवश्यक हुन्छ ।

प्रसिद्ध कलाकार चार्ली च्याप्लिनले एउटा कथा लेखेका छन् । त्यो कथा अनुसार केही युद्धबन्दीलाई मृत्युदण्ड दिन लहरै राखिएको हुन्छ । बन्दुक ताकेर केही सैनिक उभिएका हुन्छन् । रेडी, वान, टू, थ्री भनेपछि ‘फायर’ भन्ने र त्यो सुन्नासाथ गोली चलाउने सैनिक प्रचलन अनुसार मृत्युदण्ड दिने गरेको हुन्छ । तर त्यसदिन रेडी, वान, टू, थ्री भनी नसक्दै कमाण्डरले मृत्युदण्ड कार्यान्वयन नगर्ने आदेश पाउँछन् । उनी कराउँछन्, ‘स्टप’ (रोक) । तर सबै सैनिकले ‘फायर’ भन्दा जसरी नै गोली चलाउँछन् । आदत वा बानी भनेको यही हो, जसमा दिमाग रेडी, वान, टू, थ्री पछि ‘फायर’ सुन्नका लागि अभ्यस्त भएको हुन्छ । दिमागलाई यस्ता बानीहरूबाट मुक्त राख्नु नै समीक्षात्मक चिन्तन हो ।

बानीका रूप अनेक हुन्छन् । आफूलाई एकदम ‘चिन्तनशील’ र ‘बुद्धिजीवी’ मान्ने व्यक्तिहरूसमेत बानीबाट निर्देशित भइरहेका हुन्छन् । निरन्तर अभ्यासकै कारण कतिपय मानिसमा कुनै विषयमा एकोहोरो प्रतिक्रिया दिने बानी परेको हुन्छ । उसले कुनै प्रतिक्रिया दिनुअघि आफूले किन त्यसो गर्ने होला भनेर सोचदैन ।

यस्ता व्यक्ति जो पनि हुनसक्छन् । ईश्वरका बारेमा, समाजका बारेमा, सिद्धान्तका बारेमा वा छिमेकी वा संसारका देशहरूका बारेमा मानिसका विचार अधिकांश अवस्थामा समीक्षात्मक चिन्तनबाट नभई उसले विभिन्न कारणवश बोकेको अर्थात् धारण गरेको ‘धारणा’बाट उब्जेका हुन्छन् । यो सन्दर्भमा अनौठो लाग्ने एउटा यथार्थ के हो भने मानिसहरू आफ्ना धारणाहरूमा परिवर्तन ल्याउन एकदमै गम्भीर मान्छन् ।

अर्को उदाहरण लिऊँ । हामी ‘नयाँ ढङ्गले सोचन’ र ‘प्रश्न गर्न’लाई समीक्षात्मक चिन्तनको आधार मान्छौं । तर उचित होस् वा अनुचित, जूनसुकै सन्दर्भमा पनि ‘नयाँ ढङ्गले सोचने’ र ‘प्रश्न गर्ने’ स्वाभाविक व्यवहार भएका मानिस पनि हुन्छन् ।

उनीहरू जहाँ पनि केही विचारै नगरी प्रश्न तेस्राएर प्रतिक्रिया दिन्छन्। तर यस्ता मानिस ऋट्ट हेर्दा चिन्तनशील जस्ता देखिए पनि माथि बताइएको 'सैनिक'कै कोटिमा पर्दछन्। कतिपयले चाहिँ घोकेको जानकारीका आधारमा विचार-विमर्श वा समीक्षा आदि गर्दछन्। यस्ता मानिसलाई अमूर्त चित्रकला वा ज्याज सङ्गीत त 'पतनशील' अवस्थामा छ भनेर घोकाइयो भने उनीहरू जहाँ पनि अमूर्त चित्रकला वा ज्याज सङ्गीत 'पतनशील' अवस्थामा छन् भनेर बक्न थाल्छन्। यस्ता स्वभावका मानिसले कुनै विचार आदि सुन्न पाए भने 'यो त एककाइसौं शताब्दीको भौतिकवादी विचार हो' अनि 'त्यो चाहिँ पुरातन र पश्चगामी विचार हो' भनेर बिट मार्ने प्रतिक्रिया दिन्छन्। यिनीहरू पनि ती सैनिक जस्तै हुन्।

अब प्रश्न आउँछ, के समीक्षात्मकता एउटा कौशल हो त? के यो सीप कक्षाकोठामा वा कुनै अनुकूल स्थानमा सिकाउन सकिन्छ त?

कुनै विद्यार्थीले मैक्स ब्लेकले लेखेको 'क्रिटिकल थिङ्किङ' नामक पुस्तक पढेको रहेछ, बुझेको पनि रहेछ। किताबमा दिइएका जति समस्याहरू पनि किताबले सिकाए अनुसार हल गर्न सक्षम भएछ। तर उसमा ब्लेकले लेखेका कुरामा शङ्का नगर्ने स्वभाव विकसित भएछ। ऊ ब्लेकले लेखेका शब्द र उपायहरू कण्ठस्थ पादोरहेछ र अनि तिनको पूर्ण परिपालना गर्नुमा नै सन्तोष मान्दोरहेछ। अर्थात् उसले जे पढेको हो त्यसप्रति अटल श्रद्धाभाव राख्दोरहेछ। त्यसैले उसमा ब्लेकले दिएका कौशलको उपयोग अरू कुन कुन ठाउँमा गर्न सकिएला भनेर परीक्षण गर्ने भावना कहिल्यै पनि आएनछ। अर्थात् ऊ समीक्षात्मकता र रचनात्मकताको सन्दर्भमा ब्लेकको परिधिबाट बाहिर जान सकेन। उसले समीक्षात्मक हुने सीप विकास गर्न सक्थ्यो त? ब्लेकको किताबले त रचनात्मक हुन सिकाएको थियो। तर त्यो पढ्ने पाठक भने त्यही किताबको घेरामा परेर अड्कियो।

वास्तवमा लौकिक दृष्टिमा कुनै व्यक्तिको समीक्षात्मक क्षमताको वर्णन गर्नु भनेको उसको चारित्रिक वर्णन गर्नु पनि हो। उसको प्राकृतिक स्वभावको वर्णन गर्नु पनि हो। कुनै व्यक्तिलाई परिचय गराउँदा 'यिनमा विशेष प्रकारको विरोधाभासलाई पनि विश्लेषण गर्ने क्षमता छ' भनेर भन्यौं भने हामीले ती व्यक्तिको प्रकृतिको होइन कौशलको परिचय दिइरहेका हुन्छौं। तर फलाना मानिसको व्यक्तित्व के हो भन्ने प्रश्नको जवाफ दिँदा चाहिँ सहजै उसको व्यक्तित्व फल्कने गरी जवाफ यसरी दिन्छौं, "उनी त समीक्षात्मक (क्रिटिकल) स्वभावका मानिस हुन्।" एउटा सवारी चालकको सन्दर्भमा कौशल प्रमुख कुरा हो भने रचनात्मक काम गर्ने मानिसका लागि समीक्षात्मकता प्रमुख कुरा हो। जसले पेशागत सीप मात्र होइन, व्यक्तित्व पनि निर्माण गरिदिन्छ।

समीक्षात्मक (Critical) हुने शक्ति सबैमा हुन्छ। त्यो शक्तिको दमन गर्नुहुँदैन। शिक्षकले पनि आफ्ना चेलाहरूलाई समीक्षात्मक बनाउने प्रयत्न गरिरहेका हुन्छन्। जो शिक्षा र शिक्षकका उद्देश्य भित्रै पर्दछन्। तर डरलाग्दो कुरा के भने शिक्षकहरूमा तर्कद्वारा विद्यार्थी वा कसैको समीक्षात्मक शक्तिलाई दमन गर्ने क्षमता पनि हुन्छ। समीक्षात्मकताको अभ्यास गराउने क्रममा उनीहरूले सही विचार वा मतलाई पनि पाखामा पारिदिन सक्छन्।

मानौं कुनै व्यक्तिको चरित्र वास्तवमै न्यायपूर्ण छ, तर कानूनसङ्गत हुने वा निष्पक्ष बन्ने सिलसिलामा उसले अन्यायपूर्ण निर्णय पनि लिन सक्छ। न्याय गर्ने बेलामा तर्कको खेल अत्यधिक हुन्छ। तर्कको आधारमा ऊ निष्पक्ष हुनै पर्दछ। उसले कुनै पक्ष लिन पाउँदैन। तर पक्ष लिएको भए (जो कानूनसङ्गत हुँदैन) उसले सही निर्णय लिनसक्ने थियो। उसले त्यसो गरेन। अनि अन्यायपूर्ण निर्णय लिन पुग्यो। यस्ता अनेकन उदाहरण हुन्छन्।

अर्थात् कुनै न्यायाधीशले न्यायाधीश बन्नका लागि सिकेको

आवरण चिन्तन

कौशल वा सीपको उपयोग गरेर न्यायलाई नै भ्रष्ट बनाउन सक्छ। कुनै न्यायाधीशको सीप वा कौशललाई कुनै समीक्षात्मक विश्लेषकले आफ्नो कौशल वा सीप प्रयोग गरेर सही उपयोग गराउन पनि सक्दछ र गलत उपयोग गराउन पनि सक्दछ। यहीनेर बुझ्नुपर्ने कुरा छ- न्यायिक शक्ति वा समीक्षात्मक शक्तिलाई किमार्थ दुरुपयोग गर्न सकिदैन। त्यो दुरुपयोग नै हुँदैन। न्यायपूर्ण बन्नु वा समीक्षात्मक बन्नु दुई भिन्न 'चारित्रिक विशेषता' हुन्। समीक्षात्मकता न्यायपूर्ण हुनुपर्दछ। यसलाई कुनै पनि कौशल, सीप वा क्षमताले डगमगाउन सक्तैन।

समीक्षात्मक हुनुको 'चारित्रिक विशेषता' के हो भनेर बुझ्न नसक्नु नै अधिकांश शिक्षकहरूको समस्या हो। तर विद्यार्थीमा समीक्षात्मकता उमाने जिम्मेवारी उनीहरूकै काँधमा आइपरेको हुन्छ। विद्यार्थीलाई समीक्षात्मक बनाउन सबैभन्दा पहिले उनीहरूमा न्यायपूर्ण 'चारित्रिक विशेषता' उमानु आवश्यक हुन्छ। जुन शिक्षा वा शिक्षकले विद्यार्थीहरूको 'चारित्रिक विशेषता' विकास गर्ने जमर्को गर्दछन्, तिनलाई 'स्कूल वातावरण'को भर पर्नुपर्ने हुन्छ।

सबै प्रकारले अब्बल र असाधारण विद्यार्थीले आफ्ना स्कूल र शिक्षकको 'चारित्रिक विशेषता'का बारेमा प्रश्न उठाइरहेका हुन्छन्, चर्चा गरिरहेका हुन्छन्। खराब चरित्र भएका विद्यार्थीले पनि स्कूल र शिक्षकका 'चारित्रिक विशेषता'का बारेमा प्रतिक्रिया दिइरहेका हुन्छन्। यस्तो बेलामा शिक्षक वा शिक्षाको प्रतिक्रिया के हुन्छ, त्यो ज्यादै महत्त्वपूर्ण हुन्छ। उदाहरण लिऊँ, कुनै स्कूलका शिक्षकहरू आफूलाई शिक्षा पद्धतिद्वारा निश्चित गरिएको पाठ्यक्रमका वाहक ठान्छन्। उनीहरू आफूहरू 'निश्चित पद्धति'बाट भट्किएका छौं कि छैनौं भनेर हरदम सतर्क रहन्छन्। शिक्षक र विद्यार्थीहरू स्कूलद्वारा तोकिएको 'निश्चित पद्धति'को मापदण्डबाट केही मात्र भट्किएका रहेछन् भने दुवैले एकअर्कालाई सचेत गराउँछन्। यस्तो परम्परामा बाँधिएका वा अभ्यस्त स्कूलका शिक्षक र विद्यार्थीहरूबाट मौलिक काम हुने वा सिर्जनशील हुने आशा गर्न गाह्रो पर्दछ। तथापि यस्ता स्कूलका विद्यार्थी पनि कुनै न कुनै पक्षमा कुशल हुन सक्दछन्, उनीहरू सुअभ्यसित पनि हुन सक्दछन्। तर समीक्षात्मक वा रचनात्मक काम गर्ने शक्ति हुन सक्तैनन्। यसरी स्कूल वातावरण (वा स्कूल जीवन)ले शिक्षक र विद्यार्थीको रचनात्मक कार्यमा ठूलो प्रभाव पारिरहेको हुन्छ।

कतिपय बेला स्कूलमा मेधावी विद्यार्थीहरू पनि आएका हुन्छन्। उनीहरू आफ्नो सिर्जनशील शक्ति प्रदर्शन गर्न थाल्दछन्। यस्तो अवस्थामा कतिपय शिक्षकहरू खुसी हुनुपर्नेमा हीनताबोध गर्छन्। आफूमा कक्षा सम्हाल्न सक्ने क्षमता नभएको महसुस

गर्दछन्। विद्यार्थीलाई रचनात्मक बनाउनुको साटो आफूलाई बचाउने काममा बढी शक्ति लगाउँछन्। अनि शिक्षकको कामको र व्यवहारको आलोचना हुन थाल्छ। शिक्षकले पनि विद्यार्थीको आलोचना गर्न थाल्छन्। त्यस्ता शिक्षक आफैँले सोधेको प्रश्नको जवाफ दिन साहस गर्ने विद्यार्थीको उत्तरको मिनमेख निकालेर आलोचना गर्न उद्यत हुन्छन्। विद्यार्थीले सानो गल्ती गर्नासाथ आलोचना गरिहाल्छन्। विद्यार्थीको आचरणको पनि आलोचना गर्छन्। शिक्षाको नीति र त्यसका प्रतिपादकको आलोचना गर्न थाल्दछन्। परिणामतः त्यस्ता शिक्षकहरू 'शिक्षक'बाट सर्वनिन्दक बन्न पुग्छन्। तिनीहरू अन्ततः कुनै पनि रचनात्मक काम गर्न नसक्ने हुनपुग्छन्।

शिक्षकले आफ्ना विद्यार्थीलाई तोकिएको अनुशासनको मापदण्डभित्र राख्न स्वाभाविक प्रयत्न गरिरहेका हुन्छन्। त्यति काम गर्न सकेकोमा ठूलो सन्तोष पनि मान्छन्। निर्धारित विधिबाट गणितको समस्या समाधान गर्नु, स्कूलको अनुशासन उल्लङ्घन गर्ने विद्यार्थीलाई तह लगाउनु, पाठ बुझाउन नसक्नेलाई हप्काउनु, प्रयोगात्मक अभ्यास गर्न नसक्नेको वा विद्यार्थीका असफलताहरूको आलोचना गरेरै आफ्नो कर्तव्य पूरा भएकोमा धेरै शिक्षक सन्तुष्ट हुन्छन्। तर यस्तो गरेर उनीहरूले विद्यार्थीलाई विगारिरहेका हुन्छन्। केही शिक्षक त ठूलो उत्साहका साथ (वास्तवमा दुराग्रह लिएर) विद्यार्थीलाई निश्चित अनुशासनको डोरीले बाँध्न उद्यत हुन्छन्। यसो गर्ने शिक्षकले आफ्ना विद्यार्थीमा एकप्रकारको मतान्धता (वा एकोहोरोपन) भरिदिन्छन्। तर यस्ता काम समीक्षात्मक कामको परिधिभित्र पर्दैनन्। वास्तवमा यस्तो काम त साधारण मानिसले पनि गर्न सक्छन्, त्यसनिमित्त शिक्षक बनिरहनु नै पर्दैन।

यस्ता कामलाई 'शिक्षाको सत्ता' स्थापना गर्ने काम भनिन्छ। शिक्षाको सत्ता स्थापना गर्ने शिक्षा पद्धतिले विद्यार्थी पनि त्यस्तै उत्पादन गर्दछ। यसरी उत्पादन भएका विद्यार्थी निन्दक प्रवृत्तिका हुन्छन्, उनीहरू स्थापित नियम र स्वीकृत कार्यविधिलाई निरन्तरता दिन सक्रिय त रहन्छन् तर यिनले समीक्षात्मकताको मार्ग पनि अवरुद्ध गर्छन्।

खासमा समीक्षात्मक हुने क्षमताको विकास गर्नु पनि एक कला नै हो। तर यस्तो कौशल दक्ष टेनिस खेलाडीको जस्तो नभएर एउटा दक्ष प्रशिक्षकको जस्तो हुन्छ। यस्तो कौशल नै 'विशेषज्ञको विशेषता'को रूपमा देखा पर्दछ। यस कौशलले अरूको मात्र होइन आफ्नै क्षमताको पनि समीक्षा र मूल्याङ्कन गर्दछ। शिक्षकहरूमा पनि यस्ता कौशल विकसित हुन सक्छन्।

समीक्षात्मक व्यक्तित्वहरू सहजै चिनिदैनन्। साँच्चिकै

विद्यार्थीमा विश्लेषणात्मक क्षमता विकास गर्न खोज्दा आइपर्ने अर्को चुनौती हो; शिक्षकको दिमागमा जमेर बसेका पूर्वमान्यता र विश्वास। शिक्षकले आफ्ना मान्यताका आधारमै विद्यार्थीहरूलाई तयार पारिरहेका हुन्छन्। उनीहरूले आफ्ना मान्यता ठीक छन् कि छैनन् भनेर विद्यार्थीसँग कहिल्यै पनि विचार-विमर्श गरेका हुँदैनन् वा गर्न रुचाउँदैनन्। अन्ततः शिक्षकका मान्यता र नियम नै समीक्षात्मकताको मार्गमा अवरुद्ध बनिरहेका हुन्छन्।

जसले आफूलाई निरन्तर आलोचना र समालोचनाको तापमा सेकाइरहेको हुन्छ, उसमा अवश्य पनि समीक्षात्मकताको बीजाङ्कुरण हुनसक्छ। उसका रचनात्मक कार्यहरूले मात्र अरूलाई पनि रचनात्मक बन्न सिकाउन सक्दछ।

समीक्षात्मक शक्ति (Critical Power) भएका मानिसलाई हामी 'रुग्डालु', 'घमण्डी' वा 'पण्डित' तथा 'टिमुर्केको मानिस' भनी पन्छाउने गर्छौं। त्यति मात्रै होइन, उसलाई त्यस्तो स्वभाव त्याग्न सुझाव समेत दिन्छौं।

कुनै विद्यार्थी वा पेशेवरले सिकाएको वा अझाएको विषयमा मात्र समालोचना वा विश्लेषण गर्न सक्तछ भने ऊ क्षमतावान त ठहरिन्छ तर समीक्षात्मक ठहरिँदैन। उसले अरूको क्षमताको स्तर त निर्धारण गरिदिला तर त्यसमा रचनात्मकता देखाउन सकेन भने ऊ समीक्षात्मक ठहरिँदैन।

त्यसैले शिक्षकहरू पेशेवर वा प्राविधिक विशेषज्ञ भन्दा भिन्न हुनुपर्दछ। उनीहरूले आफ्ना विद्यार्थीहरूलाई समाचलना कुशल बनाउन भिन्न किसिमले उत्साह भर्नुपर्दछ। उनीहरूमा विश्लेषण गर्ने क्षमता विकसित गर्न पनि भिन्न-भिन्न शैली अपनाउनुपर्दछ। औपचारिक रूपमा वादविवाद प्रतियोगिताको आयोजना गरेर पनि यसो गर्न सकिन्छ। तर वादविवाद प्रतियोगिताले समीक्षात्मकताको विकास गर्न सक्त्यो कि सकेन भन्ने कुरामा विशेष ध्यान दिनुपर्दछ। वादविवाद प्रतियोगिताले तार्किक (नैयायिक) कौशल मात्र वृद्धि गर्न पनि सक्तछ। किनभने प्रतियोगी विद्यार्थीहरूलाई जस्तोसुकै परिस्थितिमा पनि आफ्नो जित सुनिश्चित गर्ने कौशल सिकाइएको हुन्छ। अरु विद्यार्थीलाई आफ्नो कथनको पक्षमा अनेकन प्रासङ्गिक पुष्टभूमिहरू कण्ठस्थ गराइएको हुन्छ। यस्तो प्रक्रियाले विद्यार्थीलाई कण्ठस्थ गर्ने र त्यसलाई प्रस्तुत गर्ने कौशलमा पारङ्गत त बनाइदिन्छ सँगै समीक्षात्मकताको मार्ग पनि अवरुद्ध गरिदिन्छ। जबर्जस्ती वा तर्कको लागि तर्क गर्ने र कण्ठस्थ पार्ने पद्धतिबाट समीक्षात्मक क्षमता विकास हुनसक्तैन।

विद्यार्थीमा विश्लेषणात्मक क्षमता विकास गर्न खोज्दा आइपर्ने अर्को चुनौती हो; शिक्षकको दिमागमा जमेर बसेका पूर्वमान्यता र विश्वास। शिक्षकले आफ्ना मान्यताका आधारमै विद्यार्थीहरूलाई तयार पारिरहेका हुन्छन्। उनीहरूले आफ्ना मान्यता ठीक छन् कि छैनन् भनेर विद्यार्थीसँग कहिल्यै पनि विचार-विमर्श गरेका हुँदैनन् वा गर्न रुचाउँदैनन्। शिक्षकका आफ्नै खास नियम पनि हुन्छन्। तर ती आफैमा ठीक छन् कि छैनन् भन्नेबारे कहिल्यै छलफल गरिएको हुँदैन। विद्यार्थीले त्यस्ता विषयमा चर्चा गर्ने पाउँदैनन्। तर पनि उनीहरू माथि ती नियम लागू चाहिँ गरिन्छन्। अन्ततः शिक्षकका मान्यता र नियम नै समीक्षात्मकताको मार्गमा अवरोध बनिरहेका हुन्छन्।

प्रस्ट कुरा के हो भने; सिर्जनशील हुनु वा विश्लेषण गर्ने क्षमता बढाउनु भनेको फगत एक कौशल मात्र होइन। त्यस्तो हुन्थ्यो भने प्रत्येक शिक्षकले कक्षामा आएजति विद्यार्थीलाई सिर्जनशील बनाउन सक्तथे। सिर्जनशीलताको मार्ग खेलको नियममा जस्तो आफ्नो रक्षा गर्ने सिद्धान्तमा बाँधिएको हुँदैन। यो त निशानेबाजले निशाना लगाउँदाको समयमा जसरी दिमागको

प्रयोग गरेको हुन्छ, ठीक त्यही स्थितिमा दिमाग चलाउने कार्य जस्तो हो।

समाजले आफ्नो युवापिँढीलाई 'कुसंस्कार' आदिको आलोचना र विश्लेषण गर्न सिकाउँछ। यसो गरेर आउने पिँढीलाई 'कुसंस्कार' विरोधी विशेषज्ञ बनाइदिन्छ। अर्थात् जुन समाजले सिर्जनशील चिन्तन गर्दछ, त्यहाँ गतिशील पात्र र अभियन्ताहरू हुन्छन्। शिक्षकलाई समाजले यस्तै खालका अभियन्ता मानेका हुन्छन्। तर धेरैजसो अभियन्ताहरू आफ्ना आलोचना सहन गर्न सक्तैनन्। यही स्वभावले सिर्जनशील चिन्तनको काममा बाधा उत्पन्न भइरहेको हुन्छ। अर्थात् जुन समूह वा समाजमा आलोचना प्रत्यालोचना हुने संस्कार हुन्छ, त्यो समाजमा निरन्तर परिवर्तन पनि आउँछ। कुनै समाजमा मानव हिंसाको क्रूर अभ्यास चलिरहेको छ र त्यसको निरन्तर आलोचना पनि भइरहेको छ भने त्यस्तो समाजले फाँसी दिने परम्परालाई पनि निषेध गरिदिन सक्तछ। यसरी सिर्जनशील चिन्तन नै एक शक्तिका परिणत हुन जान्छ। यसले असल परिणाम दिन्छ। खराबलाई निषेध गर्दछ। अनि त त्यस्तो समाजमा आलोचना प्रत्यालोचनालाई कुनै निषेध गरिँदैन।

आलोचना वा समालोचना आदि गर्नका लागि साहस पनि चाहिन्छ। स्वतन्त्रताले नै व्यक्तिलाई साहस प्रदान गर्ने हुनाले त्यहाँ स्वतन्त्रताको पनि आवश्यकता पर्दछ। कल्पनाशीलताको रङ चढेका विवेकी दिमाग त चाहिनै हाल्दछ।

यहाँ स्पष्ट हुनुपर्ने अर्को कुरा के हो भने; कुनै प्रयोगशालाको विधिमाफत सिर्जनशील हुने यान्त्रिक प्रवृत्तिले सिर्जनशीलताको वास्तविक मर्मलाई नष्ट गरिरहेको हुन्छ। प्रविधिको मूल्याङ्कन गर्ने पेशेवर सिर्जनशीलता चाहिँ एक कौशल मात्र हो।

धर्म, यौन तथा राजनीतिक विषयमा समीक्षात्मक ढङ्गबाट प्रस्तुत हुन विशेष कठिनाई हुन्छ। अरु शिक्षकहरू खास धर्मको वा राजनीतिकवादका पक्षमा लागेका भए उनीहरूमा आलोचना सुन्ने शक्ति नै हुँदैन। आलोचना सुन्न सक्ने शक्तिको अभावमा सिर्जनशीलता सम्भव हुँदैन। यौनको विषयमा चर्चा गर्न डराउँदा त्यस विषयमा कुनै रचनात्मक कार्य गर्न सकिँदैन। यस्ता गम्भीर महत्त्वका विषयमा शिक्षकहरू नै चर्चा वा समालोचना गर्न डराउँछन् भने उनीहरूले आफ्ना विद्यार्थीहरूलाई सिर्जनात्मक चिन्तन गर्ने कला सिकाउन सक्तैनन्।

जसले आफूलाई निरन्तर आलोचना र समालोचनाको तापमा सेकाइरहेको हुन्छ, उसमा अवश्य पनि समीक्षात्मकताको बीजाङ्कुरण हुनसक्तछ। उसका रचनात्मक कार्यहरूले मात्र अरूलाई पनि रचनात्मक बन्न सिकाउन सक्तछ। हाम्रा शिक्षकहरू यस्ता गुणले भरिएका छन् त ?

(शिक्षा विमर्शको मार्च-अप्रिल २०११ मा छापिएको लेखमा आधारित)
सरलीकृत अनुवाद: हस्त गुरुङ

बोल्नेबाट खोज्ने र सुन्नेबाट सोच्ने

भोलिको बाटो हो- हामीले पढाउन छोड्ने। सिक्ने सीप सिकाउन थाल्ने। विद्यार्थीको बाटो हो- घोक्न र बुझाएको बुझ्न छाड्ने। खोज्न, सोध्न, सोच्न, अर्थ्याउन र पुनः अर्थ्याउन थाल्ने। किन एउटै माटोमा रोपेको घिरौंला पहेंलो फुल्यो ? चमेली सेतो ? लालुपाते रातो ? माटोको गुणले हो त ? त्यो त एउटै हो। बीजको गुणले हो त ? बीज र माटोको प्रतिक्रियाले हो त ? बोटबिरुवाको रसले हो त ? अन्य कुनै कुराले ? यस्ता प्रश्न बनाइराल्ने।

उल्टिँदो सुई

शिक्षकले घोक्थ्यौं। घोकाथ्यौं। अहिले बुझ्यौं- यो संज्ञानवादी (cognitivist) सोच रहेछ। घोकेरै दिमागको सोच्ने निकाय (faculty) तिखार्ने बुद्धि। अभ्यासवादी उपाय रहेछ। अभ्यस्त बनाएरै सोचन लगाउने बुद्धि। यी दुवै बुद्धिले विद्यार्थीलाई थिचेछौं। शिक्षक क्रियाशील भएछौं। यही क्रियाशीलता घातक रहेछ। किनकि विद्यार्थीलाई सोचन दिएनछौं, घोक्न दिएछौं। प्रश्न गर्न दिएनछौं, अभ्यस्त बनाएछौं। अहिले विद्यार्थीलाई सोचन लगाउने बुद्धि आएछ। सिकाइमा जोड दिने बुद्धि। हाम्रो चाहिँ पढाउने बुद्धि रहेछ। सिकाउनेले सिक्ने सीप दिनुपर्ने रहेछ। हामीले पढ्ने सीप दिएछौं। सिकाउनेले सोचन बाध्य गर्नुपर्ने रहेछ। हामीले बुझ्न बाध्य गरेछौं। एउटै बुझाइ हुनुपर्छ भन्ने बुद्धि। सिक्नेको बुझाइ स्वीकार्न सकेनछौं। यस अर्थमा अहिले सिकाइ अधि बढेछ। पढाइ पछि परेछ। घडीको सुई उल्टो घुमेछ। गन्तव्य त्यही। प्रक्रिया फेरिएछ। शिक्षक त्यही। शैली बदलिएछ। विषयवस्तु त्यही। सोच फेरिएछ। मूल्याङ्कन त्यही। अङ्कन पद्धति (marking system) परिवर्तन भएछ।

पढाउने र सोचाउने शैली

पढाउने दिन गएछन् किनकि पढ्नेले पढ्नै चाहेनन्। त्यसैले सोचाउनुपर्ने भयो। पढ्न बाध्य पार्ने तरिका। प्रश्न गर्नाले पढ्न बाध्य गर्छ। खोज्न बाध्य गर्छ। यो पुस्तकमा कुन शब्द हजारभन्दा बढी पटक प्रयोग भएको छ ? किन त्यसो हुँदोरहेछ ? विद्यार्थीले जुन किताब हेरे पनि भयो। जुन तर्क ल्याए पनि भयो। यसबाट एउटा काम भयो- विद्यार्थीले किताब पढायो। पढ्यो। पढ्दा भाव खोजेन। शब्द खोज्यो। भाव खोजाउन अर्को प्रश्न दिए पुग्छ। यो पुस्तकमा मानव सोच जटिल हुन्छ भन्ने कुरा कहाँ प्रत्यक्ष र कहाँ अप्रत्यक्ष रूपमा लेखिएको छ ? यो प्रश्नले विद्यार्थी भाव खोज्न थाल्छ। प्रत्यक्ष भाव। अप्रत्यक्ष भाव। शब्द संयोजन खोजाए हुन्छ। सरल संयोजन। अस्पष्ट संयोजन। विचार खोजाए हुन्छ। स्वीकार्नुपर्ने

विचार। शङ्कास्पद विचार। बदल्नुपर्ने विचार। सर्जक बनाए हुन्छ। यो पुस्तकको आवरण चित्र के राख्यौं ? शीर्षक नि ? पाठ नि ? विषयवस्तु नि ?

पढ्न र सोचन बाध्य गर्ने अर्को उपाय पनि छ। पाठलाई घरसँग जोडिदिने। तिम्रो घर गणितको कुन सूत्र लगाएर बनाएको होला ? विज्ञानको कुन सिद्धान्त लगाएर ? अर्थशास्त्रको नि ? यी र यस्ता प्रश्नले विद्यार्थीलाई खोज्न लगाउँछ। सोचन लगाउँछ। पढाइ पनि व्यावहारिक बन्दै जान्छ। यो तरिकालाई उल्ट्याउन पनि सकिन्छ। व्यवहारमा सिद्धान्त खोजाउने। गणित खोजाउने। गाई, भैसी बाँध्ने किलो तिखारेर ठोके। त्यहाँ विज्ञानको कुन सिद्धान्त होला ? चराको चुच्चो, हवाईजहाजको टुप्पो, गाईको टाउको र किलाको तिखारेको भागमा के समानता होला ? सिद्धान्त एउटै हो कि फरक छ ? गणितीय अनुपात के होला ? टाउको छिरेको ठाउँमा शरीर छिऱ्यो। हवाईजहाजले पनि त्यसै गर्थ्यो। भैसी बाँध्ने किलोले पनि त्यसै गर्थ्यो। यसको अर्थ हो- सिद्धान्तबाट व्यवहार सोचाए पनि हुने। व्यवहारमा सिद्धान्त खोजाए पनि हुने।

सोचाउने विषयवस्तु

सोचन विषयवस्तु चाहिन्छ। देखेको विषयवस्तु। भोगेको विषयवस्तु। सुनेको विषयवस्तु। पढेको विषयवस्तु। यसको अर्थ हो- सोचाउने वस्तु त्यहीँबाट निकाल्नुपर्छ। किलो ठोक्ने कुरा पहाड र मधेशमा होला। हिमालमा नहुन सक्छ। शहरमा असोचनीय। त्यस अर्थमा शिक्षकले विद्यार्थीको परिवेश बुझ्नुपर्छ। उसकै परिवेशमा प्रश्न बनाउन जान्नुपर्छ। हो वा होइन शैलीको प्रश्नको अर्थ छैन। किन हो रहेछ ? किन होइन रहेछ ? त्यस्तो खाले प्रश्न चाहिन्छ। प्रत्युत्पन्नमति। तुरुन्तै प्रश्न बनाउन जान्ने। बड्ग्याउन जान्ने। पूरक प्रश्न सोध्न जान्ने। त्यो खालको क्षमता चाहिन्छ। संरचनामा सोच्नेले यो काम गर्दैन। त्यसैलाई प्रश्न गर्नेले सहजै गर्छ। परिभाषाबाट बुद्धि बनाउनेले यो काम गर्दैन। आफ्नो बुद्धिमा सोच्नेले फटाफट

चराको चुच्चो, हवाईजहाजको टुप्पो, गाईको टाउको र किलाको तिखारेको भागमा के समानता होला ? सिद्धान्त एउटै हो कि फरक छ ? गणितीय अनुपात के होला ? टाउको छिरेको ठाउँमा शरीर छियो। हवाईजहाजले पनि त्यसै गयो। भैंसी बाँध्ने किलोले पनि त्यसै गयो। यसको अर्थ हो— सिद्धान्तबाट व्यवहार सोचाए पनि हुने। व्यवहारमा सिद्धान्त खोजाए पनि हुने।

गर्छ। जस्तो: नेपालीहरू जात मिलाएर बस्यौं। धर्म मिलाएर बस्यौं। जाति मिलाएर बस्यौं। संरचना यही हो। किन त्यसो गर्नु होला ? शहरीकरण हुँदा नि ? त्यसो भए गाउँले शहर गयो भने के मजा पाउला ? के अफ्टेरो भोग्ला ? शहरिया गाउँ गए नि ? यसबारे किताबहरू के भन्छन् ? समसामयिक लेखहरू के भन्छन् ? तिमिले पुनर्वास गराउनु परे के गरौंला ? अहिलेका पुनर्वासका कार्यक्रमलाई के भन्छौ ?

सोचाउँदा कल्पना गराए पनि हुन्छ। आजको ५० वर्षमा बेरोजगारीको स्थिति के होला ? समाधान के हुन सक्ला ? अफ्टेरो के हुन सक्ला ? नेता के भन्छन् ? अर्थविद् के भन्छन् ? अफ सजिलो बनाउन चित्र बनाउन लगाए पनि हुन्छ। लोग्नेमान्छे र स्वास्थ्यमान्छेको शारीरिक भिन्नता के होला ? मानसिक भिन्नता नि ! यसरी प्रश्न गरिरहँदा नवीन चिन्तन जन्मन्छ। प्रश्न हो— एउटै उत्तर खोज्ने कि विविध उत्तर खोज्ने ? एउटै उत्तर खोज्न पढाए हुन्छ। विविध उत्तर खोज्न सोचाए हुन्छ। खोजाए हुन्छ। विषय जे लिए पनि हुन्छ। तिमिले लगाएको लुगा। खाएको खाना। जिएको जिन्दगी। गरेको पेशा। भोगेको समस्या। रहर गरेको कुरा। नचाहेको कुरा। नगरेको काम।

हामीले शक्ति हेर्नु। सोही शक्ति पढ्यौं। तर शक्तिहरूको शक्ति खोजेनौं। त्यही खोज्न लाए विद्यार्थी सिक्न थाल्छ। बुबाको रिसाउने शक्ति र आमाको सहने शक्ति एकअर्कामा उल्टा हुन् कि परिपूरक ? हामीले पढाउँदा उल्टो भन्न सिकायौं। विपरीतार्थक। परिपूरक पो हुन्छन् कि त ? कहाँ रिस उपयोग गर्ने ? कहाँ सहनशीलता ? यही प्रश्नले शक्तिहरूको शक्ति (synergy) थाहा हुन्छ। बालबालिकाको हठ नि ? छिनमै मिल्ने तागत नि ! त्यसो भए तिनको हठ प्रयोग गर्ने ठाउँ कूटनीतिक अडान हो। मिल्ने तागत सम्झौता।

काल्पनिक प्रश्नले पनि विद्यार्थीलाई सिक्न प्रेरित गर्छ। जस्तो अरु ग्रहमा को बस्लान् ? कहीं पृथ्वीमा मरेको व्यक्ति बृहस्पति ग्रहमा पो जान्छ कि ? त्यहाँको एक दिन पृथ्वीको एक वर्ष हुन्छ। वार्षिक श्राद्ध गर्नेले त्यो पो बुझे कि ? एउटा ग्रह र अर्को ग्रहमा बस्ती बस्यो भने पृथ्वी र मङ्गल ग्रहका बीच

विहेवारी हुँदा सजिलो के होला ? अफ्टेरो के पर्ला ? सञ्चार के होला ? त्यहाँको जैविक पिण्ड (bio-mass) र जनावरीय पिण्ड (animal mass) बीच के सम्बन्ध होला ? पृथ्वीको जनावर र त्यहाँको जनावरबीच गर्भाधान भए के होला ? वोट विरुवामा नि ?

पुर्ख्यौली स्वप्नमा शोध गर्नाले पनि सिकाइ हुन्छ। कसरी मैले 'सर्वगू शान्ति !' गर्न सकौंला ? मेरै बस्तीमा कसरी ? मेरै जिल्लामा कसरी ? देशमा कसरी ? विश्वमा कसरी ? त्यस्तै 'नचाहिँदो प्रश्न' गर्दा पनि नवीन सिकाइ हुन्छ। दङ्गा नहुनेभए पुलिस सिपाही के गर्दा हुन् ? बुक्ककड जनता भए नेताले के भाषण गर्दा हुन् ? पहाडको नदी नहुँदो हो त मधेशी के गर्लान् ? मधेशी चामल नहुँदो हो त पहाडी के खाँदा हुन् ? यस्ता 'नचाहिँदा प्रश्नहरू'ले पनि विद्यार्थीहरूलाई सिक्न उद्यत गराउँछ।

एउटै वस्तुलाई त्रिकालमा हेर्न लगाए पनि विद्यार्थीले सिक्न थाल्छ। रेडियो अहिले देखियो। वर्तमान हो। विगतमा रेडियो कस्तो थियो होला ? रेडियो बन्नु अगाडि नि ? ध्यानदृष्टिले हेर्ने संयन्त्र र रेडियो सन्देशमा के समानता होला ? भोलिको रेडियो कस्तो होला ? शब्द प्रयोगमा ? आकार प्रकारमा ? तौलमा ? यसरी सोच बनाए सिकाइ स्वतः मुखरित हुन्छ। त्यसैले पढाइ पो बन्द गर्ने कि ? सिकाइको अर्को अध्याय पो खोल्ने कि ? कतै चार्लस भ्यान डोर (सन् १९९१) जस्ता अबको सय वर्ष भन्ने किताबभन्दा उम्दा किताब लेख्ने विद्यार्थी पो जन्माउन सकिन्छ कि ? शिक्षकहरू त्यतापट्टि फर्कने हो कि ?

सोच खोजको विकास

सोच्ने र खोज्नेहरू परिवर्तनकारी हुन्। तिनले साथ खोज्छन्। नवीनता परीक्षण गर्ने साथी। त्यस्तो साथी नदिनेले नसोचाए हुन्छ। नखोजाए हुन्छ। साथी दिने भनेको सहसोचीको जोडी बनाइदिनु हो। सहखोजीको जोडी खोजिदिनु हो। स्कूलभित्रका। स्कूल बाहिरका। तिनलाई सघाउने विज्ञको जोहो गरिदिनु हो। स्कूल क्षेत्रभित्रका। अन्यत्रका। यस्ता सोच खोजले केही स्रोत

आवरण विचार

शिक्षकको एउटा अण्डरो हो- उसको अहम्। शिक्षक विज्ञ हो भन्ने अहं। हनुपर्छ भन्ने अतिशयोक्ति। त्यो अण्डरो मौरीले फुकाउँछ। मौरी परख गर्छ। फूल फुलाउँदैन। स्वाद थाहा पाउँछ। स्वाद हाल्दैन। सबै फूलको रस ल्याउँछ। फूललाई रस दिँदैन। तर मह बनाउँछ। स्वाद फूल जस्तै। तोरी फुल्दा तोरीको स्वादको मह। धँगरो फुल्दा धँगरो स्वादकै मह। अर्थात् मह मौरीको हो। स्वाद फूलको। विद्यार्थी शिक्षकको हो। तर स्वाद विद्यार्थीको।

पनि माग्छन्। जस्तो: किन हजुरआमाका गाला चाउरिए? किन मेरा पुष्ट छन्? किन हजुरबा मर्नुभयो? यी प्रश्नहरूले शरीरको वनावट र रसग्रन्थी (glands) बारे जानकारी बनाउँछ। सामाजिक अर्थ्याइ बेग्लै हुनसक्छ। बूढो भएर। त्यसो भए किन व्यक्ति बूढो हुन्छ? अर्को प्रश्न आउन सक्छ। त्यस्तै किन व्यक्ति मर्छ? डार्विनको सिद्धान्त के भन्छ? पतञ्जलिको सिद्धान्तले नि? ब्रह्म दर्शनले नि? बुद्ध दर्शनले नि? यसरी ज्ञानको क्षेत्र व्यापक हुन्छ। यसको अर्थ हो- शिक्षकले जानेको मात्रै विद्यार्थीले जान्दैन। शिक्षकलाई पनि सिकाउँछ। प्रश्न त्यही हुन्छ- के शिक्षक विद्यार्थी बन्न सक्छौं? के विद्यार्थीलाई किताब बाहिरका कुरा सिक्न प्रेरित गर्छौं? के विद्यार्थीको सोच खोजले चाहेको सामग्री बटुल्न सक्छौं? स्रोतव्यक्तिहरू पहिल्याउन सक्छौं? तिनीहरूबाट सिक्ने सिकाउने परिवेश बनाउन सक्छौं? यी प्रश्नहरूको उत्तरले सोच खोजको विकास दिन्छ। अर्थात् विद्यार्थीको सिक्ने वेगसँग हामी कुद्ने विकास। विद्यार्थीलाई कुदाउने विकास।

शिक्षकका अण्डरो

रहर खोल्ने ('open-up') हो। गरेको भर्ने ('jug-mug') हो। अलि बाहिरिनेले पनि आफ्नो वेगमा मात्रै विद्यार्थीलाई हिँडायौं। किनकि खोल्दा जे पनि आउन सक्छ। पाण्डोराको वाकस जस्तो। देव-दानवको समुद्र मन्थन जस्तो। के शिक्षक महादेव बन्न सक्छौं? राम्रा कुरा बाँडिदिने। कालकूट विष आफै आफै खाइदिने। नीलकण्ठ बनिदिने। अण्डरो त्यही हो। किनभने समुद्र मन्थन गर्ने विद्यार्थी हुन्। नीलकण्ठ बन्नपर्ने शिक्षक। अर्को अण्डरो हो- पाठ जान्नुपर्छ भन्ने बुद्धि। किनकि सोधखोज गर्दा विद्यार्थी बहकिन्छ। बरालिन्छ। त्यसलाई पाठमा जोड्ने कसरी? पाठ छोडे पनि पास भन्ने कसरी? यो शिक्षकको अण्डरो हो। यो अण्डरो सल्ट्याउन पाठ पढाउने बुद्धि बदल्नुपर्छ। पाठ बनाउने सोच ल्याउनुपर्छ। विद्यार्थीले बनाउने पाठ। अनि भन्नुपर्छ तिमिले बनाएको पाठ र यो पाठमा फरक के छ? समानता के छ? यी दुई प्रश्नले विद्यार्थीलाई पाठ पढ्न बाध्य

गर्छ। गराउँछ। तेस्रो अण्डरो हो-शिक्षकको अहंयुक्त शिक्षकत्व। शिक्षक विज्ञ हो भन्ने अहम्। हनुपर्छ भन्ने अतिशयोक्ति। त्यो अण्डरो मौरीले फुकाउँछ। मौरी परख गर्छ। फूल फुलाउँदैन। स्वाद थाहा पाउँछ। स्वाद हाल्दैन। सबै फूलको रस ल्याउँछ। फूललाई रस दिँदैन। तर मह बनाउँछ। यस अर्थमा फूलको भनक राख्छ। स्वाद फूल जस्तै। तोरी फुल्दा तोरीको स्वादको मह। धँगरो फुल्दा धँगरो स्वादकै मह। अर्थात् मह मौरीको हो। स्वाद फूलको। विद्यार्थी शिक्षकको हो। तर स्वाद विद्यार्थीको। चौथो हो- मूल्याङ्कनमा एकरूपता। किनकि हाम्रो बुद्धि हो- उस्तै लेखे उही अङ्क दिने। भिन्नै लेखेले उस्तै अङ्क पाउन सक्छ भन्ने तागत नहुने। तागतमा हाम्रो कमजोरी हो। दुःख पाउने विद्यार्थी भयो। यो अण्डरोको पनि सहज समाधान छ। भिन्नै लेखेलाई अङ्कन गर्ने तरिका सिक्नु। सबैले उही जान्नुपर्छ भन्ने बुद्धि छोड्नु।

भोलिको शैक्षणिक बाटो

हिजोबाट सिक्ने हो। अहिले जिउने हो। भोलिलाई सोच्ने हो। यो सोचले भोलिको बाटो तय गर्छ। हिजोको सिकाइ हो- हाम्रो विद्यार्थीले सोचेन। हामीले सोचाएनौं। आजको जियाइ हो- हाम्रा विद्यार्थीले गरिखाने सीप जानेनन्। हामीले दिने सीपले पुगेन। त्यसैले भोलिको बाटो हो- हामीले पढाउन छोड्ने। सिक्ने सीप सिकाउन थाल्ने। विद्यार्थीको बाटो हो- घोक्न र बुझाएको बुझ्न छोड्ने। खोज्न, सोध्न, सोच्न, अर्थ्याउन र पुनः अर्थ्याउन थाल्ने। किन एउटै माटोमा रोपेको धिरौला पहेंलो फुल्छ? चमेरी सेतो? लालुपाते रातो? माटोको गुणले हो त? त्यो त एउटै हो। बीजको गुणले हो त? बीज र माटोको प्रतिक्रियाले हो त? बोटविस्वाको रसले हो त? अन्य कुनै कुराले हो? यस्ता प्रश्न बनाइराख्ने। त्यसको उत्तर खोजि राख्ने। खोजेको उत्तर मिल्यो/मिलेन भनी जाँचिरहने। के हरियो फूलवाला धिरौला बनाउन सकिएला? लालुपातेको सट्टा पीपलपाते फूल बनाउन सकिएला? हरियो फूलको चमेरी उत्पादन गर्न सकिएला? के 'वडिङ्ग' उत्तर हो त? 'ग्रापिटड' हो त? 'पर्माकल्चर' हो त? 'टिस्टकल्चर' हो त? अरु कुनै 'कल्चर' गर्न सकिएला त? के बीजकल्चर सम्भव होला? मेरो सोचमा सहयोगी को होला त? खोजमा नि? कसको बगैचामा अनुसन्धान गर्ने होला? यसो भयो भनी विचार लाने को होला? यसो गर भन्ने स्रोतव्यक्ति को होला? यस्ता प्रश्नको उत्तर विद्यार्थीले खोज्छ। हामी शिक्षकको काम प्रक्रिया देखाइदिने हो। सन्देश जगाइदिने हो। चक्रबाट उम्किने सोच दिने हो। तरिका पनि बुद्धकै सहज छ। खोज्न लगाउने हो। सन्देश सिर्जना गरिदिने हो। शिक्षण तरिका पनि सहज छ। कतै शिक्षकले त्यो काम गर्न सक्छौं? आफै उल्टिन सक्छौं? विद्यार्थीलाई उल्ट्याउन सक्छौं? बोल्नेबाट खोज्ने बनाउन सक्छौं? घोक्नेबाट सोच्ने बनाउन सक्छौं? सक्छौं भने थालौं। सक्दैनौं भने सिकौं। अन्यथा हामी उल्टो हिँड्ने छौं। यो शताब्दीको विद्यार्थीलाई उल्टो हिँडाउने छौं। रहर हाम्रै हो। गर्ने हामी नै हौं। नत्रभने हामी रूसोको विश्लेषणमा पर्नेछौं- 'ईश्वरले धारिलो बालक दियो। हामीले पढाउने नाममा भुत्ते बनायौं।' सोच तपाईंको। खोज तपाईंको। हेगेल बनाउने तपाईं। मार्क्स खोज्ने तपाईं। दीक्षक कर्म तपाईंको। शिक्षक नाम तपाईंको। कहीं नाम र काम मिलाउने कि?

See the world differently this morning.

The best global and local news, in one simple package.

Subscribers will get

free access to **NYTimes.com**

Call : 4268656 subs@myrepublica.com

पृथ्वी तताउने फुच्चे वायु !

०.०६ प्रतिशत मात्र रहेको वायु समूहका कारण विश्व-उष्णीकरण (Global Warming) को भयावह खतरा र जलवायु परिवर्तनको त्रासदीपूर्ण अवस्थाको चित्रण हुने गरेको छ। त्यही ०.०६ प्रतिशत ग्यासकै कारण हिउँ पग्लिएर हिमालयहरू पत्थरालय बन्ने ? समुद्रको सतह बढेर माल्दिभ्स, बङ्गलादेश आदि देश डुब्ने ? अल्पसङ्ख्यामा रहेर पनि यस्तो तहल्का मच्चाउने 'फुच्चे' वायु हो 'कार्बन डाइअक्साइड'।

हाम्रो पृथ्वीको आवरणलाई हावाले ढाकेको छ। अर्थात् त्यो आवरण विभिन्न वायुवाट बनेको छ। वायुलाई वात पनि भनिन्छ। र, वात+आवरण भन्नाले पृथ्वीको सतहमाथि चारैतिर फैलिएको हावाको तह बुझिन्छ। त्यो तह पृथ्वी सतहबाट आकाशमा १,६०० किलोमिटर माथिसम्म फैलिएको छ। तैपनि; अधिकांश वायु (ऊण्डै ८८ प्रतिशत) ८० किलोमिटरभित्रै कोच्चिएर रहेको छ। हावाको तह पृथ्वी सतहभन्दा बाक्लो हुन्छ। जति माथि गयो उति पातलिनै जान्छ। त्यसैले हिमाल चढ्दा अर्थात् उचाइमा जाँदा हामीलाई सास फेर्न गाह्रो हुन्छ। पातलो हावामा हुने थोरै वा पातलो अक्सिजन हाम्रो शरीरलाई पर्याप्त हुँदैन। वातावरणमा २१ प्रतिशत 'अक्सिजन' नामक वायु हुन्छ जसले हाम्रो प्राण धान्छ। वायुमण्डलमा सबैभन्दा अधिक 'नाइट्रोजन' (७८ प्रतिशत) नामक वायु हुन्छ। यो साधु वायु हो। यसले कुनै हानि गर्दैन। यो तटस्थ प्रकृतिको हुन्छ।

अक्सिजनले जस्तो फलाममा खिया पार्ने वा विभिन्न वस्तुलाई कूटाउने काम यसले गर्दैन। त्यसैले मासु वा अरू खाद्यवस्तु प्याक गर्नुअघि टिन वा प्लास्टिकका प्याकेटमा नाइट्रोजन वायु भरिन्छ। भुक्क फुलेका आलुका चाना (चिप्स)को प्याकेटभित्र त्यस्तै नाइट्रोजन वायु भरिएको हुन्छ।

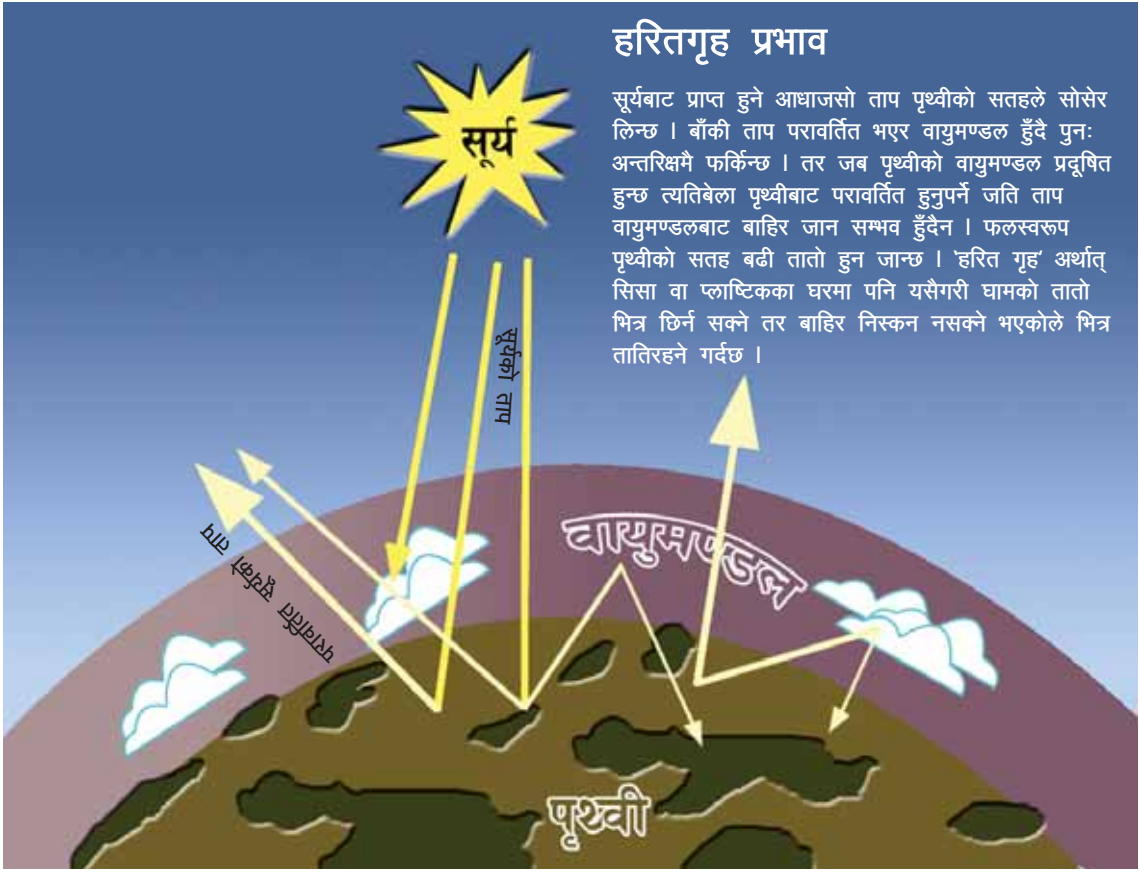
पृथ्वीको वातावरणमा ७८ प्रतिशत नाइट्रोजन र २१ प्रतिशत अक्सिजन भएपछि बाँकी एक प्रतिशत वायुमा पनि अधिकांश भाग (८४ प्रतिशत) अर्को तटस्थ वायुले ओगटेको हुन्छ। त्यसलाई आर्गन (Argon) भनिन्छ। हामीले बाल्ने बिजुलीका चिमभित्र यही वायु भरिएको हुन्छ। बिजुलीको चिमभित्र बल्ने तारको त्यानोलाई यसले खिड्न दिँदैन, बरु बचाउँछ। यसरी; वातावरणमा रहेको ८८.८४ प्रतिशत वायुको बारेमा चर्चा गरेपछि, अब बाँकी रह्यो ०.०६ प्रतिशत वायुको कुरा। त्यही ०.०६ प्रतिशत वायुको समूहलाई आजभोलि 'हरितगृह वायु'

हरितगृह अर्थात् ग्रीनहाउस।

ग्रीनहाउस

हरितगृह प्रभाव

सूर्यबाट प्राप्त हुने आधाजसो ताप पृथ्वीको सतहले सोसेर लिन्छ । बाँकी ताप परावर्तित भएर वायुमण्डल हुँदै पुनः अन्तरिक्षमै फर्किन्छ । तर जब पृथ्वीको वायुमण्डल प्रदूषित हुन्छ त्यतिबेला पृथ्वीबाट परावर्तित हुनुपर्ने जति ताप वायुमण्डलबाट बाहिर जान सम्भव हुँदैन । फलस्वरूप पृथ्वीको सतह बढी तातो हुन जान्छ । 'हरित गृह' अर्थात् सिसा वा प्लाष्टिकका घरमा पनि यसैगरी घामको तातो भित्र छिर्न सक्ने तर बाहिर निस्कन नसक्ने भएकोले भित्र तातिरहने गर्दछ ।

भनिन थालेको छ । तर त्यो समूहमा रहेका कुनै वायु पनि हरिया भने छैनन् । न तिनको बास कुनै हरिया गृह विशेषमा हुन्छ । नामकरण गर्नेहरूले अङ्ग्रेजीमा 'ग्रीनहाउस ग्यास' (Green House Gas) भनेर सम्बोधन गर्न थाले यी वायु समूहलाई । हामीले पनि शब्दानुवाद गरेर 'हरितगृह वायु' भन्ने नाम चलाउन थाल्यौं । विश्व वातावरणका कुरा गर्दा अहिले 'हरितगृह वायु'को चर्चा अत्यधिक हुने गरेको छ । त्यसैले अब यहाँ त्यही कथित 'हरितगृह वायु'का बारेमा थोरै कुरा गरौं ।

अल्पसङ्ख्या, त्यो पनि ०.०६ प्रतिशत मात्र रहेको वायु समूहका कारण विश्व-उष्णीकरण (Global Warming) को भयावह खतरा र जलवायु परिवर्तनको त्रासदीपूर्ण अवस्थाको चित्रण हुने गरेको छ । त्यही ०.०६ प्रतिशत ग्यासकै कारण हिउँ परिलएर हिमालयहरू पत्थरालय बन्ने ? समुद्रको सतह बढेर माल्दिभ्स, बङ्गलादेश आदि देश डुब्ने ? अल्पसङ्ख्यामा रहेर पनि यस्तो तहल्का मच्चाउने सबैभन्दा चर्चित वायु हो 'कार्बन डाइअक्साइड' (Carbon Dioxide) । 'कार्बन डाइअक्साइड' CO₂ को वायुकण दुईवटा अक्सिजनको र कार्बनको एक अणु संयोजन भई बनेको हुन्छ । मानिस, पशुपन्छी आदि सबै जीवप्राणीले सास फेर्दा फोक्सोबाट बाहिर फ्याँक्ने वायु यही कार्बन डाइअक्साइड हो । हामीले बाल्ने काठदाउरा, मट्टीतेल, डिजलबाट उत्सर्जन हुने वायु पनि त्यही कार्बन डाइअक्साइड हो । कलकारखाना, मोटर, जहाज, हवाईजहाज आदि पेट्रोल-डिजलले चल्ने सबै साधनबाट

उत्सर्जन हुने वायु मुख्यतः कार्बन डाइअक्साइड नै हो । वनको डढेलो होस् वा चुलोचौकीको आगोबाट पनि यही वायु उत्सर्जन हुन्छ । अठारौं शताब्दी अर्थात् नेपालमा पृथ्वीनारायण शाहको राज्य चल्दा मानिसले सास फेर्ने हावामा ०.०३ प्रतिशत भन्दा पनि कम कार्बन डाइअक्साइड थियो । त्यो मात्रालाई जलवायु वैज्ञानिकहरूले २८० पिपिएम (पार्ट पर मिलियन) अर्थात् दश लाखमा २८० भाग भनेर अर्थ्याउने गरेका छन् । त्यतिबेलाको पिपिएमलाई लगभग ३०० मान्दा सयमा ०.०३ भन्ने तथ्याङ्क निस्कन्छ । सन् २००५ मा त्यो तथ्याङ्क बढेर ३८० पिपिएम अर्थात् सयकडा ०.०३८ (लगभग ०.०४%) पुग्न गएको छ । प्रश्न उठ्छ; त्यसले के फरक पार्नो त ?

वातावरणमा अत्यधिक मात्रामा रहेको नाइट्रोजन वा अक्सिजन र आर्गन वायुभन्दा कार्बन डाइअक्साइडमा एउटा बेग्लै गुण हुन्छ । त्यसले सूर्यबाट प्राप्त हुने घामको तापलाई आफूमा ग्रहण गर्न सक्छ । त्यसैले सूर्यबाट पृथ्वीमा आइपुगेको घामको ताप परावर्तन हुँदा अर्थात् पृथ्वीबाट फर्केर जाँदा त्यसको केही अंश यही वायुले छेकेर वायुमण्डलबाट बाहिर जान दिँदैन । यसले गर्दा नै पृथ्वी सेलाएर ठण्डाराम हुनबाट जोगिन्छ । फलस्वरूप पृथ्वीका प्राणी र जीवात्माहरू बाँच्न सम्भव हुन्छ ।

पृथ्वी सतहको औसत तापमान १५ डिग्री सेल्सियसको आसपासमा रहेको राम्रो मानिन्छ । तर कार्बन डाइअक्साइडको मात्रा वायुमण्डलमा बढ्दै जाँदा न्यानो पृथ्वी तातो हुँदै गएको

नेपाल-अध्ययन

प्रमाणित भएको छ। अर्थात् वायुमण्डलमा बढ्दै गएको कार्बन डाइअक्साइडले पृथ्वीबाट परावर्तित घामको ताप पहिलेभन्दा वा वाञ्छित मात्राभन्दा धेरै पृथ्वीमै छेकेर राखिदिन थालेको छ। परिणामतः पृथ्वीको सतह बढी तातो हुँदै गएको छ। सन् १९१५ मा (आजभन्दा ९६ वर्ष पहिले) पृथ्वीको सतहको औसत तापमान १५ डिग्री थियो। त्यसको ३० वर्षपछि सन् १९४५ मा त्यो बढेर १५.२ डिग्री पुगेको थियो। यसलाई एकदमै ठूलो अन्तर भन्न मिल्दैन। तर त्यसको ५५ वर्षपछि, सन् २००० सम्म आइपुग्दा त्यो तापमान बढेर १५.८ डिग्री पुगेको छ। तापमान वृद्धिको यही क्रम चल्यो भने सन् २०५० मा पृथ्वीको औसत तापमा २.८ डिग्रीले बढेर १८.७ डिग्री पुग्न सक्ने विज्ञहरूको अनुमान छ।

पृथ्वीको तापमान बढाउने कार्बन डाइअक्साइडका अन्य सहयोगी वायुहरूमा मिथेन (Methane), ओजोन (Ozone), नाइट्रस अक्साइड (Nitrous Oxide) तथा हालोकार्बनहरू (Halo Carbons) पर्दछन्। यी वायु पनि मानिसकै क्रियाकलापबाट उत्सर्जन हुने गर्दछन्। त्यसमा पछि गएर पानीको वाफ वा जलकण पनि थपिन्छ। यी वायुहरू मिलेर पृथ्वीलाई एउटा ओढनी ओढाइदिएकै काम गर्न थाल्छन्। आजभोलि हाम्रा किसानहरूले पातलो प्लास्टिक ओढाएर गोलभेंडामा तरकारीको बालीलाई न्यानो बनाए जस्तै गरी पृथ्वीलाई न्यानो बनाउने काम यी वायुले गर्दछन्। प्लास्टिक आविष्कार हुनुभन्दा पहिले बोट, बिरुवाहरूलाई न्यानोमा ढुकाउन शिशाको घर बनाउने चलन थियो। त्यस्तो घरभित्र घामको तातो र प्रकाश सजिलै छिर्छ तर भित्रको न्यानो हतपत्त बाहिर जान पाउँदैन। यस्तै

अवस्थाले गर्दा शिशाघरभित्र सधैं हरियाली कायम रहन्छ। यस्ता शिशामहल वा शिशाकोठरीलाई नै 'हरितगृह' भन्ने अङ्ग्रेजी बोली व्यापक चलन चल्तीमा आएको हो। शिशा वा प्लास्टिकले हरितगृहलाई न्यानो राख्ने काम गरेकै कार्बन डाइअक्साइड तथा अरू केही वायुले पृथ्वीलाई नै न्यानो राख्ने काम गरेको हुनाले तिनलाई 'ग्रीनहाउस ग्यास' (Green House Gas) को संज्ञा दिइएको हो। तर आलु चिप्सको प्याकेटभित्र नाइट्रोजन खाँदिएकै 'ग्रीनहाउस' भित्र कार्बन डाइअक्साइड खाँदिएको हुँदैन। न त्यहाँ मिथेन र नाइट्रस अक्साइड नै भरिएको हुन्छ। ग्रीनहाउसभित्र वायुको सन्तुलनमा केही फेरबदल हुँदैन। त्यसैले, स्पष्ट भन्नुपर्दा, ग्रीनहाउस इफेक्ट ग्यास (Green House Effect Gas) अर्थात् हरितगृह भित्र न्यानो प्रभाव सिर्जना गर्ने वायु भन्नु बढी उपयुक्त हुन्छ। अरू नेपाल जस्तो हरियाली प्रधान देशमा हरितगृहको साटो सिसाघर (Glass House) भन्नु बढी उपयुक्त हुन्छ।

'ग्रीनहाउस' र 'ग्लास हाउस' वनस्पति उद्यानका अभिन्न अङ्ग बन्न थालेको धेरै समय भइसकेको छ। हाम्रो राष्ट्रिय वनस्पति उद्यानमा पनि यस्ता शिशाघरहरू जडिएका छन्। त्यतिबेला बेलायती वैज्ञानिक सल्लाहकार तिनलाई ग्रीनहाउस भन्न रुचाउँदथे। किनभने बेलायतका उदाहरण वा वरपरका वनजङ्गलहरू जाडोमा सबै हरिया पातहरू फरेर नाङ्गो अवस्थामा पुग्दछन्। हरियोको आनन्द लिन शिशाघरको हरियालीको शरणमा पुग्दछन्। तसर्थ शिशाघरलाई 'ग्रीनहाउस' भन्दा उनीहरूको मनोभावमा समेत सन्तोष मिल्ने शब्दार्थको चयनलाई अन्यथा लिनुहुँदैन। 'हरितगृह वायु' भनेपछि अब हामी पनि कुरो बुझ्छौं।

तपाईं जहाँ हुनुहुन्छ त्यही
तपाईं जहाँ पुग्नुहुन्छ त्यही
जशान

देशभरि

तपाईं हुकले
व्यवसाय गर्नुहोस्

उज्यालो 90 नेटवर्क

- Broadcast System
- Partner Radio Stations
- National Coverage

देशभरिका ९० वटा एकएम्
स्टेशनहरूबाट एकसाप प्रेषण गर्न
हामी साथमा छौं।

विहानदेखि रातीसम्म

● ९ बजे काफैरेन ● १, १२, ३, ६ र १०:४५ बजे नेपाल खबर ● ८ बजे नेपाल बपंग

सीधा कुरा, प्रष्ट विचार

Communication Corner Pvt. Ltd.
Kupondole, Lalitpur, Tel: 5546277
Fax: 977-1-5549357, E-mail: info@unn.com.np, URL : www.unn.com.np

Ujyaalo 90 Network
Sanepa, Lalitpur, Tel: 5551716

शिक्षक पत्रिका प्राप्त गर्ने तीन काइदा

१. आफूलाई पायक पर्ने नजिकको पत्रपत्रिका बिक्रेतासँग ग्राहक बनेर । (यस्तो कारोबारको सम्पूर्ण दायित्व ग्राहक र सम्बद्ध बिक्रेतामा रहन्छ ।

२. ग्राहकले इच्छाएको बिक्रेता/पसल वा एजेन्टमार्फत् पत्रिका प्राप्त गर्ने गरी सीधै शिक्षक मासिकको कार्यालयमा ग्राहक बनेर । (यस्ता ग्राहकको प्रति ग्राहकले इच्छाएको पसल वा बिक्रेतासम्म पुऱ्याउने दायित्व शिक्षक मासिकको व्यवस्थापनले वहन गर्छ । बिक्रेता वा पसलबाट पत्रिका प्राप्त गर्ने व्यवस्था सम्बद्ध ग्राहक आफैले गर्नुपर्छ ।) **वार्षिक शुल्क रु.४८०/-**

३. रजिष्ट्री हुलाक ग्राहक: नियमित रूपमा पत्रिका प्राप्त गर्न चाहने पाठकहरूको निम्ति यो सबैभन्दा भरपर्दो उपाय हो । पत्रिकाको नयाँ अंक प्रकाशित भएलगत्तै हुलाकबाट रजिष्ट्री गरी पत्रिका पठाइनेछ । रजिष्ट्री गर्दा लाग्ने शुल्क ग्राहकले ग्राहक शुल्कसँगै एकमुष्ट बुझाउनुपर्नेछ । यसरी रजिष्ट्री गरी पठाइएको पत्रिका हराएमा, नासिएमा वा ग्राहकले नपाएमा शिक्षक को व्यवस्थापनले सम्बद्ध हुलाक कार्यालयमा हर्जना (प्रत्येक अंकको रु. ३००/-) दावी गरी कारवाही अगाडि बढाउनेछ ।) **वार्षिक शुल्क रु.६२०/-** रजिष्ट्री खर्च समेत ।

शिक्षक को ग्राहक बन्ने/पैसा पठाउने सजिलो उपाय:
शिक्षक मासिक, चल्ती खाता नं. १६१३, राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक, पुल्चोक शाखा, ललितपुर । यो खातामा रकम जम्मा गर्दाको रसिद भने सुरक्षित राख्नुहोला ।

अध्ययन: +२ पाठ्यक्रम र पाठ्यघण्टा

जीवन खड्का

कति पढाइनुपर्ने हो, कति पढाइँदैछ ?

हाल कलेजहरूले दैनिक सरदर ३.५ घण्टादेखि ५ घण्टासम्म कक्षा सञ्चालन गर्ने र समय प्रति पिरियड ४० देखि ५० मिनेट वितरण गरेको पाइन्छ। यसले पाठ्यक्रमको मर्मानुसार त्यसको कार्यान्वयन अर्थात् पठनपाठन भएको देखाउँदैन।

उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्ले अनिवार्य विषय बाहेक कक्षा ११ र १२ मा ५५-५५ विषय र चतुर्थपत्रमा १५ विषय गरी जम्मा १२५ विषय पठन-पाठन गर्न सकिने एकल पदोन्मुख (Single-Track) पाठ्यक्रम लागू गरेको छ। पाठ्यक्रममा प्रत्येक १०० पूर्णाङ्कको विषयलाई १५० घण्टा पाठ्यभार तोकिएको छ। प्रयोगात्मक कक्षा चाहिने विषयका लागि थप पाठ्यभार राख्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ। तोकिएका यिनै १५० घण्टामा पाठ्यक्रममा निर्दिष्ट उद्देश्य पूरा गर्नुपर्ने हुन्छ। परिषदको पाठ्यक्रम शाखाले यसैबमोजिम पाठ्यक्रम निर्देशिका समेत प्रकाशन गरेको छ।

उमावि तहसम्बन्धी उपर्युक्त शैक्षिक योजना कार्यान्वयन गर्ने थलो भनेका कलेज (+२ कक्षा सञ्चालन गर्ने विद्यालय)हरू नै हुन्। त्यसैले कलेज सञ्चालन गर्नु अगाडि विभिन्न शर्त पूरा गर्नुपर्ने हुन्छ। त्यसमध्ये विद्यालयमा १५० दिन पठनपाठन हुनुपर्ने एउटा शर्त हो। यसको अर्थ पाठ्यक्रमले तोकेको पाठ्यवस्तु १५० दिनभित्र पूरा गर्न स्वीकृति जनाउनु हो। तर प्रश्न उठ्छ, के उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्ले तोकेको पाठ्यक्रम र पाठ्यभार अनुसार उमावि या कलेजहरूमा पठनपाठन भइरहेको छ त? यहाँ हालको +२ को पाठ्यक्रम, पाठ्यवस्तु र त्यसलाई छुट्याइएको पाठ्यभार तथा यसको व्यावहारिक कार्यान्वयन पक्षलाई उजागर गर्न खोजिएको छ। साथै, परिषद्ले तयार गरेको पाठ्यक्रममा उल्लिखित पाठ्यभार (Credit Hours); एक वर्षमा एउटा कलेजमा हुनसक्ने कक्षा सञ्चालन सङ्ख्याबीचको सामीप्यता (Relevancy) तथा हाल कलेजमा प्रचलित अभ्यास र व्यवहारबीचको सम्बन्धलाई प्रस्ट पार्ने प्रयास गरिएको छ।

एक वर्ष अर्थात् एक शैक्षिक सत्र (३६५ दिन)मा कक्षा सञ्चालन हुने दिन, परीक्षा हुने दिन, सार्वजनिक विदा, पर्व विदा, अतिरिक्त क्रियाकलाप हुने दिन र अन्य विदा आदि पनि समावेश गर्नुपर्ने हुन्छ। कक्षा ११ को पढाइ सामान्यतः साउन १६ गतेदेखि शुरू हुन्छ र बढीमा वैशाख १५ गतेसम्म चल्छ। वैशाखको तेस्रो हप्तादेखि जेठको दोस्रो हप्ताभित्र परिषद्ले उक्त कक्षाको बोर्ड परीक्षा सञ्चालन गर्ने गरेको छ। अधिकांश कलेजहरूमा परीक्षा केन्द्र पर्ने हुँदा वैशाखको १५ गतेभन्दा पछाडि कक्षा सञ्चालन गर्न सम्भव देखिँदैन।

पाठ्यभारको अनुमानित वितरण

नेपाल सरकार सूचना विभागले प्रकाशन गरेको २०६७ सालको पात्रो अनुसार साउन १६ गतेदेखि वैशाख १५ गते (९ महिना) भित्र पर्ने जम्मा दिन र अन्य विदाहरू यसप्रकार थिए:

जम्मा दिन= २७५

शनिवार= ३८

दर्शन-तिहार तथा अन्य पर्व विदा= १९ दिन

कलेज सञ्चालन हुने दिन= २१४

कलेज सञ्चालन हुने जम्मा २१४ दिनलाई पनि विभिन्न शीर्षकमा वितरण गर्नुपर्ने हुन्छ:

● तीनवटा आवधिक परीक्षा (Terminal Examination) सञ्चालनका लागि चाहिने दिन= २१

● महिनामा दुई वटा अतिरिक्त क्रियाकलाप गर्दा लाग्ने जम्मा दिन= ९×२=१८

● कक्षा सञ्चालनका लागि बाँकी रहने दिन= १७५

यस अनुसार हरेक उमावि/कलेजले १७५ दिनभित्र पाठ्यक्रममा तोकिएका उद्देश्यहरू पूरा गर्नुपर्ने देखिन्छ।

पाठ्यभारको व्यावहारिक पक्ष

हाम्रा कलेज वा उमाविहरू अब कुन ढङ्गबाट सञ्चालन भइरहेका छन् त भनेर हेरौं। उमावि शिक्षा परिषदको बोर्ड परीक्षामा उच्च, मध्यम र न्यून प्रतिशत उत्तीर्ण गराउने काठमाडौं उपत्यकामा सञ्चालित पाँच वटा कलेजहरूको वार्षिक कार्यतालिकाको विश्लेषण र व्यक्तिगत सोधपुछ गर्दा निम्न प्रकारको नतिजा निस्कियो:

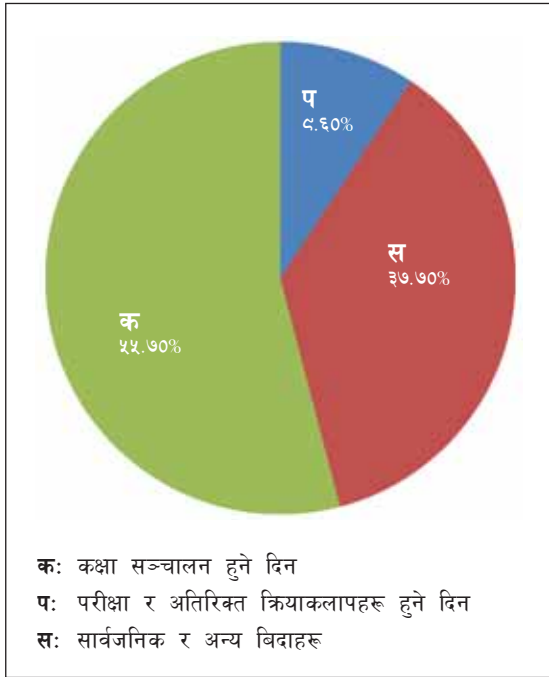
● परीक्षा सञ्चालन हुने दिन १५ देखि २७ दिन; औसतमा २० दिन

● दर्शन-तिहार तथा अन्य पर्व विदा २१ देखि ४७ दिन; औसतमा ३२ दिन

● अतिरिक्त क्रियाकलाप ३ देखि १० दिनसम्म; औसतमा ६ दिन

● हिउँदे तथा अन्य विदाहरू ३ देखि १२ दिनसम्म; औसतमा ३ दिन

● बैठक तथा अन्य विविध कार्यक्रमहरू सार्वजनिक विदामा राखिएको हुँदा गणना नगरिएको।

ती कलेजहरूले साउन १६ देखि वैशाख १५ गतेसम्मका २७५ दिनलाई यसप्रकार वितरण गरेको पाइयो:

परीक्षा= २० दिन

दशैतिहार र अन्य पर्व विदाहरू= ४७ दिन

अतिरिक्त क्रियाकलाप= ६ दिन

हिउँदे विदा र अन्य= ८ दिन

शनिवार= ३८ दिन

खास कक्षा सञ्चालन भएका दिन= १५१

माथिको आँकडा अनुसार एक शैक्षिक सत्रका कूल दिनहरूमध्ये ५५.७ प्रतिशत कक्षा सञ्चालनका लागि, ८.६ प्रतिशत परीक्षा तथा अन्य क्रियाकलापका लागि र ३७.७ प्रतिशत सार्वजनिक तथा अन्य विदाका लागि उपलब्ध हुने देखिन्छ।

पाठ्यभारको तुलनात्मक अध्ययन

माथिका तथ्याङ्कहरूको तुलना गर्दा कलेजमा कक्षा सञ्चालन गर्नका निम्ति २४ दिन अपुग देखिन्छ। यसको व्यावहारिक पक्ष हेर्दा; १५१ दिनभित्र पाठ्यक्रमले तोकेको विषयवस्तु पठनपाठन गरिसक्नुपर्ने हुन्छ। विद्यार्थीहरू १७७ दिन (कक्षा हुने तथा परीक्षा र अतिरिक्त क्रियाकलाप हुने दिनहरू समेत) मात्र कलेज गए पुग्ने देखिन्छ। यस हिसाबले एक शैक्षिक सत्रमा ४८.७५ प्रतिशत दिन मात्र विद्यार्थीको लागि छुट्याइएको पाइन्छ।

पाठ्यक्रममा तोकिए अनुसारको समय हरेक कलेजले इमानदारीसाथ प्रदान गरेका छन् वा छैनन् भनी थाहा पाउनको लागि कलेजले प्रति पिरियड दिएको समय र ब्रेक समय जान्नुपर्ने हुन्छ। यस सन्दर्भमा प्रति पिरियड कम्तीमा ४० देखि ५० मिनेट र ब्रेक समय २० मिनेटदेखि ३० मिनेटसम्म छुट्याएको देखिन्छ।

कुनै कलेजले प्रति पिरियड समय निश्चित गरेपछि १००

प्रतिपिरियड	प्रति विषय वितरण गर्नुपर्ने पिरियड सङ्ख्या	प्रति हप्ता पिरियड सङ्ख्या
१ घण्टा	१५१	६
५० मिनेट	१८०	७
४५ मिनेट	२००	८
४० मिनेट	२२५	९

पूर्णाङ्कको विषयलाई निम्नानुसार प्रति विषय पिरियड सङ्ख्या र प्रति हप्ता पिरियड सङ्ख्या छुट्याउनुपर्ने हुन्छ:

माथि तालिकामा प्रस्तुत आधारमा 'ब्रेक' समय समायोजन गरी दिनमा कति घण्टा कक्षा सञ्चालन हुनुपर्छ भन्ने निश्चित गर्न सकिन्छ। सरदर पाँच घण्टा कक्षा सञ्चालन नगरेमा पाठ्यक्रमको उद्देश्य पूरा गर्न कठिन देखिन्छ।

निष्कर्ष

पाठ्यक्रम औपचारिक शिक्षाको मुख्य मार्गचित्र (Road Map) भएको हुनाले यसको पूर्ण कार्यान्वयनमा विशेष ध्यान दिनु जरुरी हुन्छ। पाठ्यक्रममा उल्लिखित विषयवस्तु तोकिएको समयसीमामा रहेर पठन-पाठन गर्नु यसको अपरिहार्य शर्त हो। प्राप्त नतिजाहरूको आधारमा हाल सञ्चालित कलेजहरूले दैनिक सरदर ३.५ घण्टादेखि ५ घण्टासम्म कक्षा सञ्चालन गर्ने र समय प्रति पिरियड ४० देखि ५० मिनेट वितरण गरेको पाइन्छ। यसले पाठ्यक्रमको मर्मानुसार त्यसको कार्यान्वयन अर्थात् पठन-पाठन भएको देखाउँदैन। यसर्थ उमावि तहको पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेको शैक्षिक लक्ष्य प्राप्त गर्न तथा विद्यार्थी-अभिभावकको लगानीको उच्चतम प्रतिफल प्रदान गर्नको निम्ति निम्न कार्यहरू गर्नु जरुरी देखिन्छ:

- प्रचलित शिक्षा ऐन- नियमावलीमा उल्लिखित शर्तानुसार कलेजहरू सञ्चालन गरिएका छन्/छैनन् अनुगमन गरी सो नभएको पाइएमा निश्चित समयसीमा तोकेर सुधार गर्न बाध्य पार्ने।
- शिक्षा अधिकारीहरू कर्तव्यनिष्ठ भई आफ्नो जिम्मेवारी दृढतापूर्वक वहन गर्न प्रतिबद्धतापूर्वक लागि पनुपर्ने र कलेजहरूलाई नाफामुखीबाट सेवामुखी हुन प्रेरित गर्ने।
- क्षेत्रगत सुपरीवेक्षक व्यवस्था गरी नियमित रूपमा अनुगमन मूल्याङ्कन गरी यसको जानकारी परिषद् र अभिभावक दुवैलाई दिनुपर्दछ र दुवै पक्षबाट सुधार गर्न पहल गर्नुपर्दछ।
- हरेक सामुदायिक वा निजी कलेजहरूमा सर्वपक्षीय सहभागितामा व्यवस्थापन पर्यवेक्षण समिति गठन गर्नुपर्दछ, जसले व्यवस्थापनमा देखिएका कमी-कमजोरीहरू औल्याउन र सुधार ल्याउन सुझाव दिन सकोस्।
- कलेजका प्राचार्यहरूलाई व्यवस्थापनसम्बन्धी तालिम दिनु आवश्यक छ र शिक्षकहरूलाई पनि तालिमको व्यवस्था गर्नुपर्दछ। त्यसो गर्दा सबल शैक्षिक नेतृत्वको विकास भई पाठ्यक्रमको भावनाअनुसार पठन-पाठन हुन सक्छ।

ग्रामर कलेज, कोटेश्वर
jiban.khadka@yahoo.com

वास्तविकता के हो ?

कक्षा १० को स्वास्थ्य, जनसङ्ख्या तथा वातावरण शिक्षा को पृष्ठ ५ को तालिका नं. १.२ मा नेपालको कुल क्षेत्रफलमध्ये भौगोलिक क्षेत्रको हिस्सा हिमाली (३५%), पहाडी (४२%) र तराई (२३%) उल्लेख छ। तर, कक्षा ८ को सामाजिक अध्ययन को 'नेपालको धरातलीय स्वरूप' भन्ने पाठ (पृष्ठ ७६)मा हिमाली, पहाडी र तराई क्षेत्रको क्षेत्रगत प्रतिशत १५, ६८ र २३ लेखिएको छ। यो दोहोरो तथ्याङ्कले हामीलाई अन्योल बनाएको छ। खासमा, कुन क्षेत्रको कति प्रतिशत हो ?

नारायणप्रसाद नेपाल
फुल्पिङकोट मावि, फुल्पिङकोट-१,
सिन्धुपाल्चोक

नेपालको कुल क्षेत्रफलमध्ये हिमाली क्षेत्रको ३५%, पहाडी क्षेत्रको ४२% र तराई क्षेत्रको २३% हिस्सालाई नै आधिकारिक

प्रयोगमा ल्याइएको पाइन्छ। हिमाल, पहाड र तराईका जिल्लाको क्षेत्रफल जोडेर यो आँकडा निकालिएको हुँदा यसलाई बढी व्यावहारिक पनि ठानिएको छ।

भीमप्रसाद सुवेदी
प्राध्यापक, भूगोल केन्द्रीय विभाग, त्रिवि,
कीर्तिपुर

एसएलसीले बढुवा पाउने कि नपाउने ?

संशोधित शिक्षक सेवा आयोग नियमावलीले प्राथमिक तहको शिक्षकको न्यूनतम योग्यता प्रमाणपत्र तह वा सोसरह तोकेको छ। त्यसो भए एसएलसी मात्रै उत्तीर्ण प्राथमिक द्वितीय श्रेणीको शिक्षकले माथिल्लो श्रेणीमा बढुवाको अवसर पाउँछन् कि पाउँदैनन् ? २०६८ चैत मसान्तमा समयबद्ध बढुवाको व्यवस्था अन्त्य भएपछि नियमित बढुवा खुल्छ कि खुल्दैन ? साथै, बढुवा प्रक्रियालाई पनि समावेशी गरिन्छ कि गरिदैन ?

रामसिंह घिसिङ
भूमैस्थान उमावि, वितां देउराली काभ्रे

प्राथमिक तहमा नयाँ शिक्षक नियुक्तिका निमित्त प्रमाणपत्र तह वा सोसरहको योग्यता कायम गरिएको हो। एसएलसी उत्तीर्ण शिक्षकले पनि बढुवामा प्रतिस्पर्धा गर्न पाउने छन्। विशेष बढुवाले नियमित बढुवालाई असर गर्दैन, यो नियमित रूपमै खुल्नेछ। बढुवालाई समावेशी गर्ने कानुनी प्रावधान छैन।

गुणराज पोखरेल
उपसचिव, शिक्षक सेवा आयोग

कुन विषयमा आवेदन दिने ?

गणितमा बी.ए. उत्तीर्ण गरी 'शैक्षिक प्रशासन तथा सुपरीवेक्षण' मा एक वर्षे बी.एड. सकेको व्यक्तिले शिक्षक सेवा आयोगको परीक्षामा कुन विषयमा आवेदन दिन पाउँछ ? साथै, जनसङ्ख्या विषयमा बी.एड. र गणितमा बी.ए. उत्तीर्ण शिक्षकले गणित विषयमा आवेदन दिन पाउँछ कि पाउँदैन ?

कामेश्वर मण्डल, शिक्षक, बर्दिया

गणितमा बी.ए. र अन्य कुनै विषयमा बी.एड. उत्तीर्ण गरेको व्यक्तिले गणित र शिक्षा विषयमा आवेदन दिन पाउँछ। साथै, सामाजिक अध्ययनका लागि विषय नतोकिएको हुँदा उक्त विषयमा पनि आवेदन दिन पाइन्छ।

गुणराज पोखरेल
उपसचिव, शिक्षक सेवा आयोग

विशेषज्ञको योग्यता के हो ?

शिक्षाशास्त्रमा एकवर्षे बी.एड. गरी अन्य सङ्गयबाट स्नातकोत्तर गरेको शिक्षकले माध्यमिक तहको शिक्षक छनोट समितिमा विशेषज्ञ सदस्य हुन पाउँछ कि पाउँदैन ?

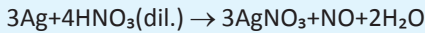
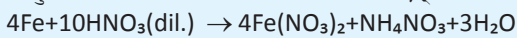
मानसिंह कार्की
दुर्गा लाटिनाथ निमावि, काटै, दाचुला

संशोधित शिक्षा नियमावलीमा शिक्षक छनोट समितिमा दुई जना विशेषज्ञ सदस्य तोक्नुपर्ने व्यवस्था छ। जस अनुसार, माध्यमिक तहको शिक्षक छनोटको हकमा शिक्षाशास्त्रमा स्नातकोत्तर र अन्य तहका निमित्त कम्तीमा शिक्षाशास्त्रमा स्नातक गरेको व्यक्तिले विशेषज्ञ सदस्य बन्न पाउँछन्।

खिमबहादुर भुजेल
शाखा अधिकृत, शिक्षा विभाग

यस्तो किन भयो ?

कक्षा १० को विज्ञान विषयको 'धातुहरू' शीर्षकको पाठमा दिइएका तीन वटा सन्तुलित रासायनिक समीकरण यस प्रकार छन्:

यहाँ Cu र Ag ले dilute HNO₃ सँग प्रतिक्रिया गर्दा NO ग्याँस उत्पादन गरेका छन्। तर, Fe ले NO को सट्टा किन NH₄NO₃ उत्पादन गरेको होला ?

लक्ष्मणप्रसाद भट्टराई
जनता उमावि, अमरोट-५, नवलपरासी

Electrochemical Series अनुसार तामा(Cu), चाँदी(Ag) जस्ता धातुभन्दा फलाम(Fe) बढी क्रियाशील हुन्छ। जसले गर्दा तामा र चाँदीले एसिडलाई कठिनतापूर्वक अक्सिडाइज गरेर dilute ले मात्रै NO दिन्छ भने फलाम बढी क्रियाशील रहने हुँदा dilute मा नै एसिडलाई बढी अक्सिडाइज गर्ने हुनाले NH₄NO₃ दिन्छ।

नोट: फलामको अति क्रियाशीलताका कारण dilute एसिडमा नै बढी अक्सिडाइज भएर धेरै अक्सिजन निकाल्छ र NH₄NO₃ दिन्छ।

के.पी. भण्डारी
रसायनशास्त्र विभाग, अमृत साइन्स क्याम्पस

माध्यमिककै चाहिन्छ

मैले 'कार्यरत शिक्षक'को आधारमा निम्नमाध्यमिक तहको शिक्षण अनुमतिपत्र लिएको छु। बी.एड पनि उत्तीर्ण गरिसकेको छु। अब मैले माध्यमिक तहको शिक्षकको लागि आवेदन दिनका लागि माध्यमिक तहको अनुमतिपत्र लिनुपर्छ कि पर्दैन ?

कुमार मगर
पवित्र निमावि, बाहुनडाँगी-८, ढापा

निम्नमाध्यमिक तहको अनुमतिपत्र लिई बी.एड. उत्तीर्ण गर्दैमा माध्यमिक तहमा आवेदन दिन मिल्दैन। अनुमतिपत्र पनि माध्यमिक तहकै लिएको हुनुपर्छ।

गुराराज पोखरेल
उपसचिव, शिक्षक सेवा आयोग

पठनपाठन प्रभावित भयो

शिक्षकको पेशागत विकास(टीपीडी) कार्यक्रम अत्यन्तै उपयोगी छ। तर विद्यालय तहमा कार्यरत शिक्षकलाई नै टीपीडीको रोष्टर प्रशिक्षकका रूपमा प्रयोग गरिएका कारण ती शिक्षकले टीपीडीको प्रशिक्षण र प्रशिक्षार्थीको अनुगमनमा बढी समय दिनुपर्नेको छ। जसले आफ्नो विद्यालयको पठनपाठन र शिक्षण सिकाइलाई प्रभावित पारेको देखिन्छ। शिक्षा मन्त्रालय वा सम्बद्ध निकायले यसबारे केही सोचेका छन् कि छैनन् ?

जननारायण आचार्य
प्रभ, छडी निमावि, बेलार, कैलाली

टीपीडी कार्यक्रमका लागि एउटा रोष्टर प्रशिक्षकलाई बढीमा १५ दिनसम्मको समय लाग्न सक्छ। त्यो अवधिमा पठनपाठनमा त्यति ठूलो असर पर्छ जस्तो हामीलाई लाग्दैन। टीपीडी सञ्चालनको बेला कुनै रोष्टर प्रशिक्षकलाई आफ्नो विद्यालयको पठनपाठन प्रभावित हुने अवस्था आएमा वैकल्पिक प्रशिक्षकको व्यवस्था गर्न सकिन्छ। यो सुझाव हामीले जिशिकालाई पनि दिएका छौं।

शिवकुमार सापकोटा
उपनिर्देशक, शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र

प्राविबाट बिदा लिएर माविमा अस्थायी नियुक्ति लिन मिल्छ ?

म २०६० सालदेखि प्राथमिक तृतीय

श्रेणीमा कार्यरत स्थायी शिक्षक हुँ। मैले प्राथमिक तहमा बेतलबी विदा लिएर माध्यमिक तहको अस्थायी पदमा अर्को नियुक्ति लिन मिल्छ कि मिल्दैन ?

सीताराम बस्नेत
बासाखाली मावि, बासा-७, सोलुखुम्बु

तल्लो पद लियनमा राखेर माथिल्लो पदमा अस्थायी बढुवा पाउने व्यवस्था छैन।

खिमबहादुर भुजेल
शाखा अधिकृत, शिक्षा विभाग

नियमको आशय के हो ?

संशोधित शिक्षक सेवा आयोग नियमावली, २०५७ को नियम ३६ क (६) मा उल्लिखित 'यस नियम बमोजिमको बढुवा (कार्यसम्पादन तथा अनुभवको मूल्याङ्कनद्वारा गरिने बढुवा) एक पटकको लागि मात्र गरिनेछ' भन्ने वाक्यांशको आशय के हो ?

बासुदेव सापकोटा
पञ्चकन्या प्रावि, हटिया, मकवानपुर

नियमावलीमै 'यस्तो बढुवा एक पटकका लागि मात्रै गरिनेछ' भनी उल्लेख भएकाले यसमा कुनै द्विविधा मान्नुपर्ने देखिँदैन। यो व्यवस्था कायम रहँदासम्म विशेष बढुवा अर्को पटक हुने छैन भन्ने नियमको आशय हो।

प्रेमराज उपाध्याय
सदस्य, शिक्षक सेवा आयोग

पेन्सन र तलब दुवै पाइन्छ ?

म २०४८/०६/०१ देखि प्राथमिक तहमा स्थायी शिक्षक हुँ र नेपालीमा एम.एड. उत्तीर्ण गरेको छु। हालै मेरो सेवा अवधि २० वर्ष पूरा भएको छ। अब

मैले स्थायी पदबाट राजिनामा दिएर माध्यमिक तहको अस्थायी वा उमाविको राहत दरबन्दीमा नियुक्ति लिएँ भने पेन्सन र नयाँ नियुक्तिको तलबसँगै लिन पाउँछु कि पाउँदैन ?

ओपेन्द्रबहादुर खत्री
शान्ति उमावि, लालीकाँडा, दैलेख

पेन्सन पाउने गरी स्थायी पदबाट राजिनामा दिएर फेरि अस्थायी वा राहत दरबन्दीमा पूर्णकालीन शिक्षक भएर दोहोरो सुविधा लिन कानूनतः मिल्दैन।

खिमबहादुर भुजेल
शाखा अधिकृत, शिक्षा विभाग

विशेषको 'बी.एड.' पनि नपाइने ?

विशेष पाठ्यक्रमबाट १२ कक्षा उत्तीर्ण गरेका शिक्षकले त्रिविद्वारा आउँदो वर्ष सञ्चालन गर्न लिएको विशेष पाठ्यक्रम अन्तर्गतको बी.एड. पढ्न पाउँछन् कि पाउँदैनन् ?

कमलकान्त अर्याल
सौरीखल्टा माइस्थान प्रावि
कालिकाकोट-८ स्याङ्जा

कक्षा १२ को विशेष पाठ्यक्रमलाई प्रमाणपत्र तहसरह मान्यता दिने कि नदिने भन्ने प्रस्ताव त्रिवि, शिक्षाशास्त्र सङ्घ/विद्या परिषद् हुँदै प्राज्ञिक परिषद्मा पेश गर्नुपर्ने हुन्छ। हालसम्म यसबारे कुनै प्रस्ताव हामीकहाँ आएको छैन। कक्षा १२ को विशेष पाठ्यक्रमलाई प्राज्ञिक परिषद्ले विशिष्टीकरण नगरेसम्म उक्त तह उत्तीर्ण गरेका व्यक्तिलाई कुनै पनि बी.एड. कार्यक्रममा भर्ना लिन सकिँदैन।

प्रा. कुलनरसिंह श्रेष्ठ
सहायक डीन, शिक्षाशास्त्र सङ्घ, त्रिवि

हामी रेडियो हामी आवाज
तिजरापुर एफएम
98.8

- प्रत्येक दिन विहान ६ बजेदेखि १२ बजेसम्म २४ घण्टा ६ बजेसम्म, रातिदेखि सात बजेसम्म चल्ने प्रोग्राम
- **डिजिटल प्रोग्राम**
- प्रत्येक दिन विहान ५ बजेदेखि २ बजेसम्म पौन-सन्धीका समय भन्दाको रोस्टरमा राख्ने कार्यक्रम
- **सुनियोजित प्रोग्राम**
- प्रत्येक विहान विहान ५ बजेदेखि ५:३० बजेसम्म कार्यक्रम: **प्यारीप्यार**
- प्रत्येक विहान राति ५ बजेदेखि ८ बजेसम्म कार्यक्रम: **जन्मजात**
- प्रत्येक राति राति ५ बजेदेखि ६ बजेसम्म कार्यक्रम: **सोझी अर्थात्**

विहान ५ -रेडियो
राति ५ बजेसम्म

98.8

प्यारीप्यारको
हस्तगत...

तिजरापुर
एफ एम ९८.८

विहान ५-रेडियो एफ एम ९८.८
सोझी राति ५ बजेसम्म
फोन: ०३१-५५५५५५
ईमेल: ५५५५५५५५@gmail.com

गुञ्जन्ध राष्ट्रको हरेक कुनामा...
नेपाल एफएम नेटवर्क
NEPAL FM 91.8

NEPAL FM 91.8
 Socially Inclusive Radio of New Nepal

तपाईं जहाँ भए पनि नेपाल एफ एम

विस्तृत जानकारीका लागि : नेपाल एफ.एम. 91.8, रविमवन, काठमाडौं
 फोन : ४२८२९२९, ४२८२९२३, ईमेल : radio@nfm.com.np

www.nfm.com.np

वातावरण पत्रकारिताका २५ वर्ष

आँखीभयाल भिडियो पत्रिका
 सामुदायिक रेडियो सहयोग केन्द्र
 मिडिया ट्रेनिङ सेन्टर
 जनवकालत तथा पैरवी
 दिगो विकासका लागि सञ्जाल

निगरानी कार्यक्रम:

जलवायु परिवर्तन, सहरी वातावरण,
 वन र वन्यजन्तु, सिमसार, विषादी, पर्यटन

नेपाल वातावरण पत्रकार समूह
 दिगोपनको लागि पत्रकारिता

25 years
 Journalism for Sustainability

थापायनी, काठमाडौं
 फोन: ०१-४२६९९९९,
 फ्याक्स: ०१-४२६९९९९,
 ईमेल: nefej@mos.com.np
 वेब: www.nefej.org

हरपल तपाईंका साथ दैनिक १८ घण्टा
 हालचाल सधैं १५ मिनेट अगाडि
 विहान: ८:४५ र ११:४५, दिउँसो: ४:४५, साँझ ६:४५ र ९:४५
 पत्रपत्रिका, डबली, लुकामारी, नयाँ पुस्ता,
 खुल्ला मञ्च, लोक भाका, रेडियो कुराकानी,
 आजका कुरा, संगीत आकारा,
 ट्राफिक अपडेट- विहान ८ देखि बेलुका ८ बजे सम्म
 बीबीसी नेपाली सेवा हरेक बेलुका ८:४५
 सचेतना रेडियो कार्यक्रम शनिवार विहान ७ बजे
 उहिले बाजेका प्रालामा हरेक सोमवार साँझ ७:३०

रेडियो सगरमाथा एफएम १०२ थोप्लो ४ मेगाहर्ज
 नेपाली रेडियो, नेपाली आवाज

बखुण्डोल हाईट, ललितपुर
 फोन: ०१-५५२८०९९,
 फ्याक्स: ०१-५५३०२२७,

ईमेल: info@radiosagarmatha.org
 वेब: www.radiosagarmatha.org

रेडियो सगरमाथा

शब्द खेल-३७

१			२		३	४		५
		६		७				
८				९				१०
							११	
	१२				१३	१४		
१५				१६				
	१७	१८				१९		२०
२१				२२	२३			
२४								२५

नाम: _____

ठेगाना: _____

तेर्सो

- १) नमरून्जेलसम्मको समय
- ३) व्यर्थको बकवाद
- ६) गणना गर्ने/गन्ने
- ८) मस्तिष्क/गिदी
- ९) नअडिइकन/फटाफट
- ११) कुनै कार्यविशेषको परिणाम/नतिजा
- १२) फलाम पोल्ने आगोको भट्टी
- १३) अर्कोको वस्तु खोसी त्यसको स्वामित्वबाट समेत वञ्चित गर्ने/गराउने काम
- १५) शरीरबाट निस्केको तातोपन/वाष्प
- १७) जन्मको क्रमअनुसार आठौं/जन्तरे पछिको
- १९) सीप भएको/पोख्त
- २२) गाह्रो नभएको/सरल/सुगम
- २४) हस्तरेखा अनुसार मान्छेका हल्केलामा रहेको मणिबन्धदेखि सीधै माझी औंला र साहिली औंलाका बीचतिर गएको रेखा
- २५) एक पटकमा भुटिने, कुटिने, पोलिने पकाइने वा सुकाइने अन्न आदि वस्तुको मात्रा

ठाडो

- १) सुरताउने क्रिया/सन्धो/बैन
- २) कुनै मानिसमा रहेको असल स्वभाव
- ४) किरन्टोकी/मक्खीचुस
- ५) दुःख/पीडा
- ६) ढोका बन्द गर्न गाैरमा जडिएको लामो गर्भे आग्लो
- ७) कसिङगर/धिग्रो
- १०) कुनै काममा विशेष दक्खल पाउनका निम्ति गरिने अम्यास/दलेली
- १२) मिल्काइएको वस्तु वा कुरो
- १४) हाँसिलो मुख लगाएर मीठो बोली बोल्ने
- १६) असल जातको, मिहिन, पातलो, सेतो सूती कपडा
- १८) वर्षायाममा मात्र भेल आउने सानोतिनो खोल्सो
- २०) सामूहिक रूपमा भएको लुट
- २१) व्यक्ति, वस्तु वा सभा कार्यक्रममा हुने सौन्दर्य
- २३) नगददेखि बाहेकको अरु सरसामान

अन्ताक्षरी-३७

	९			१०					११
			४						
				वि	ष्का				
	८			आ	र				
				१	२	५			
									१२
१५	७					६			
			१४					१३	

नाम: _____

ठेगाना: _____

- १) नयाँ-नयाँ वस्तुको उत्पादन (४)
- २) काव्यमा आवश्यक रसले युक्त/रसलाई महत्व दिएर लेखिएको (४)
- ३) कपडा कत्रिंदा निस्केका टुक्रा वा धुजा (४)
- ४) अनावश्यक वा उताउलो किसिमले गरिएको शुङ्गार (६)
- ५) मुखसम्म हुने गरी भनिएको/टनाटन/भरिपूर्ण (४)
- ६) सबैद्वारा निन्दा गरिएको/कुख्यात (४)
- ७) चोट लाग्दा साह्रै दुख्ने र ज्यान पनि जान सक्ने शरीरको कुनै कमलो भाग/सन्धिरथल (४)
- ८) लाटो स्वभावको/लठेब्रो (३)
- ९) ५,४७६ वर्गफुट जमिनको नापो (३)
- १०) चोटपटक लाग्दा रगत बाहिर निस्कन नसकी शरीरको मित्रभिन्ने पर्ने नीलो दाग (४)
- ११) आफ्ना महान् गुणहरूको प्रभाव अरुमा पार्ने व्यक्ति/महाशय (५)
- १२) प्रायः फूल नफुलिकनै फल लाग्ने खालको रूख विशेष/बोटबिरुवा, लता आदि (४)
- १३) उदेक लाग्ने स्थिति/आश्चर्य/जिल्लाराम (४)
- १४) धानको फोस्रो दानो/धानको पोगटो (४)
- १५) चलेर आएको प्रथा/परम्परा/चालचलन (४)

शब्दखेल-३५ को सही उत्तर

- तेर्सो: १) अबेर ३) आचमनी ५) नङ ७) आकार ९) दरकार
 १०) कमसल १२) लगाम १३) सिरक १५) सतर्कता १६) मालमत्ता
 १८) रकमी २०) खोट २१) सिलसिला २२) नजर
 ठाडो: २) बेलुका ३) आङ ४) मन्तिर ६) खोर ७) आहाल ८) रकम
 ९) दल १०) सञ्चित १३) सितार १४) कलमी १५) सत्ता १६) मान्छे १
 ७) मसाल १९) कवाज २०) खोला

अन्ताक्षरी-३५ को सही उत्तर

- १) आँकुरो २) रोकथाम ३) मतलब ४) बन्दोबरस्त ५) स्तम्भलेखक
 ६) कलियुग ७) गहकिलो ८) लोकतान्त्रिक ९) कसौडी १०) डीन
 ११) नयनाभिराम १२) मतमतान्तर १३) रक्तचाप १४) पर्यायवाची १५) चील

नेपालको न. १ फ्रुट जुस

१

Real फर्सद

सुडोकु-३०

		९				९		
४	५						२	६
			६	५	४			
६		४		७		६		९
३			९		६			२
९		५		३		४		६
			६	६	३			
२	४						६	९
		६				५		

सुडोकु-३५ को समाधान

६	३	६	९	५	२	४	९	७
७	२	९	४	३	६	९	६	५
९	४	५	६	७	९	२	३	६
९	७	३	५	२	४	६	६	९
२	९	४	७	६	६	३	५	९
५	६	६	९	९	३	७	४	२
६	६	९	२	४	५	९	७	३
४	५	२	३	९	७	६	९	६
३	९	७	६	६	९	५	२	४

नाम: _____

ठेगाना: _____

नेपालको नं. १ फ्रुट जूस

सही समाधान पठाउने सहभागी र पुरस्कार विजेता

शब्दखेल-३५: सही समाधान पठाउने सहभागीमध्ये गोलाप्रथाद्वारा छानिएका पुरस्कार विजेता: **दामोदरसिंह धामी, हुनैनथ मावि, चन्दनपुर, दार्चुला**

सही समाधान पठाउने अन्य सहभागी

- सन्जिता पाठक, पशुपतिनाथ मावि, हँडीखोला-७, मकवानपुर
- मेघनाथ सापकोटा, कालिकादेवी उमावि, बतासे-४, सि.पा.
- लीलाधर जोशी, मालिकार्जुन मावि, तेलीगाउँ, दार्चुला
- दीननाथ दुलाल, जनता उमावि, रामपुर-२, रामेछाप
- विष्णुहरि तिवारी, सप्तधारा मावि, जीता-८, लमजुङ
- गुणराज ढकाल, सप्तधारा मावि, जीता-८, लमजुङ
- निर्मला नैनावस्ती, सप्तधारा मावि, जीता-८, लमजुङ
- तीर्थराज गौली, सप्तधारा मावि, जीता-८, लमजुङ
- काजी ब. थापा, सप्तधारा मावि, जीता-८, लमजुङ
- चन्द्रमा अधिकारी, सप्तधारा मावि, जीता-८, लमजुङ
- गुप्त ब. भण्डारी, महेन्द्र निमावि, मलम्पार-७, म्याग्दी
- राम प्र. देवकोटा, मित्रता उमावि, सत्रसय, तनहुँ
- लोक कु. श्रेष्ठ, ज.से.उमावि, राङ्सी, रोल्पा
- राम कु. श्रेष्ठ, भीमेश्वर निमावि, रामेछाप, रामेछाप
- हरिनारायण खतिवडा, शारदा संस्कृत मावि, रामेछाप
- कमल सुब्बा, कुरुले तेनुपा-५, धनकुटा
- देवीमाया प्रधान, लक्ष्मीनारायण प्रावि, वारिस्म-४, भोजपुर
- विष्णु धिमाल, मानु मावि, मक्रान्चुली, मकवानपुर
- शिव ब. रायमाझी, गणेश मावि, भीमखोरी-८, काभ्रे

- तुल्सी प्र. पौडेल, सरस्वती मावि, सहारे-८, सुर्खेत
- दुर्गा डिसी, मिलन पुस्तक पसल, बोटेचौर, सुर्खेत
- धनञ्जय श्रेष्ठ, च.उमावि, लेखानी-५, उदयपुर
- सत्यनारायण यादव, जनता उमावि, रामपुर-२, रामेछाप
- प्रदिप मुक्तान तामाङ, गणेश मावि, भीमखोरी-८, काभ्रे
- ओमप्रकाश अधिकारी, जनता उमावि, मनरी, नवलपरासी
- यादव प्र. पौडेल, वीरेन्द्र न.पा-८, ईत्राम, सुर्खेत
- शिवराम अधिकारी, भैरवकाली उमावि, रम्घा-६, लमजुङ
- हरिचन्द्र लम्साल, भैरवकाली उमावि, रम्घा-६, लमजुङ
- खड्गराज कार्की, गुदेल मावि, गुदेल, सोलुखुम्बु
- गौतमसिंह बगाल, खरकडा-४, दार्चुला
- ध्रुव प्र. अधिकारी, बहादुरे उमावि, भदौरे-९, कास्की
- सन्तोष गुरुङ, बहादुरे उमावि, भदौरे-९, कास्की
- नारायणबाबु जोशी, सरस्वती प्रावि, मार्जु, दोलखा
- प्रेमकृष्ण श्रेष्ठ, प्रगतिशील उमावि, झारा-२, सिन्धुली
- झग ब. क्षत्री, तिलाचन निमावि, निसी-९, बाग्लुङ
- कृष्णहरि थापा, चन्द्रावती उमावि, लेखानी-५, उदयपुर
- गंगा भुसाल, नुवाकोट मावि, चिडीचौर, अर्घाखाँची
- चेताराज मिश्र, कालिका निमावि, दिपिल, बझाङ
- चन्द्र ब. बिक्र, रा.सरस्वती मावि, राहुकालापानी, महोत्तरी
- देवी गुरुङ, भगवती निमावि, माझखानी-९, भोजपुर
- टेक ब. मगर, भगवती निमावि, माझखानी-९, भोजपुर
- चन्द्र प्र. ओली, भैरव मावि, धुपीढुस्का-६, जुम्ला

- वीरेन्द्रविक्रम खत्री, भीमदत्त न.पा-२, महुलिया, कञ्चनपुर
- नारायण प्र. नेपाल, जुगल प्रावि, बतासे-४, सिन्धुपाल्कोक
- देवनाारायण चौधरी, थानपोखरी उमावि, ज्यामिरेझोर, उदयपुर
- भुवन आचार्य, जनज्योति प्रावि, झारा-९, रातमाटा, सिन्धुली
- नेत्र ब. के.सी., जनकल्याण उमावि, चिति, लमजुङ
- रन्जिता ए.सी., किसान उमावि, झण्डा-९, पाल्पा
- रामप्रसाद शर्मा 'पौडेल', बालजागृति प्रावि, बगुवा, म्याग्दी
- ध्रुवधन कुलुङ, बालेश्वर मावि, केरुङ-६, सोलुखुम्बु
- माधव प्र. झवाली, संस्कृत तथा साधारण मावि, रिडी, गुल्मी
- कमल प्र. फुयाल, नेत्रकाली उमावि, औपडाँडा, सिन्धुली
- निशा गौतम 'आचार्य', झारा-९, रातमाटा, सिन्धुली
- तीर्थराज मिश्र/रन ब. जोगी, खुँगा मावि, एकतीन-८, पाँचथर
- तीर्थ कु. राजभण्डारी, ऐसेलुखर्क-३, नयाँटोल, खोटाङ
- सरिता खड्का, चन्द्रसूर्य मावि, झलारी-७, कञ्चनपुर
- लक्ष्मण प्र. भड्काई, जनता उमावि, अमरीट-५, नवलपरासी
- रामचन्द्र बस्नेत, चण्डी निकेतन प्रावि, छोरेम्बु-३, खोटाङ
- रामचन्द्र अधिकारी, जलकन्या निमावि, बैरेनी-६, धादिङ
- गोविन्द अधिकारी, जलकन्या निमावि, बैरेनी-६, धादिङ
- मनिराम भड्काई, संस्कृत तथा साधारण मावि, रिडी, गुल्मी
- रूपनारायण वाइबा, जनजागृति निमावि, गोपे, सिन्धुली
- उद्धव प्र. सापकोटा, महेन्द्र उमावि, छतिवन, मकवानपुर
- तेजनिधि ढकाल, तुल्सी भञ्ज्याङ-७, स्याङ्जा
- जनार्दन धिमिरे, भगवती मावि, नुवाकोट-५, अर्घाखाँची

सामान्यज्ञान-३७

१. राष्ट्रिय जनगणना, २०६८ को प्रारम्भिक नतिजा ले नेपालको जनसंख्या २ करोड ६६ लाख २० हजार ८०९ पुगेको देखाएको छ । उक्त जनगणनाबाट पछिल्लो १० वर्षको वार्षिक जनसङ्ख्या वृद्धिदर कति प्रतिशत देखिएको छ ?
(क) १.२० (ख) १.४० (ग) १.६० (घ) २.४०

२. तलका मध्ये कुन एउटा भाषा संयुक्त राष्ट्रसंघको ६ वटा आधिकारिक भाषा अन्तर्गत पर्दैन ?
(क) अरबी (ख) रुसी (ग) चिनियाँ (घ) पोर्चुगाली

३. विश्व चर्चित पुस्तक 'अ ब्रिफ हिस्ट्री अफ टाइम' का लेखक को हुन् ?
(क) अल्बर्ट आइन्स्टाइन (ख) पिएरे क्यूरी
(ग) स्टेफन हकिङ (घ) जोसेफ डाल्टन

४. बाँके राष्ट्रिय निकुञ्ज नेपालको दशौँ तथा कान्छो निकुञ्ज हो । यसको घोषणा २८ असार २०६७ मा भएको हो । उक्त निकुञ्जको क्षेत्रफल कति छ ?
(क) ५५० वर्ग कि.मि. (ख) ५७५ वर्ग कि.मि.
(ग) ६१५ वर्ग कि.मि. (घ) ६३५ वर्ग कि.मि.

५. 'भिटामिन' आविष्कारको जस पोल्याण्डका रसायनशास्त्री कासिमिर फन्कलाई जान्छ । अब भन्नुस् उनले सन् १९१२ मा 'पत्ता लगाएको पहिलो 'भिटामिन' कुन थियो ?
(क) भिटामिन 'ए' (ख) भिटामिन 'सी'
(ग) भिटामिन 'बी ६' (घ) भिटामिन 'बी १'

सामान्यज्ञान-३५ को सही उत्तर

१. आर्कटिक (Arctic) क्षेत्र (उत्तरी ध्रुव) को सबैभन्दा धेरै भू-भाग कुन राष्ट्रले दाबी गरिरहेको छ ?
(ख) रूस

२. विश्वमा सर्वाधिक अलैची उत्पादन गर्ने देश कुन हो ?
(घ) नेपाल

३. नेपालमा आय/व्ययको अनुमानित विवरणसहित वार्षिक बजेट बनाउने क्रम कहिलेदेखि शुरू भएको हो ?
(क) वि.सं. २००८

४. छन्दोबद्ध कविताका हरफलाई श्लोक भनिएझैँ वेदका हरफलाई के भनिन्छ ?
(ग) ऋचा

५. जेनेटिक इन्जिनियरिङ प्रविधिबाट उत्पादन गरिएको पहिलो औषधि के हो ?
(ग) इन्सुलिन

नाम: _____

ठेगाना: _____

अन्तःक्षरी-३५: सही समाधान पठाउने सहभागीमध्ये गोलामथाद्वारा छानिएका विजेता: सन्निता पाठक, पशुपतिनाथ मावि, हाँडीखोला-७, मकवानपुर

सही समाधान पठाउने अन्य सहभागी

- लक्ष्मण राई, शंखराणी निमावि, रानीबास-२, भोजपुर
- काशीनाथ तिमिसिना, खुँगा मावि, खाल्डे-८, पाँचथर
- खगेन्द्र प्र. चापागाई, खुँगा मावि, खाल्डे-८, पाँचथर
- विष्णु खतिवडा, त्रियुगा न.पा.-९, उदयपुर
- कुमारी थापा मगर, दीपेन्द्र निमावि, रिस्कु-६, उदयपुर
- प्रकाश खड्का, कालिका मावि, असैना-८, कञ्चनपुर
- सविता भण्डारी, जलकल्या निमावि, बैरेनी-६, धादिङ
- दीपक तामाङ, जलकल्या निमावि, बैरेनी-६, धादिङ
- मञ्जु अधिकारी, जलकल्या निमावि, बैरेनी-६, धादिङ
- विष्णु खतिवडा, जनता मावि, रौता-५, उदयपुर
- मदन अधिकारी, कञ्चनजंघा निमावि, मेनपा-१३, झापा
- पदम प्र. न्यौपाने, सेतीदेवी निमावि, साँघुटार-३, रामेछाप
- नन्दलाल ओली, कालिका मावि, गर्घा, दैलेख
- पुष्पलक्ष्मी शाह, धुम्बराहा मावि, धुम्बाराही-४, काठमाडौं
- फाल्गुना दाहाल, धनगढी न.पा.-१२, कैलाली
- विमल प्र. देवकोटा, जनज्योति उमावि, लालबन्दी, सर्लाही
- रामचन्द्र बस्नेत, चण्डी निकेतन प्रावि, छोरेम्बु-३, खोटाङ
- लोक ब. श्रेष्ठ, भगवती निमावि, माझखानी-१, भोजपुर

- देवी गुरुङ, भगवती निमावि, माझखानी-१, भोजपुर
- दामोदरसिंह धामी, हुनैनाथ मावि, चन्दनपुर, दार्चुला
- ओम प्र. पौडेल, जगन्नाथपुरी निमावि, चितवन
- रमेश के.सी., जगन्नाथपुरी निमावि, चितवन
- नारायणबाबु जोशी, सरस्वती प्रावि, मार्तु, दोलखा
- सोमनाथ कोइराला, खाडादेवी उमावि, मझुवा, रामेछाप
- शंकरसिंह धामी, खाडादेवी उमावि, मझुवा, रामेछाप
- निर्मला राई, महाकाली निमावि, बलम्ता-१, उदयपुर
- खड्ग ब. श्रेष्ठ, झागाझोली-२, रातमाटा, सिन्धुली
- गुप्त ब. भण्डारी, महेन्द्र निमावि, मलम्पार-७, म्याग्दी
- गगन कु. श्रेष्ठ, जाल्पा मावि, गैरीगाउँ-१, ओखलढुङ्गा
- गंगा भुसाल, नुवाकोट मावि, चिडीचौर, अर्घाखाँची
- जनार्दन धिमिरे, भगवती मावि, नुवाकोट-५, अर्घाखाँची
- चेतनराज मिश्र, कालिका निमावि, दिपिल, बझाङ
- हरिचन्द्र लम्साल, भैरवकाली उमावि, रम्घा-६, लमजुङ
- शिवराम अधिकारी, भैरवकाली उमावि, रम्घा-६, लमजुङ
- कृष्णहरि थापा, चन्द्रावती उमावि, लेखानी-५, उदयपुर
- कमला दाहाल 'पाण्ड', दिक्तेल-४, खोटाङ
- मीन कु. दाहाल, शीतला मावि, खाल्डे, खोटाङ
- कमला श्रेष्ठ, दिथाले-३, अँधेरी, ओखलढुङ्गा
- ओम प्र. अधिकारी, जनता उमावि, मनरी, नवलपरासी
- रामशरण श्रेष्ठ, दोग्जेयाङ प्रावि, बोल्देफेदिचे-२, काभ्रे
- माधव प्र. ज्ञवाली, संस्कृत तथा साधारण मावि, रिडी, गुल्मी

- नेत्र ब. के.सी., जनकल्याण उमावि, चिति, लमजुङ
- नरेश भट्ट, सेतीगाउँ बहुमुखी क्याम्पस, गोकुलेश्वर, बैतडी
- कौशल कु. यादव, महोत्तरी
- नवराज पन्त, कृष्ण मावि, झलारी-२, कञ्चनपुर
- राम प्र. देवकोटा, मित्रता उमावि, सत्रसय, तनहुँ
- कमल प्र. फुयाल, नेत्रकाली उमावि, आँपडाँडा, सिन्धुली
- पल्लवराज जोशी, रिठाचौपाता-८, मैखोली, दार्चुला
- वीरेन्द्रविक्रम खत्री, भीमदत्त न.पा.-२, कञ्चनपुर
- रुपनारायण वाइबा, जनजागृति निमावि, गोपे, सिन्धुली
- चन्द्र ब. बिक, रा.सरस्वती मावि, गौरीबास-७, महोत्तरी
- हरि ब. क्षत्री, प्रभा उमावि, बोहरागाउँ, बाग्लुङ
- दीपेन्द्र कु. चौलागाई, गणेश मावि, भीमखोरी-८, काभ्रे
- लक्ष्मण प्र. भट्टराई, जनता उमावि, अमरोटी-५, नवलपरासी
- गौतमसिंह बगाल, खरकडा-४, दार्चुला
- शिव ब. रायमाझी, गणेश मावि, भीमखोरी-८, काभ्रे
- तेजनिधि ढकाल, तुल्सी भञ्ज्याङ-७, स्याङ्जा
- केदार प्र. तिमिसिना, भानु मावि, मन्नाखुली, मकवानपुर
- रञ्जिता ए.सी., किसान उमावि, झाडेवा-९, पाल्पा
- लीलधर जोशी, मालिकार्जुन मावि, रिठाचौपाता-८, दार्चुला
- गोविन्द प्र. ढुङ्गाना, महाकाल निमावि, टूलोपसौल, काभ्रे
- भुवनेश्वर देवकोटा, भैरव मावि, धुपिढुस्का-६, जुम्ला
- चन्द्र प्र. ओली, भैरव मावि, धुपिढुस्का-६, जुम्ला
- गणेश ओली, सरस्वती मावि, चेपाङ, सुर्खेत

- उदय प्र सापकोटा, महेन्द्र उमावि, छतिवन, मकवानपुर
- कमल सुब्बा, कुरुले तेनुपा-५, धनकुटा
- फिरीनी कु चौधरी, जनता प्रावि, दुलारी-५, मोरङ
- श्रवण कु चौधरी, जनता प्रावि, दुलारी-८, मोरङ
- कृष्णदेवी राजवंशी, जनज्योति प्रावि, रातमाटा-१, सिन्धुली
- मनिराम भट्टराई, संस्कृत तथा साधारण प्रावि, रिडी, गुल्मी
- सन्तमान राई, मावि जल्केनी, डुम्रे-३, उदयपुर
- जानुका आचार्य 'कोइराला', झारा-२, बोहोरेटार, सिन्धुली
- देवनारायण चौधरी, हडिया-४, उदयपुर
- निर्मला श्रेष्ठ, भानुमोरङ प्रावि, विराटनगर, मोरङ
- कुलकेशर राई, लक्ष्मीनारायण प्रावि, वास्तिम-४, भोजपुर
- यादव प्र. पौडेल, वीरेन्द्र नपा-८, ईत्राम, सुर्खेत

सुडोकु-३५: सही समाधान पठाउने सहभागीमध्ये गोलाप्रथाद्वारा छानिएका पुरस्कार विजेता: देववन्द्र श्रेष्ठ, रत्नमुस्तक भण्डार, ७१ 'ग' बैकमार्ग, बागबजार, काठमाडौं

सही समाधान पठाउने अन्य सहभागी

- प्रमोद कु दास, दीपेन्द्र निमावि, रिस्कु-६, उदयपुर
- देवनारायण चौधरी, थानपोखरी उमावि, ज्यामिरेझोर, उदयपुर
- शम्भु ब आले मगर, नीलकण्ठेश्वर प्रावि, रामेछाप
- प्रकाश भट्टराई, हत्पते-७, बंका, सिन्धुली
- भरत कु दास, कालिका मावि, गर्घा, दैलेख
- गणेश कु ओली, सरस्वती प्रावि, चेषाङ, सुर्खेत
- बालकृष्ण शर्मा, जनप्रिय उमावि, दरबाङ्ग, म्याग्दी
- धनञ्जय श्रेष्ठ, चउमावि, लेखानी-५, उदयपुर
- रामबाबु खवास, सप्तधारा प्रावि, जीता-८, लमजुङ
- सिंह ब. गुरुङ, सप्तधारा प्रावि, जीता-८, लमजुङ
- शोभा रेग्मी, सप्तधारा प्रावि, जीता-८, लमजुङ
- विपिन कु श्रेष्ठ, सप्तधारा प्रावि, जीता-८, लमजुङ
- सुरेश कु श्रेष्ठ, सप्तधारा प्रावि, जीता-८, लमजुङ
- प्रदीप थापा, सप्तधारा प्रावि, जीता-८, लमजुङ
- चुन ब. मगर, कालिका निमावि, रिस्कु-४, उदयपुर
- जगन्नाथ पौडेल, सहारे-८, सुर्खेत
- विष्णु धिताल, भानु प्रावि, मक्रान्चुली, मकवानपुर
- श्रवण कु चौधरी, जनता प्रावि, दुलारी-८, मोरङ
- शिव कलेल, महन्थालेश्वर प्रावि, बर्छेन-६, डोटी
- कृष्ण प्र. लम्साल, चण्डेश्वरी उमावि, निगालपानी, धादिङ
- खड्ग ब. श्रेष्ठ, झारा-२, बोहोरेटार, सिन्धुली
- तारा सि बडैला, छडीदेव प्रावि, बासुदेवी-५, डोटी
- जीवन कु श्रेष्ठ, ज्ञान प्रकाश प्रावि, डिमर्ना-५, अर्घाखाँची
- लाल ब. डिस्ती, मावि सिमघाट, सहारे-८, सुर्खेत
- प्रदीप बस्नेत, गोल्मादेवी प्रावि, कदमबास-३, सिन्धुपाल्चोक
- पार्वती पुन, जनता प्रावि, धन्जा-५, बाग्लुङ
- मनिराम भट्टराई, संस्कृत तथा साधारण प्रावि, रिडी, गुल्मी
- राम प्र. शर्मा 'पौडेल', बालजगृति प्रावि, बगुवाखोला, म्याग्दी

- हरिराम पौडेल, प्रभात निमावि, मिजुरेडौडा-४, कास्की
- ओम खन्वा, नारायण प्रावि, रिमुने-१, पाल्पा
- काशिनन्द यादव, जनता निमावि, पाङचा-६, भोजपुर
- छत्र ब. विष्ट, सिंहदेवी प्रावि, बोया-२, भोजपुर
- हरि ब. रामजा, मावि टोटके, पलावाङ्ग-२, सल्यान
- मणिराम आचार्य, झारा-२, बोहोरेटार, सिन्धुली
- तिलक देवकोटा, सूर्यज्योति प्रावि, घुमखहरे-२, सुर्खेत
- नेत्र ब. के.सी., जनकल्याण उमावि, चिति, लमजुङ
- नारायणबाबु जोशी, सरस्वती प्रावि, मार्बु, दोलखा
- लीला प्र. शर्मा 'पौडेल', भीम प्रावि, राजदाङ्ग, म्याग्दी
- पल्लवराज जोशी, रिडाचौपाटा-८, दार्चुला
- लालमणि भट्टराई, जोगवाणी प्रावि, भुवनपोखरी-३, पाल्पा
- गगन कु श्रेष्ठ, जात्या प्रावि, गैरीगाउँ-१, ओखलढुङ्गा
- भरत प्र. ढकाल, जनप्रमी प्रावि, डुम्रे-८, उदयपुर
- कान्ति ब. रायमाझी, गुर्गणदी प्रावि, मझुवा-४, रामेछाप
- रुद्र प्र. पराजुली, गणेश प्रावि, चोकटी-६, सिन्धुपाल्चोक
- हेमन्त प्र. खतिवडा, पद्मसना प्रावि, सेरा, अछाम
- सानुमैया श्रेष्ठ 'जानुका', भीमेश्वर-१, खुर्कोट, सिन्धुली
- फाल्गुना दाहाल, नवदुर्गा प्रावि, कैलाली
- टीकाबल्लभ पराजुली, लालीगुराँस प्रावि, किमालुङ-२, भोजपुर
- शान्ति प्र. दाहाल, चन्द्रावती उमावि, बेलघारी-१, सिन्धुली
- नीलहरि लामिछाने, प्रभात निमावि, बाशेश्वर-१, सिन्धुली
- प्रेमकृष्ण श्रेष्ठ, प्रगतिशील उमावि, झारा-२, सिन्धुली
- तेजिज थुलुङ्ग, माडतेवा-५, मर्मिटील, सङ्खुवासभा
- कृष्णहरि थापा, चन्द्रावती उमावि, लेखानी-५, उदयपुर
- गोविन्द प्र. ढुङ्गाना, महाकाल निमावि, ठूलोपर्सल-१, काभ्रे
- माधव प्र. झवाली, संस्कृत तथा साधारण प्रावि, रिडी, गुल्मी
- राजुकजी बजाचार्य, भीमोदय उमावि, आरुघाट, गोरखा
- भुवन आचार्य, जनज्योति प्रावि, रातमाटा, सिन्धुली
- चित्रकला खपाङ्गी मगर, बालज्योति प्रावि, पञ्चावती-३, उदयपुर
- पशुपति भट्टराई, श्रीवेद वेदाङ्ग सं. तथा साधारण प्रावि, सिद्धेश्वर-३, पाल्पा
- लक्ष्मण प्र. भट्टराई, जनता उमावि, अमरोट-५, नवलपरासी
- रूपनारायण वाइबा, जनजगृति प्रावि, गोपे, सिन्धुली
- प्रेमराज जोशी, जनकल्याण प्रावि, निगाली-१, कैलाली
- गीतमसिंह बगाल, खरकडा-४, दार्चुला
- बालकृष्ण श्रेष्ठ, सेतीदेवी प्रावि, बेनी-१, सोलुखुम्बु
- नरेशदत्त भट्ट, रानीशिखर-९, दार्चुला
- तुल ब. पुन, भुकुटी प्रावि, भलाका, राउसी, रोल्पा
- सन्जीव, खर्ला-६, प्यूठान
- खड्ग ब. कुँवर, महादेव प्रावि, चौबास-३, काभ्रे
- कौशल कु यादव, महोत्तरी
- शिव प्र. अधिकारी, सरस्वती प्रावि, थाकलचौर, मकवानपुर
- चेतराज मिश्र, कालिका प्रावि, दिपिल, बझाङ
- ध्रुवधन कुलुङ, बालेश्वर प्रावि, केरुङ-६, सोलुखुम्बु
- तिलक कु खत्री, सुन्मिन सनलाइट पब्लिक एकेडेमी-४, सुर्खेत

- शोभा खतिवडा, सेरा अछाम
- रुद्र ब. श्रेष्ठ, पाँचकन्या प्रावि, कदमबास-७, सिन्धुपाल्चोक
- निर्मला खत्री, कोपिला बाल विकास केन्द्र, कन्चनपुर
- प्रकाश खड्का, कालिका प्रावि, अरौना, पिपलरा, कन्चनपुर
- टेक ब. खत्री, सुन्मिन सनलाइट पब्लिक एकेडेमी, सिता, सुर्खेत
- मदन अधिकारी, कञ्चनजंघा प्रावि, मेचीनगर-१३, झापा
- कमल प्र. फुयाल, नेत्रकाली उमावि, आँपडौडा, सिन्धुली
- केदार प्र. बराल, भानु प्रावि, हत्पते-४, सिन्धुली
- भीमसेन ओली, बालकन्या उमावि, कोटबारा-८, टाटके, सल्यान
- रामशरण श्रेष्ठ, दोर्जेथ्याङ प्रावि, बोल्फेदिचे-२, काभ्रे
- गुप्त ब. भण्डारी, महेन्द्र प्रावि, म्याग्दी
- कमल सुब्बा, कुरुले तेनुपा-५, धनकुटा
- महेशराज सुवेदी, खाँडादेवी प्रावि, मझुवा-९, रामेछाप
- फिरीनी कु चौधरी, जनता प्रावि, दुलारी-५, मोरङ
- खड्गराज कार्की, गुदेल प्रावि, गुदेल-४, सोलुखुम्बु
- शान्तिराम पौडेल/रुद्र प्र. न्यौपाने, खुगा प्रावि, एकतिन-८, पाँचथर
- बाल कु राई, शंखरानी प्रावि, रानीबास-२, भोजपुर
- सन्त प्र. श्रेष्ठ, म.न. उमावि, खर्ला, प्यूठान
- निरमाया श्रेष्ठ, सातकन्या कालिकादेवी प्रावि, कदमबास-१, सिपा
- देवी कु राई, कौकु प्रावि, भेडाचौर, सोलुखुम्बु
- चूर्ण प्र. भण्डारी, नेपाल रा. प्रावि, फलावाङ्ग-६, सल्यान
- मेघनाथ सापकोटा, कालिकादेवी प्रावि, बतासे-४, सिपा
- नवराज पन्त, कृष्ण प्रावि, झलारी-२, कन्चनपुर
- निराजन श्रेष्ठ, पृथ्वी प्रावि, विदुर-४, नुवाकोट
- राज कु श्रेष्ठ, भीमेश्वर प्रावि, रामेछाप-५, रामेछाप
- हरिनारायण खतिवडा, शारदा संस्कृत प्रावि, रामेछाप
- लीलाधर जोशी, मालिकानुन प्रावि, तेलीगाउँ, दार्चुला
- हेम ब. जिर्सी, जनकल्याण प्रावि, नाग्लीवाङ्ग-३, पर्वत
- झमरसिंह रोका मगर, जनकल्याण प्रावि, भाबाङ-५, रोल्पा
- पदम प्र. न्यौपाने, सेतीदेवी प्रावि, साँघुटार-३, रामेछाप
- यादव प्र. पौडेल, वीरेन्द्र नपा-८, ईत्राम, सुर्खेत
- चन्द्र प्र. ओली/भुवनेश्वर देवकोटा, नैरव प्रावि, धुपीडुस्का-६, जुम्ला

सामान्यज्ञान-३५: सही समाधान पठाउने सहभागीमध्ये गोलाप्रथाद्वारा छानिएका पुरस्कार विजेता: जीवन कु श्रेष्ठ, ज्ञानप्रकाश प्रावि, डिमर्ना-५, अर्घाखाँची

सही समाधान पठाउने अन्य सहभागी

- कृष्ण प्र. लम्साल, चण्डेश्वरी प्रावि, निगालपानी-८, धादिङ
- मनिराम भट्टराई, संस्कृत तथा साधारण प्रावि, रिडी, गुल्मी
- माधव प्र. झवाली, संस्कृत तथा साधारण प्रावि, रिडी, गुल्मी
- मेघराज जोशी, धनगढी नपा-८, मिलनटोल, कैलाली
- यादव प्र. पौडेल, वीरेन्द्र नपा-८, ईत्राम, सुर्खेत

नियम: शब्दखेल, अन्ताक्षरी, सुडोकु र सामान्यज्ञान को सही समाधान पठाउनुहुने पाठकमध्ये गोलाप्रथाबाट छानिएका एक/एक जना विजेतालाई एक वर्षसम्म शिक्षक मासिक निःशुल्क (हुलाक खर्चसहित) उपलब्ध गराइनेछ । यस अंकका प्रश्नको जवाफ/समाधान २० मङ्सिर २०६८ सम्ममा शिक्षक मासिकको कार्यालयमा आइपुग्नुपर्नेछ ।
जवाफ पठाउने ठेगाना: शिक्षक मासिक, मच्छिन्द्र मार्ग, जावलाखेल, पो.ब.नं. ३९१, ललितपुर ।

शिक्षक सङ्ग्रह २०६७

शिक्षक मासिकको २०६७ सालका अंकहरू 'बाइण्डिङ' गरिएको सङ्ग्रह तयार भएको छ । इच्छुक पाठक तथा विक्रेताहरूले नजिकको पत्रिका पसल अथवा शिक्षक को कार्यालयमा सम्पर्क राख्नुहोला:

कार्यालय: ०१-५५४८१४२, ९७२१५८००४८ (हरि),

मूल्य रु.: ४००/-

YOUR COMPLETE NEWS.

अशुभ हेलिकोप्टर !

“दशैमा कुटो, कोदालो, हलो र फाली, साइकल र हेलिकोप्टरदेखि सबै मेशिन पूजा गर्नुपर्ने रहेछ। त्यतिबेला मैले थाहा पाउँदा (नेपालमा) एउटा मात्रै हेलिकोप्टर थियो। हेलिकोप्टरको खाँचो पन्यो, अर्को कहिले आइपुग्ला भन्ने कुरा चलिराख्थ्यो। हेलिकोप्टर आइपुग्यो। हेलिकोप्टर जाँच्ने प्राविधिक पनि आइपुगे। प्राविधिकहरूले हेलिकोप्टर ठीक भएको सिफारिस गरेर परीक्षण उडान गर्न हुने अनुमति दिए। परीक्षण गरौं भनेको त ‘आज हुँदैन’ पो भन्छन्। मैले त बुझ्नै सकिनँ।

कहिले उडाउने त भनेर सोधिरहेँ। हरेक दिन विमानस्थल गयो आज हुन्न, भोलि हुन्न भन्दाभन्दै १५ दिन जति हेलिकोप्टर थन्किरह्यो। मैले ‘के भएर हो?’ भनी एकजना सैनिक चालकसित सोधेँ। उनले ‘नेपालमा शुभ र अशुभ दिन हुन्छन्, शुभ दिन नपरेसम्म उडाउन हुन्न’ भने।

नेपाली चालकहरूले बिहान हेलिकोप्टरलाई पूजा गरेपछि मात्रै उडाउन मिल्ने बताए। १५ दिनसम्म कहिल्यै शुभ भएन रे! त्यस दिन बिहान एउटा पाठो ल्याए। एकै फट्टकामा छ्याक्कै छिनालेपछि रगत बगाउँदै हेलिकोप्टरलाई तीन फन्को लगाए। हामी हेलिकोप्टरभित्रै थियौं। अक्षता, अबिर छर्केर पूजा गरे। अनि ‘ठीक भयो सर, अब तपाईंले उडाए हुन्छ’ भने। हेलिकोप्टर स्टार्ट गरियो। मैले नेपाली प्राविधिकलाई सोधेँ, “पूजा पहिले गर्नु राम्रो हो कि परीक्षण उडान?” उनले “दुबै” भने। जेहोस्, हेलिकोप्टरले काम गर्‍यो।

एकपटक भारतमा बनेको हेलिकोप्टरको परीक्षण उडान गर्नुपर्ने थियो। पहिले जस्तै भयो। आज-भोलि भन्दाभन्दै केही दिन बिते। कसैले पनि परीक्षण नचाहने। पूजा गर्ने बेलामा पाठो मार हान्दा छिनेनछ। अर्को पाठो मार हाने। त्यो दोस्रो चाहिँ एकै पटकमा छ्याक्कै छिन्यो। पहिलो पाठो एकै पटकमा छ्याक्कै नभएकाले भारतीय हेलिकोप्टर रुन् अशुभ भएछ। दोस्रो पाठो छिनेपछि म हेलिकोप्टरमा चढेँ। परीक्षण उडानमा मसित को-को जाने? भनेर सोधेको त कोही पनि नजाने रे! सबै तर्किए। पाठो नछिनेर अशुभ भएको हेलिकोप्टरको भर हुन्न रे! मैले सोधेँ, “कोही पनि नचढ्ने भए यो हेलिकोप्टर के गर्ने त? कन्टेनरमा फाल्ने? त्यसो भए म एक्लै उडाउँछु।” फ्रान्सेली प्राविधिकलाई राखेर तीन-चार फन्को लगाएँ, कुनै त्रुटि देखिएन। मार हान्दा छ्याक्कै छिनेको बेलाको हेलिकोप्टर चढ्न सबै उत्सुक

थिए र खाँदाखाँद पनि थियो तर अर्को भने रित्तै।

त्यो सैनिक हेलिकोप्टर १६ नम्बरको थियो भने पाठो नछिनेएको भारतीय हेलिकोप्टर चाहिँ १७ नम्बरको। १७ नम्बरको यो हेलिकोप्टर कुनै पनि चालकले उडाउनै नमान्ने, सधैं मैले नै उडाउनुपर्ने र यसमा चढ्न पनि कोही नमान्ने। निकै लामो समयसम्म त्यसै गरी चल्थ्यो। पछिको पूजामा शायद छ्याक्कै छिन्यो होला। त्यसपछि बल्ल ‘लौ शुभ भयो’ भन्दै सबै चढ्न थाले।

त्यतिबेला शानेवानिको ७२७ नम्बरको एउटै मात्र बोइङ थियो। मैले चालकहरूलाई “७२७ लाई पूजा गर्दा राम्रो भएको हो?” भनेर सोधेँ। उनीहरूले “किन?” भने। मैले सोधेँ, “हेलिकोप्टर त अरू पनि थिए, पूजा नराम्रो भए पनि केही फरक परेन, तर बोइङ त एउटा मात्रै छ, त्यसको पूजा बिग्रिएको भए यात्रुहरूलाई कहाँ राख्नुहुन्थ्यो?” उनीहरू चुपचाप रहे। जे भए पनि यो काम देखेर शुरूमा हामी निकै छक्क परेका थियौं।

यस्तै परम्परागत मान्यताको अर्को कुरा पनि छ। एकदिन मैले “तेजेन्द्र खोई?” भनेर सोधेँ “उनकी आमा बितेकाले नदी तर्न नहुने भएकोले आएनन्” भन्ने जवाफ आयो। केही निश्चित समयसम्म विमानबाट पनि नदी तर्न नहुने रहेछ। चालकले खोला नाघ्न नहुने कस्तो अचम्म! नेपालमा जता पनि खोलैखोला छन्। खोला ननाघी उडाउनै सकिन्न। चालकले खोला नै नतरेपछि कसरी चल्छ? म छक्क परेँ। अरू त मैले के गर्न सक्थे र? “लौ! धेरै लामो समयसम्मका लागि यस्तो नहोस्” भन्ने कामना गरेँ। वास्तवमा आधुनिक पेशा गर्नेले पूर्ण रूपमा परम्परागत संस्कृति र मान्यतामा चल्छु भनेर चल्दैन। ”

(जगदम्बा प्रकाशनबाट हालसालै प्रकाशित विदि सुवेदीद्वारा लिखित ‘त्यो नेपाल’ पुस्तकको एक अंश। काठमाडौँस्थित फ्रेञ्च दूतावासमा सैनिक सहचारी समेत रहेका कर्णेल फलकले सन् १९७३ देखि १९७८ को अवधिमा नेपालको आकाशमा दुई हजार घण्टा हेलिकोप्टर उडाएका थिए। राजा वीरेन्द्रसँग विशेष सम्बन्ध भएका फलककै सुझावमा नेपाली सेनाले फ्रान्समा निर्मित पूमा, सुपर पूमा लगायतका हेलिकोप्टर किन्न थालेको थियो।)

LINER11

BAJAJ पतिअब

पुलसर्स

पूरै रु. १,००,००,०००/- जित्ने मौका
रु. १ लाखसम्मको Sure Shot Instant Cash

*Conditions Apply

यामाहा बाइक किन्दा न त मन्कटिलो स्क्रयाच कार्ड न त लक्की ड्र ।
न त कुनै surprise gift न त lottery ।
अन्य म्कुकिने कुराहरुबाट पाउनुहोस् १००% मुक्ति ...

YAMAHA मुक्ति अफर

सपना अरुले बेचोस् - हामी दिन्छौं यथार्थ !

यामाहा बाइकको खरिदमा दिन्छौं **रु १०,०००** निस्वार्थ !

*यो योजना सिमित मीटरहरूमा मात्र लागू हुनेछ ।

KATHMANDU VALLEY

Authorized Distributor: M.A.K. Enterprises Pvt. Ltd., Nepalgunj: 02622, 431150
Dealers: Kumergaon: 355888, 938880, Kantipath: 424232,
422716, 422784, Chaudh: 466732/36452304, Bhaktapur: 9814283
Trade-In: Gopikrishna Nagar: 440415, 51671952, Naya Baneshwar:
440454, Naya Bazar: 438185/384148988, Tolu: 476680/3801038914,
Gangaha: 431571, 422528, 981503116, Baidya: 438028, Kaniuki:
427289, Balkumari: 564915, Kaleshwari: 4178481/381038518,
Bakshali: 554457

EASTERN REGION

Biratnagar: 021-482087, 885223518, Biratnagar: 021-822188,
885227955, Biratnagar: 021-841077, 540388, Charan: 025-528178,
Dumai: 023-587194, Rajbiraj: 024-821187, 964320868, Bhanu:
025-587053, 581249, Sirahawa: 021-545600, 985251068,
Lahan: 023-580332, Mirchajya: 023-650020, Katar: 0741038627,
Gajaha: 026-420828, Siraha: 023-520786, Phulbari: 9842520626,
Purbani: 021-655864, Khandari: 028-982776, Jhapa: 025-581737,
884204749, Sone: 027-621072, Moh: 026-645161/873208629

CENTRAL REGION

Kavayonghat: 026-671207, Patkote: 047-626480, 985388690, Janakpur: 041-
923605, Tribhuv: 980030, 984770001, Baraha:
98101024, Dhang: 074-520208, Chailukhi:
049-421888, 981014374, Bharatpur: 026-
624117, Parsa: 046-642961, Barhaha: 044-
884488, Mahagad: 984-520853, Jitendra:
984-620548, Chapra: 026-540783

WESTERN REGION

Palpa: 081-821286/138788, Begun: 088-822747, Bulel:
071-841883/841887, Bhairahwa: 071-520841/520870,
Palpa: 075-533440, Ramour: 089-8751007, 985180470
Gorkha: 084-426476, Damauli: 066-961025, Syangha: 789-
420316, Lamjung: 989074180, Kaskaski: 078-540032,
Chumbhuwa: 9847832718, Jhapa: 074-882180, Parsa: 378-
528517, Moh: 074-882383, Rangra: 074-820468

MID WESTERN REGION

Dang: 082-841286, Lamaha: 082-840247,
Barkha: 084-821754, Begun: 081-881810,
081817, Guleriya: 984822208, Tuleja: 082-
82114, Panchthar: 9847825418
FAR WESTERN REGION
Dhangadhi: 081-821488, 821488, Mahabharat:
088-823816, Thapa: 081-881286

